

Rullestad gård

1. Forhistorisk tid

For mer enn 6000 år siden hadde landet hevet seg etter istiden, havet hadde trukket seg tilbake, og det området som senere ble Rullestad gård var dekket av tett skog. Da hadde det allerede vært bosetting på høyereliggende områder i Follo i flere tusen år, helt siden de gamle boplassene på Stunner og Nøstvedt ble etablert for nesten 10 000 år siden. Vi må derfor regne med at jegere og fiskere gjennom eldre steinalder har oppsøkt området rundt Rullestad for å skaffe seg mat. Det er funnet buttnakkede steinøkser både på Herusti, Skiseng og Drømtorp, og disse antas å være fra før 4 000 år f. Kr.

Ved begynnelsen av yngre steinalder, omkring år 3 500 f. Kr., tror vi at fangstfolk og jegere begynte å dyrke jorden på moreneryggen rundt Rullestad som svedjebruk. Det betyr at de hogde ned et skogområde, tente på trærne og sådde i asken. Et åkerstykke som var bearbeidet på en slik måte, kunne ikke brukes mer enn to eller tre år av gangen. Svibruksteknikken krevde derfor relativt store arealer, og de første jordbrukerne må ha drevet en form for flyttejordbruk. Det er funnet en spissnakkete steinøkse på Rullestad fra denne tidligste jordbruksperioden. Den er kanskje blitt brukt til å felle skogen før en ny åkerlapp skulle tennes på og tas i bruk.

Gradvis begynte jegerne å dyrke jorden, og de ble bofaste. Fra ca. 2 500 f. Kr. var det trolig en forholdsvis stabil bosetting på morenen syd for Rullestad. Det er i den senere tid også funnet kokegropen på dette området av Rullestad.

Etter hvert har slektene bosatt seg på Sander som dermed ble opphavsgården i området. Det er vanskelig å si med sikkerhet når navnet Sander kom i bruk. Siden navnet beskriver selve bostedet og omgivelsene husene lå i, er det sannsynlig at navnet oppsto da jordbrukerne slo seg ned på en fast boplass. Denne prosessen ble trolig fullført innen år 1 000 f. Kr. Fra den tid av har sannsynligvis Follo-distriktet hatt behov for å skille denne boplassen i Ski fra lignende bosteder i andre bygder. Det antas at en opphavsgård krevde minst 20 – 30 voksne personer for den daglige drift. Totalt kunne derfor et slikt samfunn omfatte nærmere 100 mennesker. De bodde trolig i en husklynge og hadde arbeidsfellesskap. Opphavsgården utgjorde et sosialt fellesskap der storfamilien ga den nødvendige omsorg og trygghet.

2. Rydningstid og førkristen tid

I løpet av jernalderen ble opphavsgården/urgården Sander splittet opp i flere sentrumsgårder. En av disse var Hauger som lå i nærheten av der Ski sykehus ligger i dag, denne delingen fant sted omkring år 300 e. Kr. En annen sentrumsgård ble gården Ski som lå rett øst for Ski kirke, og som ble skilt ut senere, omkring år 600 e. Kr.

Gjennom yngre jernalder ble sentrumsgården Hauger igjen delt opp i flere selvstendige enheter. Først Haugland (600-800), deretter Hebek og Rullestad (800-900) og til slutt Ense (900-1000). Navnet Ense kommer egentlig av *Einarshaugi*, som så er blitt til Ense og senere til Endsjø.

Rullestad omfattet på den tid også det området som i dag utgjør gården Aaros. Senere, trolig på 1300-tallet, ble Aaros skilt ut fra utmarksområdene mellom Rullestadvannet og Midtsjøvannet, et område som før den tid hadde tilhørt Rullestad.

I vikingtiden omkring år 900, ble det ryddet mange nye gårder i Ski. Disse nye gårdene var ganske sikkert kjernefamiliegårder, i motsetning til de gamle sentrumsgårdene som for en stor del må ha vært slektsgårder med stort hushold. Ett tegn som tyder på dette, er at de nye gårdene fikk gårdsnavn med utgangspunkt i navnet på han eller hun som ryddet gården.

Dette antas også å være tilfelle for gårdsnavnet Rullestad. Navneforskeren Oluf Rygh skriver i sitt verk *"Norske gårder"* at navnet Rullestad kan være dannet av mannsnavnet Rolleifr, og at det opprinnelige gårdsnavnet således var *Rolleifsstadir*. Det finnes også et annet sted i Norge som heter Rullestad, og det ligger i Ryfylke innerst i Åkrafjorden. På Nasjonalgalleriet er det et maleri av Lars Hertervig med tittelen *"Rullestadjuvet"*. Dette motivet er hentet fra Rullestad i Ryfylke.

I vikingtiden var det ca. 30 000 gårder i det som senere ble Norge. Hvis vi antar at det bodde i gjennomsnitt seks mennesker på hver gård, var det totale innbyggertall i underkant av 200 000. Vanlig levealder var trolig mellom 30 og 50 år, og antagelig var omkring 20 % av befolkningen treller. Siden levealderen var så vidt lav, må vi kunne anta at det hovedsakelig var "to-generasjonsfamilier" som bebodde gårdene sammen med sine treller.

3. Gudsdyrkelse

Jordbruksfolkene var avhengige av grøderike avlinger og godt dyrehold. Derfor er det rimelig å tro at naturfolk i sin gudsdyrkelse så på fruktbarheten som det mest sentrale. Ved siden av fruktbarhetsdyrkelse med ofringer for å blidgjøre gudene, hadde de ulike former for tevlinger (kappridning og kappløp) og sosialt fellesskap på offentlige samlingsplasser. I forbindelse med disse arrangementene hadde de trolig felles samlinger med prosesjoner og ritualer. Flere av gårdsnavnene i Ski antyder hvilken type aktivitet som har foregått på disse stedene. Ski (Skeidi) var arena for konkurranser, Lunde var en hellig offerlund og Volden en grasvoll med samlingsplass. Området der Ski gamle kirke ligger i dag, ble opprinnelig kalt Volden (senere Kirkevollen). De tidligste bosetterne i området rundt Sander hadde dyrket guden Njord på et offersted ved Nærevannet, der gården Lunde ligger i dag.

Etter at jordbrukerne tok fast bosted på Sander, ble helligdomsvangen flyttet fra Lunde til Volden, hvor de også begynte å gravlegge sine døde. På Volden er det påvist mer enn tjue markerte gravrøyser og fire rundhauger bygget av jord og stein som sannsynligvis stammer fra eldre jernalder. Uten at haugene er nærmere undersøkt, er det nærliggende å tro at det var der slektene til de gamle høvdingene på Sander ble gravlagt. Noen hundre meter øst for disse gravhaugene er det funnet en stor offerstein med skålgroper. Der har trolig de lokale bøndene blotet og ofret til gudene Tor og Odin. I yngre jernalder, omkring år 600, ble området med gravhauger skilt ut fra opphavsgården Sander og tilfalt da gården Ski som ble skilt ut som en

selvstendig enhet.

I løpet av 900-tallet begynte kristendommen å påvirke de gamle ritualene på Volden, og det ble da ganske sikkert satt opp en trekirke der. Det var svært vanlig at nye kristne kirker ble plassert på de steder som i førkristen tid hadde vært brukt til gudsdyrkelse. Nøyaktig når denne trekirken på Volden ble bygget er det ikke mulig å tidfeste, men så sentrale områder som Ski og Kråkstad må formodes å ha vært i kontakt med den kristne tro en god stund før slaget på Stiklestad i 1030. Det eneste vi med sikkerhet vet, er at kirkebygging og organisering av sognene i all hovedsak var fullført under og umiddelbart etter Magnus den Gode (1035-1047). Dagens steinkirke ble bygget omkring 1150, så den gamle trekirken har trolig blitt revet eller forfalt før den tid. Den kristne tro hadde da fått fotfeste i Norge, presteskapet hadde fått ressurser, makt og innflytelse, og den gamle trekirken kunne erstattes med en monumental steinkirke.

Kirkevollen ble omkring 1150 skilt ut fra gården Ski, i forbindelse med byggingen av den nye sognekirken i Ski. Dette ble gjort for å gi presten i Ski et eksistensgrunnlag og et bosted. Gårdsnavnet Kirkevollen ble etablert og gården ble gjort til en selvstendig driftsenhet for sognepresten. Senere ble Klokkerud skilt ut fra denne enheten, trolig i forbindelse med at også klokkeren i Ski fikk hus og jordvei til eget underhold. Vi vet lite om Klokkerud deretter, annet enn at gården ble lagt under Aaros da denne gården ble kirkegods.

4. Kirken får større makt

Et maktsentrum for kirken var Hovedøya kloster, som disponerte over mange av de eldste og mest verdifulle gårdene i Ski. Opprinnelig var de lokale kirkene eid av sognets bønder, men allerede omkring 1250 hadde kirken blitt en betydelig eiendomsbesitter. Dette var trolig ikke bare fordi bøndene frivillig hadde gitt fra seg sine eiendommer til kirken som gave eller arv. Vel så ofte kan det være at kongemakten hadde tilrevet seg gårdene, og gitt disse videre til Hovedøya kloster for å sikre munkenes økonomi og fremtid. Dette ga trolig kongene både ære og sjelefred.

Penger og mat var mangelvare på denne tiden, og den som skulle betale for noe kunne lett bli fristet til å pantsette sin jord. Således er det fra vårt distrikt dokumentert flere eksempler på at både dødsmesser og gravferder ble betalt med fast grunn. Det var heller ikke uvanlig at barnløse mennesker testamenterte gårdene sine til kirken mot at kirken besørget mat og hus for dem i alderdommen.

Dette gav gode inntekter for kirken og førte til at kirkens menn fikk utvidet handlingsfrihet. I takt med kirkens nye samfunnsrolle, oppnådde kirken også stor grad av indre selvstyre. Kirkens makt og prestenes sosiale status stilte også nye krav til boligstandard og maktsymboler. Dette må ha vært bakgrunnen for at noen av de gjeveste av kirkens eiendommer på denne tiden ble tatt i bruk som bosted for prestene.

Fra omkring år 1300 antas det derfor at presten og hans familie flyttet fra Kirkevollen til Rullestad, som da var blitt kirkegods og prestegård. At Rullestad ble valgt ut til prestegård i Ski, skyldtes trolig beliggenheten og det faktum at gården ikke var blitt delt opp gjennom arveskifter, i motsetning til mange andre gårder i sognet. Rullestad var derfor blant de største og gjeveste gårdene i Ski i høymiddelalderen (1150-1300). Ski var på denne tiden eget sogn, og sognepresten bodde på Rullestad. I eldre dokumenter omtales gården Rullestad som "Prestegården".

Omkring 1350 herjet svartedauden i bygda. Gårdene Kirkevollen, Aaros, Klokkerud og Herusti ble liggende øde etter dette. Før svartedauden tilhørte Aaros klosteret på Hovedøya, mens de andre gårdene tilhørte kirken i Ski. I 1444 ble det gjort et makeskifte mellom Ski kirke og klosteret på Hovedøya, slik at Aaros ble overtatt av Ski kirke, mens Herusti ble lagt under klosteret på Hovedøya. Sognepresten i Ski disponerte dermed gårdene Rullestad, Kirkevollen, Klokkerud og Aaros. Etter svartedaudens herjinger kom en lang nedgangstid i samfunnet. Først på midten av 1500-tallet ser det ut til at de gårdene som lå øde etter pesten, ble ryddet på nytt og tatt i bruk igjen.

5. Prestenes tilværelse før reformasjonen

På 1100-tallet ble det satt i gang en storstilt kirkebygging i Norge. For å skaffe prester nok til det stadig økende antall kristne menigheter, kom trolig mange av de første prestene i Norge fra Tyskland eller England. Siden kirkespråket på denne tiden først og fremst var latin, spilte ikke prestenes morsmål særlig stor rolle for deres geistlige gjerning. Prestestillingens sosiale status var sannsynligvis ikke særlig høy på den tiden, og disse første prestene var kanskje mer å regne som misjonærer enn som lokale prester. Slik var ganske sikkert situasjonen også i Ski sogn.

Senere overtok norske bondesønner prestegjernen etter de første utenlandske misjonærene. Kunnskapskravene til prestene var ikke spesielt høye. Det viktigste var litt innsikt i latin slik at de var i stand til å forrette og forstå de sakramentale handlinger. Dette kunne læres ved å gå en eldre prest til hånd. Biskopen eksaminerte lærlingene før han gav dem vigselen. På denne måten ble prestskapet etter hvert mer og mer dominert av nordmenn. Vigslet og tilsatt hadde presten plikt til å holde seg innenfor sognet, og til å være tilgjengelig for alle som trengte ham. Prestene var pålagt å ikke bevege seg lenger unna kirken enn at de kunne høre kirkeklokkene, med mindre de brakte med seg utstyr til å gi folk sykesalvingen.

For å drive en prestegård trengte presten som alle andre bønder en matmor på gården. I katolsk tid kunne ikke sogneprestene gifte seg, men de bodde likevel ofte sammen med en jente fra bygda, og det endte gjerne med at sognepresten fikk barn sammen med henne. For øvrig vet vi lite om hvordan livet fortonet seg på prestegården Rullestad omkring 1300-tallet. Det vi vet er at trellene var erstattet av leilendinger. Sannsynligvis slet leilendingene like mye som trellene hadde gjort, men i all sin ufrihet og fattigdom ble de på sin tid betraktet som frie mennesker.

Allerede fra 1200-tallet hadde enkelte biskoper her i landet forsøkt å fremme påbud om sølibat, altså seksuell avholdenhet for geistlige. Dette påbudet var det svært vanskelig å vinne gehør for i Norge. Heller ikke bygdesamfunnet hadde noen forståelse for sølibatpåbudet. De ønsket at prestene skulle være *“én av folket”* og bygdens mann. Presten skulle etter deres mening være knyttet til bygda gjennom slektsbånd og samtidig være Herrens tjener. Kanskje i større grad enn i noe annet land var kirken i Norge allesteds nærværende, og prestene var nær knyttet til det enkelte lokalsamfunn.

Prestene fortsatte derfor å leve sammen med sine konkubiner eller samboere, trass i bispenes entydige tale. Etter et prestemøte i Nidaros i 1334 ble reaksjonene skjerpet. En prest som hadde levd i syndig samliv, skulle etter dette ikke kunne begraves innenfor kirkemurene, selv om han hadde gjort bot. Konkubinen, frillen eller samboeren skulle betale bot og bli lyst i bann, slik at hun ikke lenger kunne ta del i kirkelige handlinger.

Av kilder fra denne tiden fremgår det tydelig at sølibatkravet også hadde et økonomisk aspekt. Biskopene ville at prestene skulle testamentere sine eiendeler til kirken og ikke til familien. Kildene kan fortelle om biskoper som gikk hardt ut mot det de kalte: *“prestenes blinde grådighet, blinde begjærighet og den urettmessige kjærlighet geistlige nærer til sine frender, særlig dem de avler barn med i forbudt og fordømt frilevnethet til spott mot enhver geistlig vigselsgrad og til vanære for kirken”*. Det ble ikke spart på kraftsalvene, og en annen biskop refset de prestene som *“er blitt fete, fulle og meget rike av kirkens gods”*.

Verken biskopstukt eller trusler endret prestenes atferd, og sølibatet ble aldri gjennomført i Norge. Norske prester, og endog biskoper, fortsatte å leve sammen med sine konkubiner og samboere gjennom hele middelalderen. Norge skilte seg således ut fra andre katolske land på dette punkt, selv om troen tilsynelatende var like sterk og glødende her som i andre katolske land.

Nesten all skriftlig dokumentasjon om Ski kirke før reformasjonen er gått tapt. Vi vet derfor lite om prestene i Ski i disse årene og derfor også lite om hvem som bodde på Rullestad. I andre kilder er det nevnt to prester i Ski i katolsk tid, én ved navn Arne i 1326, og senere er nevnt Eyvind Tjostolfsson. Men hvordan det var med konkubiner og friller på Rullestad frem til reformasjonen sier ikke disse kildene noe mer om!

Med tanke på at Rullestad skulle bli enkesete for sognet etter reformasjonen i 1537, blir prestenes livsledsagersker en viktig del av historien knyttet til Rullestad.

6. Tiden omkring reformasjonen

Reformasjonen i Norge ble innført gjennom et maktpåbud fra Danmark i 1537, og sognene i Ski og Kråkstad ble i denne forbindelse slått sammen til ett sogn. Presten i Kråkstad forvaltet etter dette alt kirkegodset i Ski. Kråkstad kirke ble hovedkirke med Ski som annekskirke, og med prestegården beliggende i Kråkstad, og slik har det vært helt frem til i dag. Rullestad ble fra nå av disponert av sognet, hovedsaklig som bolig for enker etter sogneprestene i Kråkstad, når det var behov for det. En presteenke kunne da selv bygsle bort driften på Rullestad, og dermed bli økonomisk uavhengig.

Det er meget sannsynlig at en slik praksis hadde eksistert allerede fra 1400-tallet. Svartedauden hadde redusert befolkningen i Ski dramatisk, og mange gårder lå øde. Det er derfor lite trolig at sognet var i stand til å holde egen prest i Ski. Ski kirke og Rullestad ble derfor sannsynligvis betjent og forvaltet av sognepresten i Kråkstad også i en periode før reformasjonen.

Siden kirkebøkene er gått tapt, finnes det svært lite dokumentasjon fra denne tiden. Det eneste vi med sikkerhet vet, er at Oluf Knutssøn var den siste katolske prest i Kråkstad, og at han også var den første lutherske prest der. Den nye kirkeordning var ikke forberedt her i landet, og det ble derfor vanskelig å skaffe nye prester som var lært opp i den lutherske lære. De prestene som før reformasjonen hadde forkynt den katolske lære, fortsatte derfor svært ofte i sine kall også etter reformasjonen, etter å ha forpliktet seg til å forkynde den nye lære. Oluf Knutssøn var altså en slik "omvendt luthersk prest". Vi vet at hans kone Karen Tomasdatter levde så sent som i 1569, men vi vet ikke om hun bodde på Rullestad som enke. Etter Oluf Knutssøn ble Tore Nilssøn prest i Kråkstad. Om han vet vi intet mer enn navnet. Hans etterfølger var Niels Pederssøn, som altså var den tredje sogneprest i Kråkstad etter reformasjonen. Han avsluttet sin embetsperiode omkring 1570, og bosatte seg etter dette på Rullestad der han bodde frem til slutten av 1590-årene. Hans datter giftet seg med etterfølgeren Hr. Henrik, og senere med dennes etterfølger, Jens Kieldssøn. Slik sørget man den gang for å holde kallet innenfor slekten. Når presten etterlot seg en enke, måtte etterfølgeren ofte "ta enken med på kjøpet". Jens Kieldssøns sønn, Svend Jenssøn Holsterbro, etterfulgte sin far som sogneprest. Han ble kapellan i 1621 og sogneprest i 1630. Han døde i 1655 og ble igjen etterfulgt av sin sønn Peder Svendsen Holsterbro. Han flyttet til Rullestad i 1675 og døde der i 1688.

7. Nye eiendomsgrenser

Ved reformasjonen oppløste kongen klosterinstitusjonene, og inndro store deler av deres eiendommer. Dette førte til store eiendomsendringer også i vårt sogn. Gårdene Herusti og Aaros sammen med Klokkerud ble selvstendige enheter, mens Rullestad og Kirkevollen fortsatte å tilhøre kirken. Kirkevollen og Rullestad ble senere slått sammen til én enhet.

I 1555 ble det foretatt en grenseoppgang mellom Aaros og Rullestad. Dette ble sannsynligvis gjort fordi det hadde oppstått tvil om de rette grensene rundt Aaros, som da var blitt tatt i bruk igjen etter svartedauden. Grenseoppgangen ble foretatt i nærvær av bondelensmannen Per Tallaksrud og brukeren og nyryderen Hans på Aaros. Det faktum at lensmannen holdt til på Tallaksrud på det tidspunkt, kan tyde på at denne gården var holdt i hevd gjennom nedgangstider og pest. Sognepresten Niels Pedersøn er også omtalt i dette grensedokumentet, men han var ikke til stede under selve befaringen. Dette grensedokumentet finnes fortsatt i Riksarkivet. Klokkerud forble etter dette en del av Aaros helt frem til 1740. Gårdene fikk igjen felles eier fra 1803 til 1833.

Rullestad er registrert i Oslo og Hamar Bispedømmes Jordebok for 1574-1577. Registreringen ble gjort av Verner Skriftsskriver som fulgte biskopen på hans visitasferd gjennom Follo fra 7. januar til 20. februar i 1575. Bispedømmets jordebok for Follo ble ferdigstilt året etter. Der er "*Prestegaardenn*" og "*Kirckewoldenn*" registrert som atskilte enheter, hvilket tilsier at sammenslåingen må ha skjedd senere, sannsynligvis på 1600-tallet. "*Prestegaardenn*" er registrert med "*2 pund miel bøgssel*", og "*Kirckwoldenn*"

med "2 spand smør bøgssell".

I 1605 skal det ha vært en grensetvist mellom Kverne og Hauger om retten til Hagen på sydvestsiden av Kvernebekken, der den gule Kvernevillaen lå inntil 2005. Både Kverne og Hauger hadde fortsatt status som kirkegods etter reformasjonen. Vi kjenner ikke til detaljer i denne grensetvisten, men det er nærliggende å tro at saken kan ha hatt sammenheng med mulighetene for å utnytte vannrettighetene i Kvernefallene. Vi vet fra visitasboken til biskop Jens Nielsson i 1594, at både sager og kverner på det tidspunkt allerede var på plass lenger nede i vassdraget. Brukeren av Kverne fikk gjennom en domsavsigelsen i 1605 eiendomsretten til Hagen, og sikret seg dermed også eneretten til Kvernefallene. Da varte det sikkert ikke lenge før damanlegget ble videre utbygget. Dette damanlegget skulle i de neste 250 årene vise seg å skape store problemer for naboene på Rullestad og de andre gårdene videre oppover langs Aarosbekken. Saken vil bli nærmere omtalt i kapittel 14.

Tvister i lokalmiljøet ble ofte avgjort gjennom et råd av utvalgte bønder. I tillegg var det halvårlige møter i lokalmiljøet hver vår og høst, der alle bøndene var representert. Disse bygdetingene hadde røtter helt tilbake til førkristen tid, og de eksisterte til langt inn på 1800-tallet, lenge etter at både embetsverk og domsapparat var bygget opp. Disse lokale rådene og bygdetingene har gjennom alle tider hatt stor betydning for å opprettholde ro og orden i det lokale bygdemiljøet.

Simen Rullestad bygslet Rullestad av sognepresten rundt 1620, og han hentet sitt navn fra gården. Vi må kunne anta at de brukere som tok sitt navn fra en gård også var bosatt der. Siden mange brukere på Rullestad tok gårdsnavnet som familienavn, må vi kunne anta at de fleste som bygslet gården også hadde gården som bosted. Dette var ikke alltid tilfelle for andre mindre gårder, der én person kunne bygsle flere gårder. Ut i fra de kildene vi har, må vi anta at det var på denne tiden Rullestad og Kirkevollen slått sammen til én driftsenhet. Området rundt Ski kirke tilhørte etter dette Rullestad.

I 1630 og 1654 kom det igjen sykdom og pest til Ski, sannsynligvis byllepest av samme type som svartedauden. Selv om man på den tiden ikke visste at byllepest smitter via smittebærende lopper, skjønnte man at sykdommen ble spredt gjennom smitte fra syke personer. Det ble derfor satt i verk visse smittehindrende tiltak, men det er usikkert i hvilken grad disse ble etterfulgt utenfor byene.

8. Eiendomsforhold og matrikkelsystemer

På begynnelsen av 1600-tallet var sannsynligvis minst 90 % av arealet i Ski leilendingsjord under kronen eller kirken. Men i årene etter 1650 ble mye av det jordgods som kronen var kommet i besittelse av etter reformasjonen solgt til private eiere. Det var offiserer, sivile embetsmenn eller rike byborgere som nå fikk eiendomsretten over mange av jordeiendommene. Den viktigste grunnen til at kongen måtte gi fra seg jorden, var alle krigene mellom Sverige og Danmark som endte med freden i København i 1660. For å finansiere disse krigene måtte kongen pantsette krongodset mot kontante lån fra rike borgere. Dels måtte kongen gi offiserene jord som pant for opptjent lønn. Etter slike avtaler var ofte disse eiendommene tapt for kronen.

Enten gårdene var kirkegods (eid av kirken), krongods (eid av kongen) eller proprietærgods (eid av byborgere), ble de bebodd og drevet av fattige leilendinger som måtte betale en klekkelig sum til gårdens eier. For en leilending hadde det derfor liten betydning hvem som eide gården han drev. Jordeierne kunne også bruke gamle, uklare lovbestemmelser til å drive bygslingsavgiftene opp. Det var heller ingen offentlig kontroll med oppebørselsbetjentene (inkassatorene), som under innkasseringen av skatter og avgifter benyttet enhver anledning til å skaffe seg ekstrainntekter.

Vi vet at allerede rundt 1670 klaget mange bønder og leilendinger over "proprietærene", og krevde at kronen skulle ta tilbake den jorden kongen hadde gitt fra seg. Regjeringen i København besluttet derfor i 1680 å begrense borgernes mulighet til å ta ut avgifter på gårdene de eide. Det ble ikke tillatt å øke landskylden (bygslingsavgiften) eller pliktarbeidet, og oppsitterne fikk dessuten rett til å bygsle gården på livstid. Samtidig stanset prisstigningen på korn og andre matvarer. Det ble ikke lenger så attraktivt for

borgerne å eie jord. Dette medførte at både kronen og mange av de private jordeiere fra slutten av 1680-årene valgte å selge ut sine jordbrukseiendommer. Mange brukere og leilendinger kunne derfor kjøpe de gårdene de hadde leid og drevet, og dette medførte store endringer eiendomsforhold og sosiale forhold på landsbygda.

Helt frem til midten av 1600-tallet ble en rekke skatter utlignet etter et system som hadde fungert siden middelalderen. Gårdene ble da inndelt i tre kategorier; fullgård, halvgård og ødegård eller fjerdingsgård. For eksempel kunne en fullgård betale 6 daler, en halvgård 3 daler og en ødegård 1 ½ daler i skatt. Denne inndeling kunne passe da skattene var små, men da skattene ble større kom denne inndeling til å virke urettferdig. En liten fullgård måtte betale dobbelt så mye skatt som en stor halvgård, selv om produksjonskapasiteten på disse gårdene kunne være ganske lik. Rullestad var etter dette systemet en fullgård. Fullgård var en klassifisering/betegnelse på gårder som måtte betale full skatt, fra 1500 tallet kalt matrikkelskyld, basert på gårdens verdi og avkastning. En fullgård var den høyeste av tre klasser. Den betalte dobbelt så mye skatt som en halvgård og fire ganger så mye som en ødegård.

Det ble også forsøkt et annet system for utligning av skatter og avgifter. Dette systemet innebar klassifisering etter en lang rekke forskjellige verdienheter og var svært tungvint. Dessuten var dette systemet så komplisert at det ga skatteoppkreverne god anledning til å bedra den enkelte skatteyter. Straks eneveldet var innført i 1661 ble det derfor nedsatt en Landkommisjon som skulle finne frem til et enklere og bedre system. Resultatet ble en helt ny matrikkel (fortegnelse over alle jordeiendommer i sognet) med bare seks forskjellige betegnelser for verdienheter: *"skippund tunge (tungt korn), spann korn, laup smør, våg fisk, salt og huder"*.

Det ble nedsatt distriktskommisjoner som skulle besiktige gårdene og foreta en ny klassifisering. Den nye matrikkelen var ferdig i 1669. Materialet for Kråkstad sogn er gått tapt, men vi vet at Rullestad etter denne vurderingen hadde *matr. nr. 99, og gml. skyld 2 skippund tunge og 1 bismerpund 6 merker smør*. Ett skippund var lik 320 pund og tilsvarte 160 kg i dagens målesystem. Landskyld var den avgiften brukeren skulle betale til jordeieren.

Det oppsto imidlertid stor misnøye med den nye matrikkelen, og i 1723 ble det på nytt nedsatt en matrikkelkommisjon under ledelse av Christiania-bispen Deichmann. I hvert sogn ble det oppnevnt en 12-manns matrikkelkommisjon som skulle foreta en befaring på gårdene.

Lars Prestegården var bruker på Rullestad omkring 1720, og han har tydeligvis tatt sitt navn fra gården. Vi kjenner til ham fordi han var medlem av den matrikkelkommisjonen som ble nedsatt for å befare alle gårdene i Kråkstad sogn. Kommisjonen skulle innhente oppgaver over eiere, jordens beskaffenhet, gårdens herligheter, avling i lass høy, utsådd korn og besetning. Protokollene fra Kommisjonen er oppbevart i Riksarkivet, og de er undertegnet med medlemmenes segl. Kommisjonen foreslo skylden for Rullestad nedsatt til det halve, og Kommisjonen anfører: *"Måtelig jord, sår ½ tønne blandkorn, 12 tønner havre, avler 32 lass høy, har 3 hester, 14 kyr og 8 sauer."*

Også denne matrikkelkommisjon ble møtt med mistillit, fordi bøndene fryktet for nye og høyere skatter. Det hadde sikkert også kongen ønsket seg i disse tider med mange kostbare kriger. Forslagene i kommisjonsprotokollen ble imidlertid ikke iverksatt, så den gamle matrikkel fortsatte å gjelde i over hundre år til.

Kongen og regjeringen i København hadde nok en gang store økonomiske problemer etter den store nordiske krig på begynnelsen av 1700-tallet, og kongen så heller ingen muligheter til å reformere skattesystemet med henblikk på nye inntekter. Han måtte da se seg om etter andre inntektskilder. Biskop Deichman i Christiania så store realiserbare verdier i det jordegodset som lå til sognekirkene i Norge, og som var ment å skulle bekoste vedlikeholdet av disse kirkene. Han fikk straks aksept for sine ideer hos regjeringen i København, og ikke lenge etter gikk kirkehus og kirkegods i Norge under auksjonshammeren.

Kirkene i Ski og Kråkstad ble solgt til major Hansten på Haga ved en auksjon 22. juni 1723, prisen var 995 riksdaler. Sammen med kirkene fikk han også flere jordeiendommer i bygda. I 1725 solgte han den del av

Steganstad som tilhørte kirken til lensmann Michel Christian Brochmann. Kirkene med tilhørende jordeiendommer ble i 1732 solgt videre til Wachtmeister Morten Nordbøe.

Det var Torer Jenssøn og hans sønn som var brukere av Rullestad rundt 1700. Torer Jenssøn kjøpte også Hebekk på denne tiden. Etter farens død gjennomgikk sønnen Arne Torersøn en opprivende odelssak med sin stefar i 1737. Han vant saken, men solgte likevel Hebekk til stefaren, og kjøpte selv Midsem søndre i 1738.

I 1733 ble halvparten av gården Schie solgt til Amund Larsen som da var bruker på Rullestad. Selger var trolig hans bror Jens Larsen. Men Amund Larsen klarte ikke å betjene sin gjeld, og gården tilfalt derfor hans kausjonist, sogneprest Jacob Lauritzen Stub. Sognepresten solgte gården videre i 1735, og han kjøpte to år senere den delen av Drømtorp gård som hadde tilhørt "*Spitalen*", det senere Oslo Hospital. Denne eiendommen beholdt han helt til sin død. Hans svigersønn Ellef Rasmussen Løvestad, gift med Hilleborg Bugge Stub, arvet eiendommen i 1749. Deres datter og svigersønn overtok Drømtorp i 1777, og de solgte i 1783 gården videre til Hans Hansen Lunde (1744).

Hauger ble delvis krongods på slutten av 1600-tallet, og kom i privat eie etter at kronens gods i Follo ble solgt ved offentlig auksjon i 1726. Hauger ble da kjøpt av Hans Halvorsen som også eide Kapell-Sander etter sine svigerforeldre. Han døde allerede i 1729. Aslak Andersen som var født i Frogn i 1711, drev både Hauger og Rullestad fra 1760 til 1765. Hauger ble delt i 1765, og den ene delen ble solgt til Amund Gundersen Rullestad. Han var gift med Mari Jonsdatter og de bodde på Rullestad i 1770-årene, da de også bygslet gården. Hans foreldre hadde tidligere bygslet deler av Kverne. Amund Gundersen døde på Sander i 1780. Han solgte sin del av Hauger til Halvor Svendsen i 1770. Halvor Svendsen eide da allerede den andre delen av Hauger og samme år kjøpte han også Bøler gård. I de påfølgende 50 år selges Hauger en rekke ganger, inntil Hans Hansen Contra/Sander (1776) kjøpte Hauger søndre i 1832. I 1854 kjøpte sønnen Hans Hansen (1802) også Hauger nordre, men dette salget omfattet ikke "*de under denne Gaard beliggende Møllebrug*". De ble i 1854 solgt til Svend Larsen Ense. Hauger-eiendommen tilhørte etter dette Sander østre frem til 1899.

I 1818 vedtok Stortinget lov om ny matrikkel basert på det gjeldende pengesystem som var spesidaler, mark (eller ort) og skilling. Gårdens skyld skulle svare til 1/400 av dens verdi ved salg. Blant de 16 skylddelingsmennene i Kråkstad sogn var også brødrene Hans Hansen Contra (1767) og Jens Hansen Kverne (1775). Den nye matrikkelen trådte i kraft 1. januar 1839. Rullestad fikk da nytt gårdsnr. 131, ny skyld 8 daler 1 ort 8 skilling, hvilket var en kraftig reduksjon fra tidligere. Andreas Hansen Drømtorp (1811) bygslet trolig Rullestad på denne tiden, og kanskje var hans far Hans Hansen Contra (1767) allerede inne på tanken om at hans sønn på et senere tidspunkt kunne få sjansen til å kjøpe Rullestad.

Men også matrikkelen fra 1839 møtte sterke klager, og allerede i 1863 ble det derfor vedtatt en lov om ny revisjon av matrikkelen. Formann i denne matrikelkommisjonen var i vårt sogn kirkesanger Otter Oppsand på Contra, nabo av Andreas Drømtorp på Rullestad. Denne komité var sommeren 1864 og 1865 på befaring på samtlige gårder i bygda. Den nye matrikkelen trådte i kraft i 1886, og den reviderte skyld for Rullestad ble etter dette 15,89 mark.

9. Rullestad som sorenskrivergård, lensmannsgård og tingstue

På midten av 1600-tallet må det ha vært et større behov for en lensmannsgård enn et enkesete i Ski. Rullestad gjorde derfor tjeneste som gård for sorenskriveren i årene mellom 1647 og 1670. I skattelisten for 1647 står det at den er utlagt til sorenskriver Rasmus Michelsen Paludan, og derfor skattefri (frigård). Sorenskriveren står her omtalt som *Rasmus Prestegården* og han er også oppført som bruker av Capell-Sander, som er en nabogård vest for Rullestad.

Lensmann Jørgen Andersen Brochmann ble født i 1638 og han var landkaptein for bøndene i Follo, og fra omkring 1665 ble han lensmann i Kråkstad. Han regnes for øvrig som den første sikre stamfar for den norske grenen av Brochmann-familien. Før han giftet seg bodde han på Finstad (Finstad søndre), og han

byggslet da både Finstad og Grøstad. Eieren av Finstad var på den tiden Christiania-borger Helle Berthelsen, mens Grøstad ble eid av assessor Anders Simonsen.

Datteren til sorenskriver Rasmus Michelsen Paludan giftet seg med lensmann Jørgen Andersen Brochmann. Dette skjedde trolig i 1666, for da donerte lensmann Brochmann en stor tolvarmet messinglysekroner til Ski kirke. Trolig hadde hans svigerfar, sorenskriver Paludan som da bodde på Rullestad også bidratt til gaven. På lysekronen er inngravert både Brochmannfamiliens og Paludanfamiliens våpenskjold, sammen med et bilde av Adam og Eva, samt navnene til brudeparet og deres foreldre. Lysekronen henger fortsatt i kirken.

Sannsynligvis er dette grunnen til at Rullestad ble disponert som lensmannsgård for familien Brochmann/Paludan, etter at sorenskriver Paludan hadde avsluttet sin karriere som sorenskriver for Follo og nedre Romerike. Slik sørget svigerfar for at hans datter og svigersønn fikk en trygg base på Rullestad. De bodde der fra 1670 til 1675. En sønn av ekteparet Brochmann/Paludan, Christian Jørgensen Brochmann, kjøpte gården Grøstad omkring 1690. Mens en annen dattersønn av sorenskriver Paludan, Rasmus Michelsen Landby, giftet seg til gården Finstad i 1704.

Av rettsreferatene etter en mordbrann i Kråkstad i 1754, fremgår det at huset på Rullestad må ha blitt brukt som tingstue på den tiden. I referatene står det at ekstrarett ble satt på Rullestad tingstue i Ski 16. oktober 1754. Sannsynligvis ble huset brukt som tingstue fordi lensmann Hans Jensen Rud bodde på Contra og han byggslet samtidig halvparten av Rullestad. Huset på Rullestad var nytt, stort og lå sentralt til. Det var klokker Behmer som hadde bygget dette nye huset omkring 1745, etter at alle husene på gården var brent ned noen år tidligere. Kanskje skaffet han seg noen ekstra inntekter ved å leie ut hovedhuset til tingstue, eller kanskje gikk leieinntektene rett til sognepresten i Kråkstad. Det siste er svært lite sannsynlig, og dette forhold vil bli nærmere begrunnet i kapittel 12. Vevelstad hadde vært tingsted i Kråkstad mens lensmann Michel Christiansen Brochmann bodde der frem til 1753. Han solgte da gården til *"høyagte Borger og velforneme sr. Mogens Larsen, Borger og Handelsmand i Christiania"*. Det var trolig etter dette at tingstuen ble flyttet til Rullestad.

10. Rullestad som enkesete og reservebolig

Rullestad tilhørte Kråkstad prestegjeld og fungerte som enkesete for sogneprestfruene, helt frem til gården kom i privat eie i 1849. Hver gang en sogneprest døde i sin embetsperiode, ble enken plassert på Rullestad, for at prestegården i Kråkstad skulle kunne huse den nye sognepresten. Dette var en praktisk løsning for alle parter. Presteenken kunne byggsle bort jorden på Rullestad, og således være økonomisk uavhengig av den nye sognepresten i Kråkstad. Når gården ikke var bebodd av en presteenke, ble den byggslet bort av sognepresten som da selv fikk disse inntektene. Ofte var det to brukere som byggslet gården, og minst én av disse var vanligvis bosatt på gården.

Etter at lensmann Brochmann flyttet fra Rullestad i 1675, ble gården overtatt av sogneprest Peder Svendsen Holsterbro. Han hadde da overlatt prestegården i Kråkstad til sin svigersønn Peder Andersen Heide. Han kom fra Odalen i 1675 som kapellan i Kråkstad og giftet seg i 1678 med datteren til sogneprest Holsterbro. Det er uklart hvorfor sogneprest Holsterbro valgte å flytte til Rullestad, men alt tyder på at han ikke maktet stillingen som sogneprest, og at han derfor i realiteten overlot hele embetet til sin svigersønn som da var kapellan i sognet. I skiftet etter Holsterbro i 1688 forlangte Peder Andersen Heide etterbetaling av sogneprestlønn for syv år, idet han påsto at han også hadde dekket dette embetet! Hans krav ble avvist.

Peder Svendsen Holsterbro maktet heller ikke å drive Rullestad etter at han flyttet dit 1676. Under hans tid forfalt gården betraktelig, og etter hans død i 1688 arvet enken stor gjeld. Fra tinget i 1691 er det oppført at allmuen måtte hjelpe henne med både utendørs og innendørs arbeid. Det er også anført at Rullestad hadde ligget delvis øde i årene etter at Peder Svendsen Holsterbro hadde overtatt driften i 1675. Det er i ettertid vanskelig å forstå at deres svigersønn Peder Andersen Heide ikke kunne støtte og hjelpe sine svigerforeldre. Han var sogneprest og uten tvil en velstående mann. Hvis han hadde ønsket det, hadde han utvilsomt hatt tilstrekkelig midler til å hjelpe dem til en bedre alderdom.

Peder Andersen Heide fortsatte som sogneprest i Kråkstad etter svigerfarens død, og han ble i dette embetet til sin død i 1722. I løpet av sin embetsperiode ble han enkemann, og han giftet seg annen gang med Maren Heidemarch, datter av sognepresten i Rygge. Da hun ble enke i 1722, arvet hun store verdier etter sin avdøde ektemann. Allerede året etter at Maren Heidemarch ble enke, giftet hun seg med sogneprest Th. Rosing fra Ullensaker. Det ble holdt stort bryllup på prestegården i Kråkstad. Men dette ekteskapet ble svært kort, allerede bryllupsnatten døde hennes tilkommende ektemann. Det er derfor mulig at enkefru Maren havnet på Rullestad i stedet for på prestegården i Ullensaker.

Sogneprest Jacob Lauritzen Stub (1692-1749) hadde vært kapellan i Vestre Slidre i Valdres, før han kom som sogneprest til Kråkstad i 1722. Han giftet seg i 1716 med Sara Quislin (1696-1759), mens han var kapellan hos hennes far, sogneprest Christen Lauritzen Quislin i Vestre Slidre. Sogneprest C. L. Quislin var født på Sjælland i Danmark.

Sogneprest Jacob L. Stub overlot i 1748 sogneprestsambetet til sin søstersønn Lars Hansen Frisach. Frisach fikk embetet mot å betale Jacob L. Stub en årlig pensjon, og han påtok seg store økonomiske forpliktelser ved å forsørge hele den forrige prestefamilien. Dessuten måtte han dele hus med dem på Prestegården i Kråkstad. Senere ble søsteren til sogneprest Frisach enke, og også hun flyttet da inn på prestegården i Kråkstad med sin datter. Det fremgår av åbetsforretningen i Kråkstad i 1748 at Frisachs forgjenger Jacob L. Stub, hadde vanskjøttet både jordveien og husene på prestegården. Hovedbygningen måtte rives og en ny hovedbygning ble oppført av Frisach. Han trengte sannsynligvis mye plass for å huse hele sin husholdning. Men kort tid før Lars Hansen Frisach skulle forlate Kråkstad i 1770, for å bli sogneprest i Lom etter sin far, brant den nye hovedbygningen på prestegården i Kråkstad ned til grunnen.

Frisachs etterfølger, sogneprest H. J. Pohlmann, påtok seg oppdraget med å bygge opp igjen hovedbygningen på prestegården. Men koppeepidemien som hjemsøkte Kråkstad i 1772 tok livet av sognepresten midt under dette store byggeprosjektet. Samme år mistet familien også sønnen Christian som enda ikke var fylt 2 år. Etter at sognepresten døde flyttet presteenken Johanna Munch Kiær til Rullestad med sine fire gjenlevende barn. Men bare ett av disse barna er konfirmert i Ski kirke, så hun har trolig ikke blitt boende så lenge på Rullestad. Hun døde i 1799, men vi vet ikke hvor.

Jens Hørbye d.e. sogneprest i Kråkstad i 1773, etter J. H. Pohlmanns død. Han var da 63 år, og det ble hans oppgave å fullføre byggeprosjektet på prestegården. Det gjorde han i løpet av ett år, og det ble et vakkert byggverk som kan beundres den dag i dag. Det må ha vært et stort løft for bygden å fullføre et slikt byggeprosjekt samtidig som sykdom og hungersnød preget sognet.

Hvorvidt Rullestad ble benyttet som reservebolig for sogneprestene Frisach, Pohlmann og Hørbye i forbindelse med byggeprosjektene i Kråkstad er ikke kjent. Men det er en viss mulighet for at prestefamiliens boligproblemer på denne tiden kan ha blitt løst ved å benytte Rullestad som bolig for sognepresten og hans familie.

Sogneprest Jens Hørbye d.e. overlot i 1783 embetet til sin sønn Jens Hørbye d.y., som da hadde vært kapellan hos sin far i fem år. Jens Hørbye d.y. fikk et stort ansvar da han overtok embetet etter sin far. Han måtte underholde hele familien, som foruten foreldrene besto av fem tanter og tre søstre. Selv om menigheten hadde ønsket ham som sogneprest, måtte faren en tur til København for å overbevise enkedronning Juliane Marie om at hans sønn var den beste kandidat til sognepreststillingen. Dette var nødvendig fordi minister Guldberg var *"meget i mot utnevningen"*. Men Hørbye d.y. fikk embetet og han viste seg som en svært dugende prest, sannsynligvis en av de betydeligste sogneprester Kråkstad har hatt.

I kallsboken for Kråkstad skriver Jens Hørbye d.y. i 1793 følgende:

"Gården Rullestad i Ski anneks beliggende – er pro tempore, enkesæte her i Krogstad, kaldes i matrikkelen "Præstegården", hvilket man tror kommer av at Ski anneks i ældre tider har været hovedsogn, og altså denne gård bebodd av presten, om enskjønt her ved kallet ei finnes nogen opplysning derom. I kallets kopibok meldes alene herom: Anneks-gården er Præstegården ved Ski kirke beliggende, denne gård har av

gammel tid været enkesæte."

11. Rullestad som klokkerbolig og skolestue

I årene rundt 1730 gjorde pietismen sitt inntog her i landet. Biskop Hersleb som var biskop i Christiania fra 1730 til 1737, besøkte Ski og Kråkstad flere ganger. Etter sitt besøk 20. august 1735 beskriver han ungdommen i optimistiske ordelag: *"forefant jeg hos ungdommen nogenlunde fremvekst i deres salige kunnskap!"*. I 1738 anfører hans etterfølger biskop Dorph *"at lærernes flid har vist sin frugt"*. Konfirmasjonen var blitt innført i 1736 og Pontoppidans forklaring var tatt i bruk ved all undervisning.

I 1739 kom *"Forordning om skolene på landet"*. Bøndene var redde for at forordningen av 1739 ville bety nye utgifter, og dessuten ville de heller ha barna hjemme som arbeidshjelp. Forordningen ble derfor trukket tilbake, og isteden kom i 1741 *"Placat og nærmere anordning"*. Den åpnet for at hver bygd kunne innrette seg slik det var mest praktisk.

Den første skolekommisjonen ble holdt i Kråkstad i 1741, *"nogen dager etterhindanden i juli måned"* som det står i rapporten. Til stede der var sogneprest Jacob Stub, lensmannen, kvartermestrene og storparten av bygdefolket. Det lyktes imidlertid ikke sognepresten å få ordnet skolevesenet slik det krevdes etter anordningen av 1741. Kanskje satte han heller ikke noe særlig inn på det, for sognet hadde på det tidspunkt svært dårlig økonomi med stor fattigdom og hungersnød. Skolekommisjonen kom frem til at det ville være behov for to skoleholdere i bygda, men det skjedde lite utover dette. Allerede før skolekommisjonen ble nedsatt, hadde klokker Nicolai Behmer d.e. etter beste evne forsøkt å holde en slags skole på Rullestad for ungdommene i Ski. Dette til tross for at han alle skriftdager måtte være til stede i kirken, og dessuten holdt han månedlige overhøringer i fjerdingene (utkantområdene). Nicolai Behmer d.e. bodde på Rullestad fra 1730 til 1749. (Han blir ofte omtalt som *"den eldre"*, for å kunne skilles fra sin sønn ved samme navn som ble klokker i Kråkstad etter sin far, kalt *den yngre*.)

Fra 16. juli 1742 ble Rasmus Henriksen Ørbech ansatt som skoleholder i Kråkstad sogn. Sognepresten måtte gi ham lønn i forskudd fra egen kasse, så den offentlig økonomi var tydeligvis trang også den gang. Da Nicolai Behmer d.e. flyttet fra Rullestad i 1749, ble skoleholder Rasmus Henriksen Ørbech flyttet fra Kråkstad til Ski, og skolestuen i Ski ble flyttet til Klokkerud. Lars Stub overtok da som skoleholder i Kråkstad. Han var sønn av sogneprest Jacob Stub. Det sies at en fordrunken mann tok seg inn til skoleholderen på Klokkerud i 1757. Rasmus Henriksen Ørbech som da fortsatt var skoleholder ble slått helseløs, og han døde som en fattig mann i 1758. Det var tydeligvis også den gang forbundet med en viss risiko å bo i nærheten av et skjenkested. Etter 1758 ble det omgangsskole i Ski helt frem til det ble fast skole på Contra omkring 1853.

Vi vet ikke med sikkerhet hvor tunet på Klokkerud opprinnelig kan ha ligget. Det er mulig at husene kan ha ligget langs Kongeveien øst for Contra, slik det tyder på etter et kart fra 1800. Men dette kartet er ikke kjent for å være pålitelig, slik at det er vanskelig å dokumentere husenes nøyaktige beliggenhet på dette tidspunkt. Men hvis husene den gang lå langs Kongeveien, så må de ha forfalt i de påfølgende årene mens Klokkerud var en del av Contra. For på det nye kartet fra 1880, som sies å være nøyaktig, finnes det ingen hus langs Kongeveien på Klokkeruds grunn. Kanskje eksisterte de ikke lenger, eller de har aldri ligget der.

På det nye kartet fra omkring 1880, er det avtegnet et hus lenger nord ved Eikjolveien, som kalles *"Klokkerstuen"*. Hvorvidt dette stedet kan være det opprinnelige tunet på Klokkerud er det vanskelig å vite med sikkerhet, men det er klart en mulighet. Det vi vet med sikkerhet er at kommunen kjøpte både Klokkerud og Contra i 1887, og at Contra da ble utlagt til klokkergård. Kommunen solgte Klokkerud til private eiere i 1901. Av kirkeboken fremgår det at *"Klokkerstuen"* på den tiden skiftet navn til *"Bjerk"*, og at det trolig ble drevet smie der. I 1907 bodde smeden Jens Aasgaard der. Nåværende eier av *"Bjerk"* kan bekrefte at det var smie på stedet ved århundreskiftet. *"Bjerk"* ble skilt ut fra Klokkerud i 1909.

12. Brann, konflikter og uro på Rullestad

Da Karl XII i 1716 gjorde retrett med hæren sin gjennom Ski og Kråkstad i den verste teleløsningen rundt 1. mai, må det ha vært livlig i området rundt Rullestad. Etter at Karl XII hadde passert, fulgte så de norske troppene for å påskynde svenskenes tilbaketog. Slik trafikk var nok ikke hverdagskost på disse kanter!

Dette var bare begynnelsen på noen konfliktfylte år på Rullestad. Nicolai Nicolaisen Behmer d.e. var klokker i sognet fra 1730 til 1749. Han var født i 1694 i Bragernes ved Drammen av foreldre som hadde innvandret fra Bøhmen i Tyskland omkring 1690. Han bygslet Rullestad av sogneprest Jacob Stub fra 1730, og han ble boende der frem til 1749. Omkring 1740 brant alle husene på Rullestad ned. Nicolai Behmer fikk derfor i 1744 hele gården til bygsel og bruk, mot kun å betale landskyld til sognepresten i Kråkstad, fastlagt til 2 *skippund havremel og 1 spann smør*. Han forpliktet seg samtidig til å bygge opp og vedlikeholde husene og *"til at ikke forhugge skogen som vel er slet og ringe"*, slik det står å lese i den avtale som ble inngått. Skattefriheten ga ham tydeligvis god økonomi, for han benyttet anledningen til også å bygge bolighus på Contra, som den gang tilhørte Rullestad.

Nicolai Behmer solgte det nye huset på Contra til lensmann Hans Jensen Rud i 1748. Lensmannen fikk samtidig bygsel på halvparten av Rullestad. Hans Jensen Rud var gift med Malene Michaelsdatter Brochman. Hun var født i 1725, og hun var datter av lensmann Michael Christiansen Brochman på Vevelstad. Ekteparet fikk to barn mens de bodde på Contra, Maria i 1754 og Jens i 1758. Lensmann Hans Jensen Rud døde i 1767, og han ble da etterfulgt av sin kones bror, Niels Michaelsen Brochmann. Niels Michaelsen Brochmann kjøpte tilbake Vevelstad i 1766 og han var lensmann i Kråkstad fra 1768 til han gikk av omkring 1780. Da hadde familien Brochmann innehatt lensmannsstillingen i Kråkstad i mer enn hundre år.

Klokker Nicolai Behmer d.e. var kjent for å være en bråsinnt og oppfarende mann. I 1733 ble han innstevnet for retten, fordi han med *"hugg og slag"* hadde kastet en soldat ut av sitt hus på Rullestad. Soldaten kom inn og forstyrret et begravelseslag som ble holdt hos klokkeren.

Det er verdt å merke seg at kapellan Harding, som for øvrig var dansk, kjøpte Aaros av Jens Larsen i 1740. Klokker Nicolai Behmer d.e. bodde da på Rullestad, og disse to ble naboer. Forholdet mellom dem var tydeligvis ikke det beste, og i 1742 ble to saker mellom dem avgjort ved prosterett på Kråkstad prestegård. Det er i tillegg beskrevet flere konflikter mellom disse kolleger og naboer. Det anstrengte forholdet mellom prest og klokker, må ha gitt sognepresten mange søvnløse netter. Det var dessuten uår og hungersnød i Ski fra 1740 til 1742.

Den ene saken som er referert, kaster et visst lys over religionslærerne i Ski, og deres forhold til hverandre og til bygdefolket. I 1741 var Harding og Behmer blitt *"avindsænd"* (Bibelsk ord for fiender). Årsaken var angivelig at Behmer skal ha fortalt grove og usannferdige historier om Harding. Det fortelles at en pike, Torbjørre Mogensdatter, var hos Harding og begjærte ham i sognebud. Harding hadde tydeligvis ikke noe lyst til å begi seg ut på bygda, og han skal ha svart følgende: *"Fanden fare i den sjuge og i de andre med!"*

Om ikke dette var nok, skal Behmer også ha beskyldt Harding for å ha skjelt ut folk på kirkegården, fordi de skulle ha krysset over hans eiendom Aaros på vei til kirken. Ifølge Behmer skal Harding ha truet kirkegjengere med å legge ut både selvsqudd og fotangler, hvis de våget seg inn på hans eiendom igjen!

For disse beskyldningene ble Behmer tvunget til forlik, hvoretter han også måtte be om fred og godt vær, samtidig som hans beskyldninger ble mortifisert. Den personlige konflikten mellom disse to kolleger og naboer var ikke over med dette. Senere samme år tok Behmer ut stevning mot Harding for å ha fornærmet ham i hans eget hus. I det følgende beskrives en tildragelse som i følge referatet fra prosteretten skal ha funnet sted på Rullestad i 1742.

En søndag kommer kapellan Harding til Behmers hus på Rullestad for å klage på klokkerens opptegnelse over nattverd gjestene. En del menn fra bygda var til stede og hørte skjenneriet. Presten kalte klokkeren inn i kammerset. De ble etter hvert høymælte, og etter en stund kom først klokkeren og deretter presten ut til

bygdefolket. Begge var hissige og røde i toppen, og klokkeren ba flere ganger om fred i sitt eget hus. Presten var sint for en skrifteseddel han hadde fått av klokkeren, som var uten navns underskrift. Han gikk helt inn på klokkeren, og *"pegte ad ham og berørte nesten hans perruqe"*. Han fektet med armene og *"var grætten og fuul"* og sa: *"Kan jeg ingen andre kujonere, saa skal skal jeg kujonere Jer!"*. Klokkeren svarte: *"I vil vel ikke slå meg? Vil I slaa mig så kan I, her er jeg! Hvis jeg har forgaaet mig, så anklag meg for Bisp og Provst"*. Presten: *"Ja, Bisp, ja, Provsten!"*. Klokkeren: *"Jeg har gaaet til Guds bord, men Gud vet hvorhen I har gaaet"*. Da de to så ut til å ryke opp i slagsmål, la bygdefolket seg imellom fordi de mente: *"at de hafte ondt deraf, at Præsten som deres Sjælesørger og Klokkeren skulle have vrede til hindanden. Paa den Maade var det bedre at for dem at gå hjem oc læse for deres Folck i Bøger, end høre på sådan tale som var dem til forargelse. De var kommet for at lære noget Godt, men nu lærte de bare Ondt"*.

Begge fikk sterk klander i dommen, og de måtte bøte både til sognets fattige og til justiskassen.

Til slutt orket ikke sogneprest Jacob Lauritzen Stub mer, og han overlot som tidligere nevnt embetet til sin søstersønn Lars Hansen Frisach. Sogneprest Jacob L. Stub døde i 1749, etter sigende meget nedbrutt og skrøpelig. Det er nærliggende å tro at sogneprest Jacob Stub var en svak, ettergivende og handlingslammet person. Dette kan forklare hvorfor han ikke klarte å drive prestegården på en forsvarlig måte, slik det fremgår av åbotsforretningen i 1748. Det kan kanskje også forklare hvordan klokker Behmer d.e. kunne få en så gunstig bygslingsavtale på Rullestad at han kunne bygge nye hus både der og på Contra. Det er i ettertid vanskelig å forstå hvordan dette kunne skje samtidig som sogneprest Stub bodde i en falleferdig prestebolig i Kråkstad, uten midler og evner til å utføre nødvendig vedlikehold der.

Det er nærliggende å trekke den slutning at klokker Nicolai Behmer d.e. var den som egentlige hadde makten i sognet, og at han hadde alle de egenskaper som sogneprest Jacob L. Stub manglet for å være i stand til å ta styringen over sognet. En slik antagelse kan til en viss grad forklare en rekke av de hendelser som er dokumentert under Jacob L. Stubs tid som sogneprest i Kråkstad. Hans far, Lauritz Jacobsen Stub (1653-1724), var hospitalforstander ved Oslo Hospital, da han i 1690 giftet seg med Magdalene Axelsdatter And. De fikk sønnen Jacob i 1692. Det er i ettertid vanskelig å vurdere hvor sjelsettende det kan ha vært for en liten gutt å vokse opp ved Oslo Hospital på slutten av 1600-tallet. Men det kan ikke under noen omstendighet forklare eller forsvare hans handlingslammelse som sogneprest i Kråkstad gjennom 26 år.

Andre kilder kan opplyse at hans far Lauritz Jacobsen Stub (1653) også hadde fått en sønn Jacob utenfor ekteskap i 1671 med tjenestejente Thale Amundsdatter. Hun skal ha vært tjenestejente hos Axel Pedersen And. Det merkelige er at Axel Pedersen And må ha vært far til Magdalene Axeldatter And, som senere ble hans hustru. Denne situasjon kan muligens også ha hatt en viss påvirkning på sønnen Jacob L. Stub (1692) sin oppvekst.

Harding solgte Aaros i 1747, og han forlot Ski i 1749 for å bli kapellan i Lom i Gudbrandsdalen hvor han virket frem til sin død i 1760. Behmer d.e. forlot sin klokkerpost i 1749. Han kjøpte da Breivoll i Nordby og flyttet dit. Bygselen på Rullestad overlot han til sin sønn Hans Nicolaisen Behmer, som dessuten var svigersønn til sogneprest Jacob L. Stub, gift med hans datter Magdalena født i 1722. De flyttet inn på Rullestad i 1749, og han satt som bruker av gården i seks år. Deretter ble det igjen stadig skifte av brukere på Rullestad.

Etter 1755 overtok Lars Joenson bygsel på Rullestad. Han var også eier av Sander vestre fra 1758 til 1767, og han må derfor ha drevet disse gårdene samtidig. Hans kone Margrethe Amundsdatter døde på Rullestad i 1756, ett år etter bryllupet.

Nicolai Behmer d.e. klarte også å sikre levebrødet for sin andre sønn, Nicolai Nicolaisen Behmer d.y., som overtok klokkerstillingen i sognet etter sin far. Alt tyder på at Nicolai Behmer d.e. må ha blitt en langt mer ydmyk mann på sine eldre dager, i alle fall hvis vi legger hans avskjedssøknad til grunn for en slik vurdering. Den lyder som følger:

"Høiædle og Høiærverdige Biscop!"

Siden jeg nu er en ældre bedaged Mand og ei beqvem til Reise og Embeds Forretninger i Kulde, vanskelige Veje og Uvejrs indfalden, saa vil jeg herved på underdanigst bede, at min Søn Nicolai Behmer meg i brød og embede som Klokker her i Krogstad Menighet må succidere efter de Høitidelige Løfter både bemente min søn og meg sket er, til hvilken Ende og min Afstaaelse for herved skeer og så underdanigst insinueres.

Schie d. 23de Octbr. 1749

N. Behmer"

Far og sønn Behmer var klokkere i Kråkstad og Ski i over 75 år til sammen. N. Behmer d.y. forlangte senere bolig av kirkeeieren, men dette kravet endte i en langvarig konflikt. Denne konflikten fant først sin løsning ved at sogneprest Frisach i 1761 ga klokkeren bruksretten til Glenne under prestegården i Kråkstad. Der bodde han fortsatt ved folketellingen i 1801. Han var da 74 år og bodde på Glenne sammen med sin kone Johanna Olsdatter Hebekk på 56 år og deres tre barn på henholdsvis 26 år, 19 år og 14 år.

13. Brennevin og moralsk forfall

Skreddermester Søren Hansen Schive kjøpte i 1757 Contra av lensmann Hans Jensen Rud. Skreddermesteren fikk samtidig bygsel på halvparten av Rullestad, og han gjorde huset på Contra om til gjestgiveri og skjenkested. Han døde allerede i 1763, og gjestgiveriet skiftet deretter eier flere ganger. Et gjestgiveri var i første rekke beregnet på veifarende folk, men skjenkingen av øl og brennevin gjorde at også bygdens egne innbyggere ble hyppige kunder. Det skulle senere vise seg å bli svært problematisk å ha et gjestgiveri så nær kirken.

Osmund Halvorsen Neset fra Neset i Nordby drev gjestgiveriet på Contra fra 1771. Han kjøpte også Sander østre i 1773. Han var gift med Malene Samuelsdatter. De hadde to barn sammen, Anne Maria født 1772 og Halvor Osmundsen født i 1775. Det er verdt å merke seg at én av fadderne for sønnen var presteenke Johanne Munch Pohlmann på Rullestad, så naboskapet ser ut til å ha vært hjertelig på det tidspunkt. Gjestgiveren må på alle måter ha vært en vel ansett mann i bygda, for også enken etter salige kapellan Prepps var fadder ved denne anledning. Konen til Osmund Halvorsen, Malene Samuelsdatter, døde på Contra i 1784, bare 35 år gammel. Enkemannen Osmund Halvorsen kastet ikke bort tiden, samme år ble han viet til Sidsel Pedersdatter Mellegaard. I følge kirkeboken hadde de to *"copulered"* på Mellegaard uten forutgående *"trolovelse og lysning fra prekestolen"*, så de måtte derfor ha kongelig bevilling for å bli kirkelig viet i desember 1784.

Lykken varte riktignok ikke så lenge, ei heller det gode naboskap med presteenken på Rullestad. Det fortelles at enkefru Pohlmann var plaget av fyll og bråk fra Contra gjestgiveri, og at hennes egen tjenestegutt skal ha vært nær ved å ha blitt slått i hjel under et besøk på Contra. Presteenken anmeldte i 1791 gjestgiveren Osmund Halvorsen Neset på Contra for drukkenskap og slagsmål. Sogneprest Hørbye d.y. støttet anmeldelsen med følgende forklaring:

"Jeg har vært oppmerksom på drikk og derav følgende laster i gjestgiveriet i lengre tid, og jeg har forgjeves gjort hva der kunne gjøres for at hindre det (med trussel om at nekte ham adgang til alterens sakramente o. l.), men Osmund Contra synes å forakte alt".

Noen år senere var tydeligvis også gjestgiverens kone, Sidsel Pedersdatter, lei av både ektemannen og gjestgiveriet, og hun søkte om skilsmisse. I den forbindelse kom det et nytt klagerop fra sognepresten som viste stor forståelse for Sidsel Pedersdatters situasjon: *"Liksom gjestgiverstedets beliggenhet altfor nær ved Ski kirke har gitt anledning til mange skandaler, og især til sabbatens vanhelligelse ved drikk og andre derav følgende uordner, så har og gjestgiveren der i min hele embedstid ved hengivenhet til drukkenskap været menigheten til forargelse, og jeg har mere enn én gang inderlig ønsket å se både gjestgiver og gjestgiveri forflyttet. Ofte kunne jeg vel hatt anledning til å angi han til avstraffelse, men jeg har alltid ansett det uoverstemmende med en lærers embede å agere fiscal."*

Ekteparet klarte tydeligvis å unngå en skilsmisse, for ved folketellingen i 1801 finner vi Osmund Halvorsen og Sidsel Pedersdatter boende på Kjeppestad med sine to barn Malene og Samuel. Svigerfaren Peder Rasmussen Mellegaard hadde i 1792 kjøpt Kjeppestad nordre, og han solgte i 1804 gården videre til sin svigersønn. Gården ble samlet igjen i 1811, da Osmund Halvorsen solgte sin del til Poul Jensen.

Osmund Halvorsens sønn fra første ekteskap, Halvor Osmundsen, kjøpte i 1798 Sander østre av sin far og bosatte seg der med sin kone Anne Johannesdatter. Osmund Halvorsens datter fra første ekteskap, Anna Maria, ble gift med Poul Andersen på Schie nordre. I likhet med sin far ble også hun viet etter kongelig bevilling i 1793, fordi de uten lysning skal ha "*copulered i huset på Sander Østre*", slik det står i kirkeboken.

Angivelig etter utallige klager fra naboer og kirkegjengere, ble gjestgiveriet i 1820-årene flyttet til Ski nordre. Dette løste neppe alle moralske problemer i Ski, men så sent som på høsttinget i 1815 ble det tinglyst en overenskomst mellom de aller fleste bønder i sognet til motarbeidelse av ungdommens lettsinn. Innledningen av overenskomsten lyder:

"Da erfaringhet har lært oss, hvorledes intet er mer skadelig for moraliteten og tjener mer til at befordre al slags irreligiøsitet, frækhet i sæder, stivhed og opsætsighet i mod øvrigheden, forældre, husbønder og andre foresatte, end ungdommens samlinger om aftenen og natten til drikk, spil, dans m.v., og vi må beklage at denlige samlinger i de senere åringer i disse egne meget har tiltaget, hvortil de militære indquarteringer ei lidet har bidraget."

Jens Edvard Kraft beskriver i sin «*Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge*» fra 1820, også visse problemer med det moralske forfallet i Ski sogn:

"Krogstad hovedsogn har en sædlig og ordentlig Almue og dens Velstand er i Alminnelighet temmelig god. I Annex-Sognet (Ski) er derimot baade Kultur, Moralitet og Velstand slettere. Kjøpstaden frequenteres for ofte, der forleder Almuen til Drukkenskap og Uordner."

Slike innspill må sees på bakgrunn av den sterke liberalisering av hjemmebrenningen som skjedde ved en lovendring i 1816. Etter den nye loven kunne alle brukere av matrikulert jord brenne fritt av korn og poteter fra egen avling. Kampen mot brennevinet som sosialt onde, ble etter dette ført intenst fra flere kanter gjennom 1820-årene, men forbruket bare tiltok. Høydepunktet i kampen mot brennevinet ble nådd i 1842 da Stortinget vedtok et forbud mot produksjon av brennevin. Kongen nektet imidlertid å sanksjonere dette vedtaket. Derfor vedtok i stedet det neste Storting i 1844 langt mer restriktive lover mot brennevinsskjenking og produksjon.

Men heldigvis finnes det også andre dokumenter fra denne tiden som viser at sognet også kan sees i et mer positivt perspektiv. Professor Wilses beskrivelse av en reise gjennom Ski i 1781 gir et noe lysere tidsbilde:

"Ski kirke og det der beliggende Gjæstgiveri og Skydssted Contra, 1 ½ mil fra Christiania, ligger på en høy, stenet Slette, saa det næste Bjerg hvor Varden staar, ei ligger høiere, derfor ser man herfra tilbage på Bjergene nordenfor Christiania der hæver sig som blaa Skyer. Noget herifra sees en liten Sjø (Rullestadvannet) med langssluttende Enge og Marke omkring, av saadanne gives flere i denne egn. Paa dette Sted holdes ofte Militære Samlinger, mest for Eksersisens Skyld, da man her under Tiden har Øvelser i Artilleriet. (Det er funnet flere kanonkuler på Rullestadjordene som trolig stammer fra slike øvelser.) Kirken er av Grundmur, hvis Taarns Grundvold er et midt i Kirken oprætted Mastetræ. Kirken er et Annex til Krogstad. Her prædiktes om vinteren hver anden Søndag, men om sommeren hver Søndag. Likesaa vel som ved Hovedkirken."

14. Strid om vannrettigheter

Samuel Samuelsen overtok som bruker på Rullestad omkring 1790. Han var sønn av Samuel Halvorsen på Kapell-Sander, og han hadde overtatt den gården i 1764. Han giftet seg første gang i 1768 med Anne Otterdatter Rud. Samuel Samuelsen eide også Sander vestre (1774-1779) og Ense (1786-1794). Han solgte

Kapell-Sander i 1791, men han beholdt bygselen der. Etter at enken etter sogneprest H. J. Pohlmann flyttet fra Rullestad i 1790-årene, flyttet Samuel Samuelsen dit. Hans kone døde på Rullestad i 1794.

Samuel Samuelsen må ha vært en markant skikkelse, for sammen med sine naboer klarte han å få tatt opp saken vedrørende Kvernedemningen i 1797. På Kverne var det både sag og kvern, og for å sikre vanntilførsel til disse var det bygget en demning ved utløpet av Rullestadvannet. Denne demningen må ha gjort driftsforholdene for gårdene mellom Rullestadvannet og Midsjøvannet svært vanskelig, fordi demningen medførte svært høy vannstand både vår, sommer og høst.

Utskriften fra Forligelseskommissjonens møteprotokoll 2. oktober 1797, forteller mye om denne konflikten. Dette møtet ble avholdt på Qvestad gård i Ås og ledet av beskikkede kommissærer prost Hørbye og Rasmus Vevelstad. Der kan vi lese følgende:

"Madame Horning (Haaning), Johannes Steganstad, Samuel Rullestad, Joen Krakestad samt Peder og Hans Holm havde indkalt Jens Ottersen Qværner av Schie Sogn angaaende den dem formentlig ulovlig Dæmning af Jens Qværner tilføiede Fornærmelse, den indkaldte mødte og bleve der derved saaledes forenede: At Jens Qværner for Fremtiden forbandt sig til hvert Aars 8de May at borttage af Damlugen saaledes at dog 3 bord hvert af 9 tommers Bredde bliver tilbage staaende indtil 20de May da de alle borttages. Ligeledes forbandt han sig at ei dæmne om Høsten førend den 8de September da han igjen må indsætte 3 bord af forommeldte Bredde inntil kornet er indkjørt, da han uforment må bruge sin heele Dam, wiis det Nogen Tid ved tvende Mænds skriftlige Widnes Byrd overbevistes ham at have overtraadt dette, vedtog han for hver Dag at betale 48 shilling bøder til Sognets Fattig Casse som inddrives ved Exekution uden videre Lovmaal. I øverigt var alle Klagerne enige i at tilstaa at naar han i den forbudne Tid uden deres Fornærmelse kand benytte sig av Vandet skal det være ham uforment fra deres Side

På egne og Madame Hornings Wegne

Johannes Steganstad Samuel Rullestad Joen Krakestad

Peder Holm Hans Holm Jens Qværner"

Dette må ha vært et stort fremskritt for de stakkars bøndene langs Aarobekken. I overnevnte dokument navngis en dame med navn Madame Horning/Haaning. Hvem hun var fremgår av auksjonsdokumentene fra skifteauksjonen på Aaros i 1797. Tilslaget på denne auksjonen gikk til hospitalforstander Ole Debes. Han erklærte at budet var gitt på vegne av hans datter Madame Elen Cecilie Haaning. Hun var da skilt fra sin ektemann, presten Lauritz Haaning (1736), som hadde vært prest i Vang i Valdres før han kom til Nesodden sogn i 1776. På Nesodden ble han i 1778 ved prosterett avsatt fra sitt embete grunnet drukkenskap. Av folketellingen i 1801 kan vi lese at Elen Cecilie Horning (Haaning) 68 år gammel bodde på Aaros sammen med sin ugifte datter Karen Kristine på 26 år og deres to tjenestefolk. I folketellingen er det også anført følgende: *"Lever separat fra sin mand, forrige sogneprest til Næsodden, hr Haaning"*. Madame Haaning døde allerede i 1803, og det var i skiftet etter henne at Hans Hansen Contra (1776) kjøpte Aaros i 1803.

Samuel Samuelsen ble enkemann i 1794, da hans første kone Anne Ottersdatter døde på Rullestad 47 år gammel. Året etter giftet han seg på nytt med Birte Jacobsdatter fra Kverne. De fikk fire barn sammen, men ingen nådde voksen alder. Av folketellingen i 1801 kan vi også se hvem som hadde tilknytning til Rullestad på dette tidspunkt. Familien besto av Samuel Samuelsen som var 64 år, hans kone Berte Jacobsdatter på 38 år og deres tre barn på 1 år, 2 år og 3 år. Det er oppført tre tjenestefolk, Berte, Henricha og Andreas, alle tre i begynnelsen av tyveårene. På gården er det også oppført tre losjerende, skomaker Hendrich Jocusen, 42 år, skredder Osmund Andersen som var 58 år, og hans sønn Anders Osmundsen på 16 år. Det bodde altså 11 mennesker på Rullestad omkring 1800.

Det må ha vært mye sorg på Rullestad i året 1801. To av barna og husbonden selv døde før året var omme. Enken sørget tydeligvis ikke lenge over sin husbond, for allerede året etter var hun gift med losjerende skomaker Hendrich Jocusen på Rullestad. Det fremgår for øvrig av kirkebøkene at Jocusen hadde vært fadder til alle de fire barna hun allerede hadde fått med Samuel Samuelsen. Hun rakk også å få ett barn

med skomakeren i 1804, men siden vet vi ikke hvor det ble av dem.

Etter at Samuel Samuelsen døde, overtok Christian Larsen driften av Rullestad i 1801. Han kom fra Suurbye gård i Hobøl, og han giftet seg første gang i 1760 med enken Anne Andersdatter Kraagerud. Han drev gården Jarneje i mange år. Etter å ha blitt enkemann giftet han seg på nytt med enken Anne Andersdatter Fuskereje i 1780. Det fremgår av folketellingen i 1801 at Christian Larsen på det tidspunkt var 65 år og gift med Anne Andersdatter som da var 44 år, og de bodde på en husmannsplass under Tømt gård i Ski. Deres sønn Lars Christiansen var født i 1784. I 1801 overtok Christian Larsen driften av Rullestad sammen med sin sønn, og familien flyttet dit. Hans kone Anne Andersdatter døde på Rullestad i 1813. Sønnen Lars Christiansen Rullestad giftet seg i 1814 i Ski kirke med Ingeborg Knudsdatter fra Eikjol lille. I kirkeboken står det:

"Constabel Lars Christiansen Rullestad, 27 år, constabel ved det Enebchske kjørende Artellerie Compagnie, hidtil hiemme hos sin Fader Christian Rullestad. Viet til Pige Ingeborg Knudsdatter Eikjol, 18 år."

Senere overtok de driften av Eikjol lille, som Lars fikk skjøte på i 1828. I 1832 kjøpte han også Karlsrud store. Lars Eikjol ble valgt inn i det første herredsstyret for Kråkstad herred, og det var han som i 1846 kom med det første forslaget om opprettelse av en sparebank i distriktet. Han tok senere navnet Lars Karlsrud. Hans sønn Johan Larsen overtok Karlsrud i 1872. Han solgte gården ut av slekten i 1876.

I 1814 kom løytnant Jens Hørbye (1787-1853) til Rullestad som bruker og beboer. Det ble sagt at han da hadde forlatt sin offiserstilling i hæren i protest mot unionen med Sverige. Han er for øvrig omtalt i boken *"Den gang Kristiania var smaaby"* av Edv. Mørch. Det som fremgår der tyder mer på at avslutningen på hans militære karriere kanskje først og fremst hadde sammenheng med hans alkoholkonsum. Det fortelles i denne boken at Hørbye i forbindelse med militære festligheter var blitt kalt et *"fyllesvin"* av en officerskollega. En slik fornærmelse kunne ikke gå upåaktet hen, og han skal da ha utfordret sin motpart til pistolduell. Officerskollegaen ble alvorlig skadet i duellen. Men han overlevde tydeligvis, for løytnant Hørbye skal ha besøkt sin motduellant på sykeleiet, slik det skulle være den gangen. Helt fra 1818 til sin død i 1853 mottok Jens Hørbye *"vartpenger"* fra staten. Han var således lønnet offiser ute av tjeneste.

Jens Hørbye giftet seg i 1814 med datteren til sognepresten i Aas sogn. I kirkeboken for Ski datert 29. januar 1814 står det:

"Jens Hørbye Premier Lieutenant ved det Agerhusiske Skarpskytter Regiment boende på Enkesædet Rullestad viet til Sophia Magdalena, født Lange."

Sogneprest Fredrich Carl Lange i Ås var født i Kristiansund i 1743, der hans far var byfogd, og han var gift med Christiane Lovise Lassen som var født i 1755. Sammen fikk de barna Sophie Magdalene i 1780 og Lorentz i 1781. Datteren Sophie Magdalene Lange fikk sammen med Jens Hørbye sønnen Jens Carl i 1815. Han ble døpt på Rullestad med blant andre proprietær Clement Holmsen fra Vevelstad som fadder. Da datteren Christiane Lovise Birgitte ble hjemmedøpt av sin morfar i Christiania i 1820, ble faren Jens Hørbye oppført som hjemmehørende på Rullestadpladsen. Dette kan tyde på at familien på det tidspunkt hadde flyttet fra Rullestad til Contra. Da sønnen Jens Carl ble komfirmert i Ski i 1830, var Rullestad fortsatt oppført som bosted, men mye tyder på at familien også da bodde på Contra. I en militærbiografi over den norske hærs offiserer, er det angitt at Jens Hørbye bodde på Rullestad til 1844, og deretter i Kristiania frem til sin død i 1853. Det var barnedåp på Rullestad i 1823 der barnets far Ole Halvorsen er oppført som avgiftsbruker på Rullestad, og hans kone var Abigael Larsdatter. Det var vanligvis to brukere på Rullestad samtidig, så Jens Hørbye kan meget vel fortsatt ha disponert halvparten av gården.

Sannsynligvis var løytnant Jens Hørbye (1787) en nær slektning av daværende sogneprest i Kråkstad, Jens Hørbye d.y (1757). Av folketellingen i 1801 kan vi se at sogneprest Hørbye viste stor omsorg for sine slektninger. Det fremgår av folketellingen at både sogneprestens søster, moster og faster, i tillegg til hans kone Christiane Johanne Green og deres datter Engel Maria, alle bodde og levde på prestegården i Kråkstad. Sogneprest Hørbye d.y. som hadde overtatt kallet etter sin far i en alder av 26 år, satt som sogneprest i Kråkstad helt frem til 1825. Etter mer enn 40 år som sogneprest i bygda må hans innflytelse

ha vært betydelig.

Da Jens Hørbye d.y. døde i 1825 var det stor sorg i menigheten. Hans enke Christiane Johanne Green var datter av slottspresten til Akershus slott og sogneprest i Aker. Hun benyttet seg ikke av Rullestad som enkesete, men flyttet til Oslo der hun døde i 1826. Kanskje var Rullestad ikke særlig egnet til bolig for en bydame som henne.

15. Husmannsplasser blir ryddet

I årene fra 1723 til 1801 hadde stadig flere leilendinger og brukere fått muligheten til å kjøpe sine gårder, og de hadde blitt selveiende bønder. Men samtidig hadde antall husmannsplasser økt betraktelig. I Kråkstad økte antall husmannsplasser fra 37 til 157 i disse årene. De første husmannsplassene i Norge ble ryddet på 1600 tallet, men først i 1752 kom *forordning til regulering av forholdet mellom bonde og husmand*. Der ble det bestemt at den som hadde ryddet og bygget i utmark fikk livstidsrett til husmannsplassen. Men de som bebodde husmannsplasser på innmark var å regne som vanlige gårdsfolk. Husmannsplassene ble noen steder bygget for å være kårboliger, andre steder kunne årsaken være at to av tjenestefolkene skulle gifte seg, og at man ønsket å beholde dem som arbeidskraft på gården. Det er også eksempler på at husmannsplasser ble etablert for å gi livsgrunnlag for familiemedlemmer som ellers ikke kunne få plass på gården.

Potetplanten kom til Norge på midten av 1700-tallet, og den gjorde det mulig for familier å livnære seg på mindre arealer enn tidligere. Omkring 1810 var poteten kjent over det ganske land, men bruksomfanget varierte fra landsdel til landsdel. Akershus var et område med forholdsvis liten potetproduksjon, og her ble den trolig først og fremst tatt i bruk av husmennene. Bruk av spade og potet var småbrukernes og husmennenes metode for å få maksimalt ut av en svært begrenset jordressurs.

Selv om prestene og prestegårdene gikk i spissen for å øke potetdyrkingen, var poteten i vårt distrikt langt på vei ansett som fattigmannskost. Det var først da poteten ble tatt i bruk som råstoff til brennevinsproduksjon at potetdyrkingen nådde de store høyder. Rundt 1840 var brennerivirkosomhet den største industrigren i Norge, med nesten 1400 brennerier. I tillegg til dette kom en omfattende hjemmebrenning som på den tiden var tillatt. Poteten var det viktigste råstoffet. Endelig hadde man funnet et landbruksprodukt som kunne omsettes i store kvanta! Det er forståelig at kong Oscar I i 1842 nektet å sanksjonere et stortingsvedtak som skulle forby produksjon av brennevin. Det ville ha radert bort landets største industrigren.

Husmannsvesenet hadde sin største utbredelse omkring 1860, det var da over 200 husmannsplasser i Ski og Kråkstad, mens det på landsbasis var mer enn 80 000 husmannsplasser. I 1851 var det kommet pålegg om skriftlig kontrakt og øvre grense for arbeidsplikten, og dette la kanskje en demper på den videre veksten i husmannsvesenet.

De første husmannsplasser i Ski som er nevnt i kirkebøkene for Kråkstad sogn, er Hougenpladsen og Lundepladsen i henholdsvis 1776 og 1781. Rullestadpladsen (senere kalt Hokholt) var den første husmannsplass under Rullestad. I kirkeboken står det at Ingeborg Haagensdatter ble døpt på Rullestadpladsen i 1791. Foreldrene var Haagen Storchulsen født 1752 og Marte Christophersdatter født i 1751. Disse to var neppe de første som satte bo på Rullestadpladsen/Hokholt, for allerede to år senere ser det ut som de har flyttet til Krakestadpladsen, og i folketellingen for 1801 er Haagen Stokkulfesen registrert som husmann på Hebek med kone og to barn. Han døde på Langhuspladsen i 1814, etter å ha bebodd husmannsplasser på både Midsjø, Ellingsrud og Steganstad.

I kirkeboken står det også at Jacob Halvorsen døde på Rullestadpladsen i 1797. Hans kone het sannsynligvis Kari, men vi vet ikke hvor det ble av henne etter 1799. I folketellingen fra 1801 er husmannsplassen Hokholt under Rullestad oppført med fire personer. Husmann Nils Erichsen som var 26 år og hans kone Berte Torstensdatter, 40 år, og deres sønn Samuel Nilsen på 3 år. Videre bodde også Bertes

mor på husmannsplassen. Hun er oppført som enke og var da 80 år gammel.

De fleste husmannsplasser var preget av fattigdom, sult og sykdom. Vi kan se av kirkebøkene at det i årene fra 1817 til 1824 var hele 12 dødsfall på Hokholt. På den tiden herjet hungersnød og sykdom i sognet, og det var trolig like håpløse forhold på andre husmannsplasser.

I dag vet vi at det var uår, avlingssvikt og hungersnød over hele Europa i disse årene, og at årsaken trolig var et stort vulkanutbrudd fra Tamborafjellet i Indonesia i 1815 som fylte atmosfæren med et enormt støvlag. Temperaturene falt dramatisk med snø og kulde også sommerstid. Støvlaget førte til dramatiske klimaforandringer i hele verden som vedvarte i mer enn fem år.

Husmannsplassen Skoghus i nærheten av Contra, ble trolig etablert på begynnelsen av 1800-tallet. Vi vet at Lovise Matheusdatter Skoghus ble født der i 1832. Hun ble senere gift på Kaxrud i Kroer. I folketellingen for 1865 bor Anders Andreassen og Anne Larsdatter på Skoghus med to kveg og to får, mens Petter Jensen og Kaja Johannesdatter bor på Hokholt med ett kveg og to får.

Deretter kom det ikke flere husmannsplasser under Rullestad, før gården kom i privat eie i 1849. Ekteparet Drømtorp trengte da mer arbeidshjelp på gården. Omkring 1885 ble husmannsplassene Rullestadbråten ved Nordre Ski, Solum ved Vardåsen og Hauger på Haugerjordet bygget opp. Ved århundreskiftet var det altså fem husmannsplasser under Rullestad. Gjennom et stortingsvedtak i 1949 ble husmannsvesenet avskaffet, og de siste 3 000 husmannsplasser i Norge ble overtatt av beboerne enten gjennom frivillighet eller ved tvangsavståelse i tiden frem til 1950-årene.

16. Rullestad i privat eie

I den lange fredsperioden mellom 1723 og 1807, var det vekst og fremgang i Follobygdene, med unntak av noen år med sykdom og avlingssvikt i 1740/43 og 1771/73. Tallet på selveiende bønder steg jevnt gjennom hele perioden, og rundt 1810 var det nesten ikke andre leilendinger enn dem som bygslet det geistlige gods.

Sogneprest Hans Chr. Reiersen (1781) kom til Kråkstad i 1825. Han døde i 1836, og enken etter han flyttet da til Rullestad. Enkefru Reiersen, som egentlig het Allette Marie Winther, ble dermed den siste presteenken som benyttet Rullestad som enkesete. Vi vet ikke hvor lenge enkefruen bodde på Rullestad. I kirkeboken er det oppført at hennes datter, *jomfru Emma Natalie Reiersen*, døde på Rullestad i mars 1842, bare 18 år gammel. Det ligger nær å anta at enkefruen flyttet fra Rullestad etter at datteren døde. For en embedsfamilie fra overklassen var Rullestad neppe særlig egnet som bolig vinterstid.

Jens B. Aschehoug ble ny sogneprest i Kråkstad i 1836. Allerede året etter ble han også enstemmig valgt til Kråkstads første ordfører. Det første herredsstyret i Kråkstad ble konstituert i 1837, etter at "Formannskapsloven" trådte i kraft dette året. Konstituerende møte for formenn og representanter for valg av ordfører og varaordførere, ble holdt 18. september 1837 på Gjestgiverstedet Schie på Ski nordre. Det sies at sognepresten hadde vegret seg for å motta valget på grunn av sin slette helse. Han døde allerede i 1849. Da hadde han vært både sogneprest og ordfører i Kråkstad i over 12 år. Som den øverste åndelige og verdslige leder i bygda, har han trolig spilt en sentral rolle i den prosessen som i 1849 ga Andreas Hansen Drømtorp kongelig skjøte på Rullestad. I hans tid som ordfører var proprietær Clement Holmsen på Vevelstad viseordfører, så man kan trygt si at det ikke var gjennomsnittlige bygdefolk som sto i spissen for datidens folkestyre i sognet.

Det ble gjort endringer i lovverket i 1821 som gjorde det mulig å skille ut kirkens jordegods fra selve kirkeeiendommene. Dette medførte etter hvert endringer i eiendomsforholdene både på Kverne, Drømtorp og Rullestad. På dette tidspunkt var Ski kirke eid av Holm Dal. Han hadde arvet kirken etter sin far Ole Hansen Dal som fra 1805 var bosatt på gården Dal i Ski. Ole Hansen Dal kom opprinnelig fra gården Haga. Han hadde giftet seg til Ski kirke i 1776 gjennom sitt ekteskap med Helene Marie Olsdatter. Hennes far, Ole Guttormsen Nordbøe på Tomter, hadde kjøpt kirken av sin bror Wachtmeister Morten Nordbøe, som igjen

hadde kjøpt den av Major Hansten på Haga i 1732. Hansten hadde kjøpt kirkene i Kråkstad og Ski på auksjonen i 1723.

Da Kråkstad herred i 1849 fikk tilbud fra Holm Dal om å kjøpe tilbake Ski kirke, var kirken i svært dårlig forfatning etter en lang periode med manglende vedlikehold. Det var behov for omgående og omfattende restaurering. Kanskje nettopp dette er grunnen til at Rullestad ble solgt, for å skaffe kapital til å kjøpe kirken tilbake og for å gjennomføre nødvendig vedlikehold. Herredsstyret besluttet i 1850 å kjøpe kirken tilbake for 1300 spesidaler, men det hersket fortsatt stor uenighet om hva man skulle gjøre med kirken, så restaureringsarbeidet kom ikke i gang før i mange år senere.

Den nye eieren av Rullestad ble Andreas Hansen Drømtorp (1811), og skjøtet på gården ble tinglyst 17. februar 1849, etter "*Kongens naadigste befaling*" (Oscar I). Dokumentet ble undertegnet av stattholder Severin Løvenskiold og hans statsråder. Andreas Hansen Drømtorp betalte 6525 spesidaler for Rullestad, så det ble midler både til kirkekjøp og restaurering.

Andreas Drømtorp ble dermed den første private eier av Rullestad siden 1300-tallet. Vi kjenner ikke til hvilke beslutninger som ble tatt forut for dette salget. Det er imidlertid nærliggende å anta at mannen som var både sogneprest og ordfører må ha vært en drivkraft ved salget av Rullestad, ellers ville det aldri ha kunnet skje. Jens B. Aschehoug (1799) døde straks etter at salget var gått i orden, og kanskje var han så svekket mot slutten at det var viseordfører Clement Holmsen på Vevelstad som måtte sørge for å ordne opp i denne saken. Vi vet ikke sikkert hva som var grunnen til at Clement Holmsen (1790-1858) ikke overtok ordførervervet da ordfører og sogneprest Jens B. Aschehoug døde, men dette forhold kan ha hatt noe med salget av Rullestad å gjøre. Ordførervervet etter Aschehoug ble overtatt av Andreas Drømtorp sin fetter, Christian Quærner på Kverne, og han hadde ganske sikkert vært imot salget. Han ble sittende som ordfører til han flyttet fra bygda i 1854. Trolig flyttet han fra bygda fordi han tapte den viktige saken om demningen i Kvernebekken ved Rullestadvannet. Det ligger nær å anta at han både var i mot salget av Rullestad, og også i opposisjon til de krefter som hadde bidratt til at Ski kirke ble kjøpt tilbake og Rullestad solgt. Oppussingen av kirken kom i alle fall ikke i gang i hans ordførertid. Sogneprest Aschehougs etterfølger som sogneprest i Kråkstad ble Johannes Sandberg, men han døde allerede ett år senere i 1850.

Det må ha vært konfliktfylte år både politisk og næringsmessig i Ski mellom 1848 og 1854. Andreas Drømtorp og hans støttespillere gikk tydeligvis seirende ut av interessekonfliktene. Christian Quærner som tapte de store sakene både privat og politisk, solgte Kverne og forlot bygda da demningen ved Kverne måtte fjernes. De som hadde seiret i dette maktspeillet gikk etter dette i gang med restaureringen av kirken, med Andreas Drømtorp som leder av byggekomiteen.

17. Drømtorpslekten

I det følgende skal vi se litt nærmere på slekten til Andreas Hansen Drømtorp på Rullestad. I løpet av 1800-tallet markerte denne slekten seg sterkt i Ski ved å kjøpe opp alle gårdene rundt Ski kirke. Slekten kan føres tilbake til Nils Hansen på Østvedt som var gift med Marte Thomasdatter Opsal. De fikk i 1710 sønnen Hans Nielsen. Han giftet seg med Johanne Johannesdatter Solberg (1715) som var av Hougenslekten. De drev Løgen store noen år, før de i 1740 kjøpte Lunde gård. Hans Nielsen døde allerede i 1750, og hans enke Johanne Johannesdatter som da hadde seks barn, giftet seg kort tid senere med Lars Andersen Sørås (1719) fra Ås. Han drev Lunde frem til 1762.

Hans Hansen var født i 1738 på Løgen store, og han overtok Lunde i 1762 etter sin stefar Lars Andersen Sørås (1719). Hans Hansen (1738) var Johanne Johannesdatter (1715) sin sønn fra første ekteskap. Lars Andersen Sørås og Johanne flyttet derfor i 1762 til Lundeplads, senere kalt Vasshagen. Lundeplads/Vasshagen var trolig én av de første husmannsplassene i Ski. Johanne døde der i 1773, og Lars giftet seg samme år med enken Kirsti Nielsdatter (1727) på Herusti. Han flyttet da til Herusti. Men dette ekteskapet kan ikke ha vært særlig vellykket, for Kirsti Nielsdatter giftet seg på nytt i 1780, da med Thomas Nilsen på Ensjøe. Hun døde der i 1788, 61 år gammel. Enkemannen Lars Andersen Sørås endte sine dager på Opsand store, der han døde i 1800. I kirkeboken er det anført at han var "*en fattig Arbeidsmand fra Aas*

Sogn". Kanskje var det i lengden likevel ikke så lukrativt å gifte seg med velstående enker!

Hans Hansen Lunde (1738) giftet seg med Anne Johannesdatter Sander (1743). Av kirkeboken fremgår det at *"den 19. september 1763 ble Dragon Hans Hansen Lunde trolovet med Pigen Anne Johannesdatter Sander. De ble vigslat i Schie kirke den 31. October s.å."* Sammen fikk de åtte barn, seks vokste opp. Johanne (1763), Hans (1767), Malene (1770), Johannes (1772), Jens (1775) og Anders (1779).

Hans Hansen Lunde (1738) kjøpte i 1783 Drømtorp gård, og han drev både Lunde og Drømtorp frem til 1794. Gården Lunde ble da overtatt av sønnen Hans Hansen (1767). Hans Hansen (1738) døde i 1807, og sønnene Hans (1767) og Jens (1775) arvet da gården Drømtorp.

Datteren Johanne (1763) giftet seg i 1791 med enkemann Hans Danielsen (1753) på Østvedt østre. Mye tyder på at Drømtorp og Østvedt etter dette ble drevet som én enhet. Hans Danielsen hadde tidligere vært gift med Malene Olsdatter på Kverne. Hans Danielsen døde på Drømtorp i 1808, og Johanne ble da trolig boende på Østvedt med sine syv barn. Johanne giftet seg på nytt i 1812 med Hans Sebjørnsen Hougen (1778), som da flyttet til Østvedt. Hennes eneste sønn fra første ekteskap, Hans Hansen (1794), overtok i 1817 den ene delen av Østvedt østre, og han overtok den andre delen i 1827 etter at moren døde.

Det var trolig en svært ubehagelig erfaring for familien til Hans Hansen (1738), at datteren Malene (1770) i 1794 måtte gifte seg etter konglig bevilling, fordi hun hadde *"copulered udi Schie Annex Kirke med Hans Christiansen Stryker fra Eger sogn, uden forudgående trolovelse og lysning fra pregestolen"*, slik det står å lese i kirkeboken.

Sønnen Jens Hansen (1775) giftet seg i 1802 med Judithe Jensdatter Kverne (1777), hun var datter av brukeren på Kverne. Ekteparet bodde med sine barn på Drømtorp helt til 1812, da Jens Hansen overtok som bruker på gården Kverne etter svigerfarens død. Alt tyder på at det må ha vært en inngått avtale mellom familiene om at Jens Hansen skulle overta driften etter sin svigerfar. Kanskje hadde Drømtorpfamilien forlangt dette for at deres velstående sønn skulle gifte seg med en eiendomsløs pike, for den eldste sønnen på Kverne, Hans Jensen (1775) giftet seg i 1810 med en enke på Østbypladsen.

Jens Hansen (1775) ble senere eier av Kverne, da han klarte å få kjøpt gården av kirken i 1826. Frem til dette hadde Kverne vært kirkegods og tilhørt sognepresten i Kråkstad. Jens Hansen Kverne kjøpte i 1827 Halstad nordre og i 1830 også søndre del av Kvakestad på tvangsauksjon. Jens og Judithe fikk fire sønner, Hans (1805), Christian (1811), Jens (1816) og Andreas (1820). Den eldste sønnen Hans Jensen (1805) overtok Halstad etter farens død i 1833. Hans yngre bror Christian Jensen Quærner, som selv valgte å skrive navnet sitt på denne måten, overtok da Kverne. Christian Quærner (1811) var gift med Helene Pedersdatter Opsal, og han var ordfører i Kråkstad fra 1849 til 1854. Han var også bestyrer av kornmagasinet i bygda, som var en slags låneinstitusjon før banken overtok denne virksomheten. I 1854 solgte Christian Quærner gården Kverne ut av slekten og flyttet til Vestby gård i Enebakk. Bak dette salget lå det trolig en dramatisk historie med familiekonflikter, maktkamper og politisk spill.

Generalveimester Lars Ingier hadde kjøpt både Haugland og Tallaksrud i 1805, og han eide på det tidspunkt også Herregården Stubljan som han hadde kjøpt i 1799. Men etter hans død solgte enken både Tallaksrud og Haugland ut av slekten i 1841. Jens Jensen (1816), bror av Christian Quærner på Kverne, kjøpte da Tallaksrud. Men Jens Jensen døde allerede i 1844, og hans enke Marte Marie Matiasdatter fra Eljesrud beholdt gården. Kjøperen av Haugland gård var den yngste sønnen på Kverne, Andreas Jensen (1820).

Gården Tallaksrud ble altså solgt til Jens Jensen Kverne (1816) og gården Haugland til Andreas Jensen Kverne (1820), de var begge fettere til Andreas Drømtorp på Rullestad. Andreas Jensen Kverne solgte i 1862 Haugland til sin bror Christian Quærner på Kverne og til sin fetter Andreas Drømtorp på Rullestad. Andreas Drømtorp solgte tre år senere sin halvdel av Haugland til sin fetter Christian (1811) på Vestby gård i Enebakk, slik at han ble eneeier av Haugland i 1865. Dette kan tyde på at de to fetterne på det tidspunkt var kommet til en slags forsoning etter konflikten i 1854. Christians enke Helene Quærner solgte Haugland ut av slekten i 1872, og hun var da fortsatt bosatt på Vestby gård i Enebakk.

Hans Hansen (1767) overtok som nevnt Lunde etter sin far i 1794. Han giftet seg i 1798 med Oslog Tollefsdatter Blixland (1779), og han solgte Lunde ut av slekten i 1799. Hans Hansen (1767) og Aslog Tollefsdatter Blixland fikk seks barn, men bare én datter og to sønner vokste opp. Datteren Anne Marie Hansdatter født i 1821 og giftet seg med Anthon Andersen Rustad fra Ås i 1841. De to sønnene Hans Hansen, (1802), og Andreas Hansen, (1811), giftet seg med hver sin søster fra Hougen gård.

Hougen gård ble delt etter en odelssak i 1733. Sæbjørn Johannessen kjøpte én del av Hougen i 1767, og i 1810 tok hans eldste sønn Johannes Sæbjørnsen (1775) over denne delen av gården. Han var gift med Mari Haraldsdatter Skjekstad (1775). Hun ble enke allerede i 1820, og hun giftet seg igjen året etter med Johannes Hansen Solberg. Hun hadde tre døtre fra første ekteskap, Malene (1799-1873) som giftet seg med Nils Johnsen Haugteigen Østvedt på Østvedt vestre, Gunild (1809-1861) giftet seg som nevnt med Hans Hansen Trånås/Sander (1802). Datteren Anne Helene (1819-1908) giftet seg med Andreas Hansen Drømtorp/Rullestad (1811). Altså to søstre som giftet seg med to brødre. Andreas Hansen Drømtorp (1811) overtok i 1838 Hougen gård etter sin svigermor.

Etter at Hans Hansen (1767) solgte Lunde i 1799, kjøpte han Contra gjestgiveri som da var til salgs etter at gjestgiver Ole Poulsen døde der i 1799, bare 34 år gammel. Enken etter Ole Poulsen, Karen Torstensdatter, satt da igjen sammen med en sønn på knapt 2 år. Vi vet ikke hvor det ble av dem etter dette salget. Hans Hansen (1767) drev gjestgiveri på Contra frem til 1820-årene. Da flyttet han virksomheten til Ski nordre (Gamle Ski), hvor det ble drevet gjestgiveri helt frem til Hans Hansen (1776) døde på Sander østre i 1844. Flyttingen av gjestgiveriet i 1820 hadde muligens sammenheng med at Hans Hansen (1767) ønsket Contra til bolig for sin egen familie, og at både han selv og andre foretrakk å ha bygdens folkeliv litt mer på avstand. Han var på dette tidspunkt trolig blitt en svært velstående og en vel ansett mann i bygda.

I 1802 kjøpte Hans Hansen Contra (1767) også gården Ramstad. Året etter kjøpte han Aaros og Klokkerud på auksjon. Ved matrikkelrevisjonen i 1839 ble Klokkerud lagt inn under Contra. Contra og Klokkerud ble først skilt igjen i 1887. Etter at Hans Hansen (1738) døde i 1807 overtok Hans Hansen (1767) som tidligere nevnt gården Drømtorp sammen med broren Jens Hansen (1775). Hans Hansen (1767) kjøpte i 1803 og 1810 de to delene av Sander østre på auksjon, og gården ble igjen samlet under én eier. Sander østre var forøvrig hans mors hjemgård. I 1832 kjøpte han også Hauger søndre og la denne eiendommen under Sander østre. Hans omfattende eiendomskjøp i løpet av disse årene, tyder på at virksomheten på Contra gjestgiveri må ha gitt han eventyrlige fortjenester. Hans Hansen Kontra (1767) ble en svært innflytelsesrik mann i bygda, og han var en av Kråkstads valgmann til det overordentlige Storting både i 1814 og 1818.

Hans Hansen (1767) hadde en yngre bror, Anders Hansen (1779), og det var trolig han som bosatte seg på Aaros etter at broren hadde kjøpt gårdene i 1803. Auksjonen på Aaros i 1803 var en dødsboauksjon etter Madame Elen Cecilie Haaning. Hun var som nevnt tidligere skilt fra den avsatte sognepresten på Nesodden, og hun bodde på Aaros sammen med datteren Karen Kristine. Det er interessant å se av kirkeboken at Anders Hansen (1779) i 1806 giftet seg med Karen Kristine Haaning. Slik kunne hun igjen bosette seg på Aaros. De fikk fire barn sammen, og familien bodde på Aaros frem til begynnelsen av 1830-årene. Hans Hansen (1767) overdro i 1830 Aaros til sin sønn Andreas (1811), han solgte Aaros ut av slekten i 1833. Hvor det ble av Anders (1779), Karen Kristine og deres fire barn etter dette, fremgår ikke av kirkeboken. Mest sannsynlig flyttet familien fra Aaros til Kapellbråten. Kapellbråten var en eiendom syd for Hebek. Kanskje kjøpte Hans Hansen (1767) Kapellbråten til sin bror Anders (1779), slik at familien kunne få et nytt sted å bo. Uansett må rikdommene ha fordelt seg svært ulikt mellom disse to brødrene. Det vi vet fra kirkeboken er at familien til Anders Hansen (1779) bodde på Kapellbråten etter 1843. Det vi også vet er at sønnen til Anders Hansen (1779), Hans Christian Andersen (1813), giftet seg med Helene Jensdatter fra Hougen i 1851. Paret bosatte seg på Kapellbråten. Foreldrene til Hans Christian (1813), Anders og Karen Kristine, døde på Kapellbråten i henholdsvis 1854 og 1855.

Hans Hansen (1802) overtok i 1829 Drømtorp gård etter sin far og onkel (Hans og Jens). Jens Hansen Kverne (1775) hadde i 1827 klart å skaffe seg kongelig skjøte på den delen av sin bygslingsjord på Drømtorp som tilhørte kirken i Ski.

Hans Hansen (1802) ble konfirmert i Ski kirke 15. oktober 1817. Presten anførte om konfirmanten i

kirkeboken: *"Udmærket godt Begreb og god Gudskundskab. Gid den må bevise sin Kraft på hans Hierte!"* Han giftet seg som tidligere nevnt i 1827 med Gunild Johannesdatter Hougen (1809), men han overtok ikke Drømtorp gård før to år senere. Dette kan ha hatt sammenheng med at hans tante Johanne Hansdatter døde i 1829, og at hennes sønn trolig drev både Drømtorp og Østvedt frem til da. Etter morens død overtok sønnen Østvedt østre, og han flyttet da trolig fra Drømtorp til Østvedt østre.

Den yngste broren, Andreas Hansen Drømtorp (1811), overtok som nevnt gården Aaros fra sin far i 1830. Han var da bare 19 år gammel. På dette tidspunkt må Andreas (1811) ha bodd sammen med sine foreldre på Contra. Sannsynligvis var bygningene på Aaros for dårlige til at han ønsket å bosette seg der. Det kan også tenkes at hans onkel og tante, Anders og Karen Kristine, fortsatt ble boende der noen år.

Det vi vet er at Andreas (1811) var bosatt på Contra da han giftet seg med Anne Helene Johannesdatter (1819) fra Hougen sommeren 1836. Sannsynligvis hadde han bodd på Contra hele sitt liv. I 1836 hadde hans foreldre ganske sikkert allerede flyttet til sitt nye hus på Sander østre, og Contra sto ledig som bolig. Det som videre skjedde var at de nygifte trolig rett etter bryllupet flyttet til Drømtorp, mens broren Hans Hansen (1802) og konen Gunild (1809) flyttet fra Drømtorp til Contra. Det fremgår av kirkeboken at dette var situasjonen våren 1837, da Hans og Gunild mistet sin første sønn bare 14 dager gammel. Året etter, i 1838, kjøpte Andreas (1811) Drømtorp gård av sin bror Hans (1802), og samme år kjøpte Hans (1802) Trånås gård i Kråkstad og bosatte seg der sammen med sin kone. Etter dette ble Contra trolig leid ut til den tidligere omtalte løytnant Jens Hørbye, som hadde kommet til Rullestad i 1814.

Bakgrunnen for disse eiendomstransaksjonene var sannsynligvis at Hans (1802) som eldste sønn var mer interessert i Sander østre som odelsgård enn Drømtorp. Derfor valgte han å bosette seg på Trånås i påvente av at han kunne arve Sander østre. Mens broren Andreas (1811) etter dette anså Drømtorp som sin odelsgård og fremtidige base. Det er ikke vanskelig å forstå at broren Hans (1802) valgte Sander østre som sin odelsgård. Gården var nok et flott skue på den tiden med nytt, stort våningshus og vakkert beliggende i en sydvendt skråning. Dette huset er fortsatt i bruk, og det ligger like sydøst for krysset Kirkeveien/Sanderveien. Huset er i dag bebodd av Arne Norum og hans familie.

Årsaken til at Andreas Hansen (1811) solgte Aaros ut av slekten i 1833 vet vi ikke noe sikkert om. Det vi vet er at Andreas Hansen (1811) sin onkel, Jens Hansen Kverne (1779), døde dette året. Kverne og Aaros kan ha vært drevet i en slags samdrift frem til dette. Kanskje var ikke et slikt samarbeid like aktuelt etter at enken overtok på Kverne. I tillegg må vi kunne anta at gården Aaros ikke helt sto i stil med Andreas (1811) sine ønsker og ambisjoner for fremtiden. Trolig var gården først og fremst kjøpt for å gi hans onkel Anders (1779) et sted å bo med sin familie, og kanskje ble Aaros ganske enkelt solgt i 1833 for å frigjøre midler til byggingen av det nye huset til familien på Sander østre. Vi vet ikke hva Andreas (1811) drev med fra han solgte Aaros i 1833 til han giftet seg i 1836 og flyttet til Drømtorp. Vi må imidlertid kunne anta at han har bistått sin far med driften av gjestgiveriet på Ski nordre, samtidig som han sikkert også har bidratt i byggingen av det nye huset til foreldrene på Sander østre. Dette virker også sannsynlig tatt i betraktning at faren Hans Hansen (1767) på dette tidspunkt var nærmere 70 år, og dessuten drev gården Sander østre der han også var bosatt.

Gjestgiveriet på Ski nordre ble drevet videre helt til Hans Hansen Contra/Sander (1767) døde i 1844, 77 år gammel. Hvem som sto for den daglige drift mellom 1838 og 1844 vet vi heller ikke, annet enn at Hans Hansen Contra/Sander (1767) sto som eier. Det kan ha vært Anders Schie på Ski nordre som sto for den daglige driften etter at gjestgiveriet ble flyttet dit. Så sent som i 1840 kom det en klage fra Hobøl formannskap til formannskapet i Kråkstad angående gjestgiveriet, hvor det ble foreslått at gjestgiveriet skulle flyttes tilbake til Contra. Anders Schie som på det tidspunkt var medlem i herredsstyret kunne da opplyse at han var i ferd med å oppføre nye bygninger like ved den vei de Hobøl-reisende brukte, og han lovte at alt skulle bli så meget bedre der. Dette tyder på at Anders Schie på dette tidspunkt hadde overtatt gjestgiveriet, eller at det allerede var avtalt at han skulle overta driften.

De "nye husene" som Anders Schie omtaler, er det nåværende tunet på Ski nordre. Tidligere holdt gjestgiveriet til på den gamle gården Ski fra før delingen i 1769, og den lå ved den gamle kongeveien nærmere Skiseng. Anders Wellumsen Schie som han egentlig het, eide først Ski søndre. Men han overlot

denne gården til sine ugifte søstere, da han i 1820 giftet seg med enken Johanne Svendsdatter Biltvedt, som satt igjen etter hans eldre bror Svend Wellumsen på Ski nordre. De to sønnene hennes fra første ekteskap, Jens og Svend Svendsen, overtok senere henholdsvis Ski nordre og Ski søndre.

Så vidt vi vet gikk familien Hansen/Contra/Sander ut av gjestgiverivirksomheten etter at Hans Hansen (1767) døde i 1844. Trolig hadde dette først og fremst sammenheng med at eieren av gjestgiveriet døde. Men som tidligere nevnt kom det på dette tidspunkt en ny lov om salg og utskjenking av brennevin som gjorde produksjon og skjenking av brennevin langt mindre innbringende. I denne loven gis herredsstyrene rett til å bestemme over utsalgsstedene i bygda, samtidig som det ble forbudt å skjenke brennevin til gjester som bodde nærmere enn en halv mil fra skjenkestedet. Denne lovendringen har ganske sikkert vært avgjørende for familiens beslutning om selge seg ut av skjenkevirksomheten. Familien hadde allerede skapt seg en eventyrlig formue, og de hadde vært med i de årene da produksjon og skjenking kunne skje nesten uten innblanding fra statlige myndigheter.

Som følge av den nye loven vedtok herredsstyret i Kråkstad at det skulle være kun to skjenkesteder i herredet, og begge disse skulle være i Ski. De to var "hvilestedet" Grønslet i Skogbygda og gjestgiveriet på Ski nordre. Disse hadde lov til å selge 700 pott brennevin årlig til veifarende mot en avgift på 4 skilling per pott. Sanderborg og Kapell-Sander ble skysstasjoner noen tiår senere.

Omkring 1840 var altså Andreas Hansen (1811) bosatt på Drømtorp, hans bror Hans Hansen (1802) bodde og drev gården Trånås, og deres far Hans Hansen (1767) bodde og drev Sander østre, samtidig som han eide gjestgiveriet på Ski nordre. Kverne var eid og bebodd av Andreas sin onkel, Jens Hansen Kverne (1775).

Hans Hansen (1767) døde på Sander i 1844 og hans enke Oslaug Tollefsdatter Blixland (1799) døde to år senere i 1846. Hans Hansen Trånås (1802) overtok Sander østre etter sin mors død i 1846, og han flyttet da dit med sin kone Gunild (1809). Der fikk de sønnen Hans Julius Hansen Sander i 1848. Hans Hansen Trånås (1802) arvet etter sin mors død også Contra, Klokkerud og Sander østre. I 1853 kjøpte han også Boger. Men han døde allerede i 1855, og hans enke solgte både Trånås og Boger ut av slekten i 1857.

18. Contra skilles ut fra Rullestad

Andreas Hansen Drømtorp (1811) hadde i 1849 kjøpt Rullestad. I 1855 arvet han også Contra og Klokkerud etter sin bror. Allerede to år senere, i 1857, solgte han Contra med Klokkerud til kirkesanger Otter Opsand. Kirkesangeren må ha hatt et godt forhold til Andreas Drømtorp, for i tillegg til selve gjestgiveriet fikk han også kjøpt nesten 50 mål av Rullestads område. Slik fikk Ski et fast skolehus med gård og grunn hvor lærerne kunne bo og livnære seg. Det var drevet fast skole på Contra helt siden 1852. Trolig så Andreas Drømtorp behovet for et slikt skolehus i Ski sogn, og hans store samfunnsengasjement var trolig grunnen til at han overlot 50 mål av Rullestad til en skolestue på Contra. Selv var han som tidligere nevnt barnløs.

Otter Jørgensen Opsand levde fra 1825 til 1873. Han var en betydelig personlighet i datidens Ski, og en god venn og nabo av Andreas Drømtorp på Rullestad. Men det fortelles også at de to til tider kunne konkurrere om å være størst og best. Otter Opsands far, Jørgen Johannesen Stokstad, hadde fra 1810 bygslet Opsand lille, og han kjøpte denne gården i 1838. Otter Opsand var gift med Karen Johannesdatter fra Hobøl, og de hadde fire sønner sammen. Otter Opsand var omgangslærer i Ski fra 1847, og allerede da meget anerkjent for sin dyktighet som lærer og katekisor. Skolekommisjonen ga ham derfor i 1849 permisjon for å gjennomføre Asker seminarium. Etter dette ble han tilsatt som lærer og kirkesanger i Ski, en stilling han hadde frem til han døde i 1873. I 1859 ble han valgt til ordfører, og han hadde dette verv i fire perioder. Da Ski kirke ble restaurert omkring 1860 var Otter Opsand (1825) verge og tilsynsmann, mens Andreas Drømtorp (1811) var leder av byggekommitéen. Otter Opsand var valgmann til Stortinget i 1865 og 1870, forlikskommisjonær fra 1865 til 1868, og medlem av styret i Kråkstad sparebank.

Johan Oskar Ottersen Opsand (1855-1841) var eldste sønn av Otter Jørgensen Opsand. Han fulgte i sin fars fotspor og gjennomgikk Asker seminarium før han ble ansatt som lærer og kirkesanger i Ski fra 1875 til

1912. I 1885 ble det besluttet at sognet måtte anskaffe eget skolehus, lærerbolig og lærerjord. Kommunen avsluttet da sitt leieforhold på Contra, og kjøpte i 1887 både Contra og Klokkerud av enken etter Otter Opsand, Karen Johannesdatter. På dette tidspunkt var hennes sønn, Johan Oskar Oppsand, ordfører i Ski; så han må ha hatt visse habilitetsproblemer i denne saken.

Johan Oskar Opsand kom inn i herredsstyret i 1885, og han ble da straks valgt til ordfører. Vervet som ordfører hadde han uavbrutt i 31 år frem til 1916. I forbindelse med hans 25 års jubileum som ordfører, ble det i 1910 holdt en stor fest på Rullestad til ære for han. Sangene fra denne jubileumsmiddagen eksisterer fortsatt. Året etter ble han tildelt St. Olavs orden. J. O. Opsand var også formann i Forlikskommisjonen fra 1890 til 1915.

Johan Oskar Opsand var gift med Elise Midsem fra gården Midsem søndre, og de overtok denne gården i 1909. Ved folketellingen i 1900 er Elise Osand oppført med tittel av *"kirkesangermadame"*. J. O. Opsand fikk mange gode år på Midsem, og det fortelles at han var en trofast kirkegjenger i Kråkstad kirke helt frem til sin død i 1941.

Contra ble restaurert og påbygget én ny 2.etasje i 1888. Det ble da to skolerom og en lærerbolig. Skolen ble da helt moderne og oppfylte alle lovens krav. I 1865 hadde Contra og Klokkerud fått hvert sitt matrikelnummer, og fra 1887 ble Klokkerud skilt ut som egen enhet. Kommunen solgte i 1901 Klokkerud, men beholdt Contra.

Etter at det i 1870 ble vedtatt at det skulle være to poståpnerier i Kråkstad, ble Anton Svendsen Ensjø ansatt som den første poståpner i Ski. I 1875 ble poståpneriet flyttet til Contra, med Johan Oskar Opsand som poståpner. Poståpneriet var lokalisert på Contra frem til 1879, da det ble flyttet til den nye jernbanestasjonen – et nytt Ski begynte å ta form.

19. En rik familie med stor innflytelse

Andreas Hansen Drømtorp (1811) fikk skjøte på Rullestad våren 1849, og våren 1850 er ekteparet Drømtorp oppført i kirkeboken som bosatt på Rullestad. Over de neste årene er de noen ganger registrert som bosatt på Rullestad og noen ganger på Drømtorp. Dette kan skyldes unøyaktighet fra prestens side, men det kan også være en indikasjon på at huset på Rullestad, som da var over hundre år gammelt, var i så dårlig forfatning at det ikke egnet seg som vinterbolig for velstående mennesker. Kjøpet av Rullestad betydde også igangsetting av omfattende byggeprosjekter for Andreas Drømtorp, og disse har trolig krevd hans tilstedeværelse på Rullestad. Resultatet av dette ble trolig at de måtte ambulere mellom Rullestad og Drømtorp, beroende på byggeaktivitet, værforhold og årstider. Interessant er det i denne forbindelse å lese i kirkeboken at Anne Helenes mor, Mari Haraldsdatter Hougen (1775), døde på Rullestad i 1851. Hun etterlot seg også ganske sikkert en ledig bolig på Hougen. Det er meget sannsynlig at Andreas Drømtorp disponerte dette bolighuset på Hougen gård. Han hadde arvet gården etter sin svigermor i 1838. Han solgte innmarken tilbake til sin kones onkel Samuel Sebjørnsen (1794) i 1847, men Andreas Drømtorp beholdt den store skogeiendommen som tilhørte gården.

Etter at broren Hans Hansen (1802) døde på Sander østre i 1855, ser det ut som om Andreas (1811) har flyttet fra Rullestad til Sander østre. Hvorvidt svigerinnen Gunild (1809) fortsatte bodde der etter at hun var blitt enke, vet vi ikke med sikkerhet. Det som imidlertid er noe merkelig er at Andreas sin kone Anne Helene etter 1855 er hjemstedsført på sitt fødested Hougen gård. Men her må vi ta forbehold om at flere personer kan ha samme navn, slik at våre slutninger ikke behøver å være korrekte. Men i folketellingen for Kråkstad i 1865 er hun den eneste med navnet Anne (Helene) Johannesdatter. Kanskje orket ikke enken Gunild å bo alene med sin lille sønn i det store huset på Sander østre, og muligens flyttet begge søstrene og barnet tilbake til Hougen i en periode etter at Gunild ble enke. Men dette har vi ingen helt sikre holdepunkter for, selv om det kan være svært sannsynlig. Sander østre ble etter at Hans Hansen (1802) døde, overtatt av sønnen Hans Julius Hansen Sander (1848) i 1855, som på det tidspunkt bare var 7 år gammel. Andreas og Anne Helene Drømtorp som selv var barnløse, hadde trolig god anledning til å bistå den sorgende enken

med både barneoppdragelsen og forvaltningen av en betydelig familieformue.

Da enken Gunild Johannesdatter døde i 1861, bare 52 år gammel, må vi kunne anta at ekteparet Andreas og Anne Helene tok hånd om den foreldreløse nevøen på tretten år, og bosatte seg på hans hjemsted Sander østre i en periode. Men Hans Julius (1848) kan ikke ha blitt boende på Sander østre særlig lenge, for han er ikke registrert som konfirmant i kirkebøkene for Kråkstad. Trolig flyttet han til Kristiania ganske kort tid etter at moren døde. Mye tyder på at han da flyttet inn hos familien til skolestyrer Hendrik Anton Heltbergs i Kirkeveien i Christiania. Vi vet at Hans Julius bodde der mens han gikk på latinskole. Familien Heltberg hadde dessuten en jevnaldrende sønn, Mathias, som var født i 1847. Skolestyrer H. A. Heltberg (1806-1873) bestyrte den latinskolen som senere ble bedre kjent som "*Heltbergs studentfabrik*". Trolig hadde Hans Julius sin mor før hun døde uttrykt et sterkt ønske om at hennes sønn skulle få en skikkelig skolegang, og skolen på Contra holdt da kanskje ikke mål. Dessuten måtte det ha vært mye bedre for Hans Julius å komme til en familie med jevnaldrende barn, enn å vokse opp alene hos sine barnløse slektninger på Rullestad. Vi må videre kunne anta at familien Heltberg på en eller annen måte må ha kjent familien på Sander østre fra tidligere. Hans Julius (1848) er heller ikke å finne i folketellingen for 1865, og det kan meget vel henge sammen med at han pendlet mellom Ski og Christiania.

Ekteparet Drømtorp startet byggingen av nytt våningshus på Rullestad i 1861. Hvis de hadde ønsket det, kunne de sikkert ha bodd i mange år på Sander østre før deres nevø kom tilbake dit, men for Andreas Hansen Drømtorp var det nok viktig å ha sin egen standsmessige bolig. Penger hadde han nok av, og kanskje var det også viktig for han å bo nettopp på Rullestad. Han valgte snekkeren Jon Thoresen fra Kongsvinger til å sette opp det nye våningshuset. Det var ingen tilfeldighet, for Jon Thoresen var snekkeren som hadde hatt ansvaret for snekkerarbeidet i forbindelse med oppussingen av Ski kirke i 1860. Andreas Drømtorp satt selv i byggekomitéen for dette prosjektet, så han kjente nok Thoresens faglige kvalifikasjoner før han ga ham oppdraget på Rullestad. Det var også Andreas Drømtorp som i 1868 skjenket vedovner til Ski kirke. Før ominnredningen i 1860 hadde det ikke vært vedovner i kirken.

Da den nye hovedbygningen på Rullestad sto ferdig i september 1863, ble Sander østre bygset bort. Av folketellingen i 1865 kan vi lese at Sander østre da var bebodd av gårdsbruker Otter Jenssen (60 år), hans kone Helene Didriksdatter (60 år), og deres tre barn: Karen (23 år), Jens (21 år) og Julia (16 år). I tillegg bodde det på gården en tjenestegutt og en tjenestepike, samt to losjerende, en kokkepik og en snekker fra Ås. Familien Otter Jenssen kom også fra gården Hougen, og deres eldste datter, Helene Ottersdatter (1840-1923), hadde i 1864 giftet seg med Johannes Olsen Rud (1832-1925). Johannes Olsen (1832) kjøpte i 1869 Kverne. Far til Otter Jenssen (1806) var Jens Hansen Hougen (1776) som i 1811 hadde overtatt en del av gården Hougens innmark etter sin far Hans Johannessen Hougen (1734-1807). Etter at Otter Jenssen (1806) i 1837 hadde giftet seg med Helene Didriksdatter fra Opsand store, fikk han i 1838 kjøpe halvparten av sin fars eiendom på Hougen. Da Jens Hansen (1776) døde i 1851, overtok den andre sønnen Jens (1825) resten av farens eiendom. Det kan ikke ha vært særlige store eiendommer de to brødrene overtok, og trolig fulgte det heller ikke med hus for Otter og hans familie. Det er derfor ikke så merkelig at Otter valgte å bosette seg på Sander østre for å drive denne gården for Hans Julius Sander (1848). Otters bror Jens Jenssen(1825) valgte å endre navnet på sin eiendom fra Hougen til Mørk etter hans far døde i 1851.

Hans Julius Hansen/Sander (1848) giftet seg høsten 1871 med sin kusine Anette Marie Rustad (1850) fra Rustad gård i Ås. I kirkeboken er brudgommen oppført med tittelen reserveløytnant og student. Sammen fikk de fem barn. Døtrene var Ulla gift Dammann, Aslaug gift Dahl og Angerd gift Collett. Sønnen Hans Julius døde ung, bare 18 år gammel. Det ble derfor sønnen Sæbjørn Sander, født i 1884, som arvet Rullestad fra sin grandonkel Andreas Hansen Drømtorp (1811) i 1898.

Hans Julius Hansen Sander (1848) hadde som nevnt arvet store eiendommer fra sine foreldre, og i tillegg så mye kontanter at han kunne gjøre akkurat hva han hadde lyst til. Det gjorde han da også! Bestillingslisten på nye møbler og øvrig inventar, som han før bryllupet leverte til møbelsnekker Ollendorf, for å innrede Sander østre til brudeparets hjem, er en studie verdt. Det ble ikke spart på noe og regningen lød på 1364 spesiedaler. Til sammenligning ble Langhus gård samme år omsatt for akkurat det dobbelte.

Et velhavende brudepar måtte selvfølgelig også på bryllupsreise, og hva var vel da mer naturlig enn å reise

til Paris. Trolig har noen av Hans Julius sine kunstnervenner bodd i Paris på denne tiden, og dette kan ha vært bakgrunnen for valget av reisemål. I 1871 lå deler av Paris i ruiner etter den nylig avsluttede tysk-franske krig. Om ikke det var nok, så hadde regjeringstropper slått ned et arbeideropprør gjennom blodige kamper i Paris så sent som i juni 1871. Så det kan neppe ha vært særlig mange utenlandske turister å se i Paris dette året. Selv om nyhetene fra Paris til Norge ikke var like utfyllende den gang som i dag, var det nok mange som syntes at dette var en vågal reise. Det er derfor ikke overraskende at brudeparet på 23 og 21 år ikke fikk lov til å reise uten følge av voksne og erfarne mennesker. De tok derfor med seg brudgommens onkel og tante, Anne Helene og Andreas Drømtorp.

Etter bryllupet på Ås tok de fire reisende dampskip til Calais, og derfra tog til Paris. De kom frem til Paris 27. oktober 1871. Senere ble det fortalt at da selskapet en dag kjørte oppover Champs-Élysées i en landauer, møtte de Napoleon III med følge som kom i motsatt retning. Da de kom tilbake til Ski fra sin utenlandstur, var det sikkert mange venner og naboer som lyttet med store øyne til beretningene fra den store verden.

Hans Julius Hansen Sander (1848) bosatte seg som nevnt på Sander østre etter bryllupet. Men ganske snart mistet han interessen for både gårdsdrift og jordbruk, og han orienterte seg i retning av en mer urban livsstil. Han bygget to bygårder i St. Olavs gate (nr.11 og 13) i Christiania, og mot slutten av 1870-årene bosatte han seg der med sin familie. Det var i St. Olavs gate sønnen Sæbjørn Sander (1884) og hans søsken vokste opp. Det ble Sæbjørn Sander som senere ble eier av Rullestad.

Hans Julius Hansen (1848) sto som eier av Sander østre helt til 1879, da solgte han gården til sin onkel, Andreas Hansen Drømtorp (1811) på Rullestad. Det sies at Hans Julius var en munter fyr som både kunne spille og synge, og at han hadde mange venner i Kristianias kunstnermiljø. Blant dem var maleren Ludvig Skramstad og billedhuggeren Brynjulf Bergslien, som begge bodde i Drøbak en periode i 1880-årene. Brynjulf Bergslien skal ha vært en stor kulturpersonlighet i sin tid. Karl Johan-statuen på Slottsplassen er hans arbeid, og han ble ansett for å være Gustav Vigelands læremester. Bergslien var også til stede under diamantbryllupet på Rullestad i 1896. Denne dagen var det stor festivitas på Rullestad i anledning av at Anne Helene og Andreas Drømtorp hadde vært gift i 60 år. Det ble tatt bilde av gjestene foran huset på Rullestad, og på dette bildet sees også Sæbjørn Sander (1884), sønn av Hans Julius Sander. Hans eldre søster Aslaug var ikke med på bildet, fordi hun på det tidspunkt befant seg i Frankrike for å lære fransk.

Hans Julius Hansen (1848) hadde først startet på en militær karriere, men han forlot militæret og startet deretter sin egen grossistforretning i Kristiania innenfor kjøtt og bomull. Han pleiet hele tiden omgang med sine kunstnervenner og var en ivrig kunstsamler. Grossistforretningen til Hans Julius Hansen Sander overlevde ikke de vanskelige 1890-årene, og i folketellingen for 1900 er han oppført som trelastagent. Han døde i 1901 bare 53 år gammel. Enken Anette Marie Hansen Sander døde i København i 1912. Sæbjørn Sander reiste selv til København for å bringe hjem kisten med sin mor.

20. Andreas Hansen Drømtorp og hans eiendommer

Andreas Hansen Drømtorp satt som eier og bruker av Rullestad i hele 50 år. Han var også en markant og innflytelsesrik person i Ski og Kråkstad, både når det gjaldt politikk og økonomi. Han satt i utallige komitéer og utvalg, og han var herredsstyrerepresentant i en årrekke.

Da Andreas Drømtorp i 1864 avsto grunn til utvidelse av Ski kirkegård, ble han gitt visse rettigheter med hensyn til familiens gravsted. Gravstedet ligger der fremdeles til høyre for inngangen til kirken.

Det sies at Andreas Hansen Drømtorp skal ha mye av æren for at den nye jernbanen i 1879 ble bygget gjennom Ski, i stedet for langs Bundefjorden slik planen opprinnelig var. Han skal ha drevet utstrakt lobbyvirksomhet både mot politikere og jernbaneledelsen. I så henseende skal noen flotte selskaper på Rullestad ha vært av stor betydning for det endelige valg av jernbanetrasé. Andreas Drømtorp var også en av initiativtakerne til etableringen av Kråkstad og Ski Sparebank i 1854. Han satt i den komité som skulle forberede opprettelsen av banken, og han var medlem av det herredsstyret som gjorde vedtak om at

banken skulle etableres. Hans bror Hans Hansen Sander (1802) var medlem av bankens første direksjon da han døde i 1855.

Andreas Drømtorp hadde overtatt Drømtorp gård etter sin bror i 1838, men han solgte i 1895 denne gården til en grandnevø på sin kones side, Sigv. Johannessen (1855). Andreas Drømtorp kjøpte i 1879 Sander østre av sin nevø Hans Julius Sander. Anne Helene Drømtorp solgte Sander østre ut av slekten etter ektemannens død i 1898. Andreas Drømtorp kjøpte i 1878 også Eldor nordre og Eldor skog i Ås av sin nevø Hans Julius (1848). Denne eiendommen hadde Hans Julius (1848) arvet gjennom sin kone Anette. Andreas Drømtorp solgte denne eiendommen til Martin Halvorsen i 1896, og dermed ble gården Rustad i Ås igjen samlet. Andreas Hansen Drømtorp arvet også Contra og Klokkerud etter sin bror i 1855, men han solgte disse videre til Ottar Opsand i 1857.

Andreas Hansen Drømtorp kjøpte og solgte eiendommer hele sitt liv. Den første gården han eide var Aaros, som han overtok etter sin far i 1830. Han giftet seg i 1836 med Anne Helene Johannesdatter (1819), hun var yngste datter på gården Hougen. Allerede to år senere i 1838 overtok Andreas Hansen Drømtorp denne gården etter sin svigermor, Mari Haraldsdatter Skjegstad (1775-1851). Hun var gift første gang med Johannes Sebjørnsen Hougen (1775-1820). Året etter at han døde giftet hun seg på nytt i 1821 med Johannes Hansen Solberg (1785). Det må ha vært en sterk opplevelse for henne å få en svigersønn som het Andreas. Selv hadde hun mistet to sønner som også het Andreas. Den ene levde fra 1802 til 1812 og den andre fra 1812 til 1820. Hun hadde også mistet sønnen Samuel som levde fra 1805 til 1809 og datteren Anne Sophia som levde fra 1815 til 1816. I 1820 døde både hennes mann og eneste sønn døde fra henne. Hun satt da alene igjen med to døtre på 11 og 1 år. Hennes eldste datter Malene hadde året før giftet seg med Nils Johnsen på Østvedt. Selv levde Mari Haraldsdatter til 1851, da hun døde hos sin datter og svigersønn på Rullestad.

I 1847 solgte Andreas Hansen Drømtorp (1811) innmark og beiter av gården Hougen, som han hadde arvet i 1838, til sin kones onkel Samuel Sæbjørnsen (1794). Samuel var yngste bror til Johannes Sæbjørnsen Hougen (1775), som var far til Andreas Drømtorp sin kone Anne Helene Johannesdatter (1819). Samuel Sæbjørnsen (1794) giftet seg to ganger, med søstrene Ellen Marie og Anne Christine Johannesdatter fra Eikjol. Han delte senere gården mellom to av sine sønner Baltzer (1822) og Andreas Samuelsen (1824). Sønnen Baltzer Samuelsen (1824) solgte i 1903 sin del av gården til Gudbrand Brandtenborg.

Andreas Hansen Drømtorp (1811) beholdt skogeiendommen som han arvet fra sin svigermor i 1838. Det er hevet over tvil at Andreas Drømtorp bygget alle husene på Rullestad med tømmer hentet fra Hougenskogen.

En annen del av den tidligere Hougen-eiendommen ble i 1838 delt mellom far og sønn. Jens Hansen (1776-1851) overlot da en del av sin eiendom til sønnen Otter Jensen (1806). Da Jens Hansen døde i 1851 overtok sønnen Jens Jensen (1825-1885) farens eiendom. Jens Jensen (1825) synes tydeligvis at det var uhensiktsmessig med så mange ulike gårder som het Hougen, og han valgte derfor å kalle sin gård for Mørk. Jens Jensen (1825) fikk bare ett barn, datteren Helene Jensdatter (1852). I kirkeboken står det at foreldrene var bosatt på Mørk (Hougen) da hun ble døpt.

Helene Jensdatter (1852) giftet seg i 1872 med trelasthandler Hans Tøger Simonsen (1842) fra Eidsberg i Østfold. Han hadde allerede i 1871 kjøpt én av Hougen-gårdene av Andreas Samuelsen (1824). Andreas Samuelsen hadde i 1854 kjøpt denne eiendommen av sin far Samuel Sebjørnsen (1794), som igjen hadde kjøpt den av Andreas Drømtorp i 1847. Hans Tøger Simonsen (1842) var altså allerede bosatt på nabogården til sin tilkomne kone da de giftet seg i 1872, og ved vielsen i 1872 ble Hans Tøger Simonsen oppført med bosted Hougen. Dette må ha vært en meget fornuftig allianse med sikte på igjen å forsøke å samle noen av alle de mindre eiendommene den gamle Hougen-gården var blitt delt opp i. Ekteparet tok deretter familienavnet Mørk, og etter at Jens Jensen (1825) døde i 1885 slo de sammen sine respektive gårder til én enhet som de ga navnet Mørk.

Hans T. S. Mørk som han etter dette kalte seg, skapte seg en betydelig formue på trelast- og sagbruksvirksomhet i vårt distrikt på slutten av 1800-tallet. Hans T. S. Mørk klarte i 1892 også å kjøpe

tilbake Hougenskogen fra Andreas Drømtorp. Men han ga seg ikke med det. I 1898 kjøpte Hans T. S. Mørk også den delen av innmarken til Hougen som i 1851 var skilt ut til Otter Jensen (1806). Selger var da Otter Jensen sin svigersønn, skomakermester Theodor Simonsen i Kristiania. Han skal etter sigende ha vært bror av Hans T. S. Mørk, men trolig ikke like formuende som broren.

Alle disse eiendommene, som tidligere var skilt ut fra Hougen-gården, utgjorde etter 1900 eiendommen Mørk. Bare den delen av Hougen-gården som ble solgt til Gudbrand Brandtenborg i 1903 bærer fortsatt navnet Hougen, og den eies i dag av Jan Brandtenborg.

Sønnen til Hans T. S. Mørk, Juel Hilmar Mørk, som giftet seg med Borghild Refsum, klarte imidlertid ikke å holde på hele denne eiendommen. I 1917 måtte han selge store deler av sin skogeiendom til grosserer Carsten Schmidt. Senere ble den solgt videre til familien Erichsen på Tallaksrud. I 1930 ble resten av gården Mørk skjøtet over til Borghild Refsum og hennes fem barn. Dette ble ordnet av Borghilds far, kjøpmann Adolf Refsum. Juel Hilmar Mørk kjøpte etter dette en gård i Lørenskog, men han klarte heller ikke å drive den gården med fortjeneste. Han kom senere tilbake til Ski.

Andreas Hansen Drømtorp eide altså i løpet av sitt liv følgende gårder: Aaros (1830–1833), Drømtorp (1838-1895), Hougen (1837-1847), Rullestad (1849-1898), Contra og Klokkerud (1855-1857), Eldor nordre i Ås (1878-1896), Sander østre med Hauger (1879-1898) og halvparten av Haugland (1862-1865). Fra 1838 til 1892 disponerte han også store skogeiendommer etter sin kones slekt på Hougen gård.

Vi vet også at Andreas Drømtorp var svært interessert i hester og travløp. I et referat fra Landbruksmøtet i Christiania i 1877 kan vi lese at *“gaardbruger Drømtorp i Ski ble tildelt Hans Majestet kongens belønning for hoppet Victoria på Rullestad”*. Premien var på 60 kroner. Videre vet vi fra en artikkel skrevet av Bjørnstjerne Bjørnson i 1860-årene, at Andreas Drømtorp deltok i et travløp på Sognsvann på den tiden.

Der skriver Bjørnstjerne Bjørnson: *«Men dersom jeg skulde give premie, da skulde en ung, lettsindig Hoppe, tilhørende Andreas Drømtorp fra Aas Sogn ubetinget have den. Dette uopdragne Barn kunde ikke dy seg, naar hun kom midt paa banen, gjorde et Hop eller to, og saa var baade Farten og Præmien spolert. Og allikevel, skjønt hun i en tur sprang du to Gange og maatte sinkes meget for at sættes i Trav paany, naede hun frem paa 1 Minut 7 Sekunder. Hun havde utvilsomt vundet, hvis hun bare havde kunnet styre sig; hun stod ogsaa bagefter saa forvirret og skamfuld, som hun godt skjønte det, men kunde slet ikke for det. Hun var glindsende sort, havde bredt, herligt Bryst, rig, lang Hale, der laa efter hende som et Slæb, Hovedet var lille og viltert, og hun bed i Bidslet»* Etter en slik beskrivelse får man heller bære over med at Bjørnson ikke klarte å skille mellom Aas og Krogstad sogn.

Det er verdt å merke seg at Andreas Drømtorp aldri tok navnet Rullestad, men beholdt etternavnet Drømtorp hele sitt liv. Det navnet tok han etter å ha kjøpt Drømtorp gård av sin bror i 1838. I motsetning til sin far, Hans Hansen (1767), som kom fra Lunde og brukte det navnet til han kjøpte Contra. Da tok han Contra-navnet inntil han flyttet til Sander østre og tok Sander-navnet. Det sies om Andreas Drømtorp at han aldri ble omtalt som annet enn *“Rullesta'en”* av sine samtidige. Han var både arbeidsom og dyktig, og i 1862 startet han byggingen av det våningshuset som fremdeles står på Rullestad. Snekkeren, Jon Thoresen fra Kongsvinger, bygget huset i tidlig sveitserstil, og det sto ferdig til Mikkelmesse i 1863. Det var svært mye solid tømmer i det nye huset, og dette tømmeret kom som nevnt fra Hougenskogen som Andreas Drømtorp eide på den tiden.

Det fortelles at den gamle hovedbygningen på Rullestad ble tatt ned og flyttet til Hauketo, og sannsynligvis gjenoppført på eiendommen Solvang under Hauketo gård. Vi vet det ble bygget skolestue på Hauketo i 1861/1862, og at denne bygningen ble tatt i bruk i 1863. Den var i bruk som skolestue frem til 1891, da det ble oppført ny skolebygning på Ljan. Alt tyder på at den gamle skolebygningen på Hauketo må ha vært det gamle våningshuset på Rullestad som ble bygget av klokker Behmer d.e. etter brannen omkring 1740. Bygningen hadde også tidligere vært brukt som skolestue av klokker Behmer på Rullestad fra 1744 til 1749. Bygningen på Hauketo ble forsøkt bevart i 1980-årene, men dette arbeidet førte ikke frem. Bygningen brant ned til grunnen i slutten av 1990-årene, etter å ha forfalt i lang tid.

Låveklokken på Rullestad bærer inskripsjonen "Støpt til A. P. Haugland i 1848". Det er uklart hvordan denne klokken er havnet på Rullestad, og det kan trolig ha vært flere årsaker til dette. En mulighet er at Andreas Drømtorp fikk klokken i gave av sin fetter Andreas Jensen Kverne (1820) på Haugland, da han i 1849 kjøpte Rullestad. Mer sannsynlig er det kanskje at Andreas Drømtorp har beholdt klokken som et minne, da han i 1865 solgte sin halvdel av Haugland til sin fetter Christian Quærner (1811). Da er det i så fall en ren tilfeldighet at klokken bærer årstallet 1848, som var det året kjøpekontrakten på Rullestad gikk i orden. Kanskje er nettopp dette årsaken til at Andreas Hansen Drømtorp ønsket å ta med seg denne klokken til Rullestad. Hvorfor det på klokken står A. P. Haugland i stedet for A. J. Haugland får vi nok aldri svar på.

Omkring 1850 skjedde det store forandringer på mange områder i landbruket. Med Andreas Drømtorp som ung og dynamisk eier på Rullestad, må vi anta at han fanget opp tidens nye impulser og la disse til grunn for driften på Rullestad. På denne tiden kom de første sveitsiske røktere og meierister til Norge. De kom til å bety mye for husdyrholdet i Norge. De hadde nye metoder i fjøsstellet, og det å arbeide i fjøset fikk ny status. Tidligere hadde fjøsstellet blitt nedvurdert, og det var under mannens verdighet å ta del i det, med unntak av stallen. Men i sveitsernes fotspor oppsto en helt ny mannlig yrkesgruppe i Norge, «sveitsere».

21. Striden om Kvernedemningen løses

Veien fra Solum gjennom gårdstunet på Rullestad og videre frem til Ski kirke, var før 1870 til tider vanskelig fremkommelig på grunn av høy vannstand i Rullestadvannet. Dette skyldtes som tidligere omtalt demningen i Kvernebekken, som skulle sikre vanntilførselen til kvernen og sagbruket som ble drevet der. Vi kan knapt forestille oss hvilke konflikter og personlige motsetninger dette må ha skapt mellom naboer i et lite bygdemiljø. To av de mest involverte var jevngamle fettere og naboer, og dette gjorde nok ikke konflikten enklere. Ganske sikkert var denne konflikten årsaken til at Christian Quærner solgte Kverne ut av slekten i 1854, og selv flyttet til Vestby gård i Enebakk med sin familie. Konflikten hadde da pågått i over to hundre år mellom ulike eiere.

Etter at Hauger var blitt omsatt en rekke ganger rundt århundreskiftet, kjøpte Hans Hansen Contra/Sander (1767) i 1832 søndre del av Hauger. Hans nevø Christian Quærner (1811) kjøpte i 1854 den nordre del av Hauger (Vardåsen/Solumskogen). Han solgte som nevnt Kverne samme år og flyttet fra Ski, og han overdro da nordre del av Hauger til sin fetter Hans Hansen (1802) på Sander østre. Hans Hansen (1802) ble derved eier av hele Hauger-eiendommen. Vardåsen som ligger på Hauger nordre har fått sitt navn fra den tiden da varder og veter ble reist på høydepunkter i terrenget. De sto som regel på eller i nærheten av fjell- eller åstopper for å være lett synlige på lang avstand. Vardene var bygget i stein, mens vetene var varselbål reist av brennbart materiale. Vetene var et varslingssystem som ble brukt til å mobilisere leidangen i middelalderen. Leidangen var de norske forsvarsstyrkene i middelalderen. De eldste historiske belegg om vetene er knyttet til Håkon den gode som var konge på 900-tallet. Vetene ble holdt i hevd over hele landet til begynnelsen av 1800-tallet.

Trolig var konflikten omkring Kvernedemningen årsaken til at Christian Quærner i 1854 solgte Hauger nordre til sin fetter på Sander østre, og ikke til sin fetter på Rullestad. Salget av Kverne og flyttingen til Enebakk må ha vært en rask beslutning, siden han både kjøpte og solgte Hauger nordre samme år. Hvorfor han ikke lot Hauger nordre (Vardåsen) følge Kverne vet vi ikke noe om, men kanskje ønsket han å samle de to delene av eiendommen Hauger igjen.

Alt kan ikke ha gått akkurat slik han hadde tenkt seg, for allerede i 1855 døde hans fetter Hans Hansen (1802) på Sander østre. Arvtageren Hans Julius (1848) solgte som nevnt i 1879 alle sine eiendommer til Andreas Drømtorp på Rullestad. Etter dette drev Andreas Drømtorp gårdene Drømtorp, Sander østre, Hauger og Rullestad som én driftsenhet. Det som senere skjedde var at Josef Andersen som eide Rullestad fra 1923 til 1930 solgte Hauger nordre (Vardåsen) til Johan Kverne, slik at den igjen tilhørte Kverne. Han solgte deretter Hauger søndre til enkefru Annie Westlie, som i 1920 hadde arvet Sander vestre etter sin far Theodor Andresen som hadde kjøpt denne gården i 1911.

Etter lengre tids press mot eierne på Kverne lyktes det til slutt Andreas Drømtorp og de andre naboene rundt Rullestadvannet å få fjernet demningen. En av Drømtorps sentrale våpendragere i denne saken må ha

vært Lars Samuelsen (1838-1912) fra Fløisbonn i Aker. Han hadde kjøpt gården Holm i 1868, og hans navn går igjen i mange av dokumentene i saken fra denne perioden. I brev fra Høiesterettsadvokat C. M. Hansen til Ski Forligelseskommissjon datert den 27. juni 1896, får vi et visst innblikk i sakens forhistorie:

“Den 22de Juni 1870 afholdtes det paa gaarden Rullestad i Ski en Skjøns og Taxationsforretning i Anledning af, at Proprietær A. Drømtorp paa Rullestad med flere andre Opsiddere omkring Rullestadvasdraget i Ski ved Kongelig Resolution af 10de Maj s. a. Havde erholdt Tilladelse i Henhold til Lov af 31. Maj 1848 til Sænkning av Rullestadvassdraget gennem Gravning af en Udløpskanal fra Rullestadvandet forbi Kværner Dam – af Bredde og Dybde som i en af daværende Landbruksingeniør, nu Landbruksdirektør Smith udarbejdet Plan af 3de Aug. 1869 – nærmere beskrevet samt for øvrig i Overenstemmelse med den nævnte Plan.

Ved den nævnte Skjøns og Taxationforretning bestemtes den Erstatning som Opsidderne omkring Rullestadvandet ville have at udstede til Opsidderne af de nedenfor liggende Gaarde og Brug Kværner og Endsjø for skade som de maatte komme til at lide ved den omhandlede Sænkning af Rullestadvassdraget og Gravingen af den hermed i Forbindelse staaende Udløbskanal. Denne Skade og Erstatning er under Skjønnen bestemt under 7 Poster hvoraf den væsentligste var for Sløifingen af Kværners Dam og henlægningsen af Kværners Mølle og Sagbrug.

Efter at dette Skjøn i det Væsentligste var stadfestet ved Overskjøn, bleve Opsidderne omkring Rullestadvasdraget ved Rettens Kjendelse af 18de August 1870 kjendte berettigede til under Udkastelsestvang at tage den til Sænkning av Rullestadvassdraget, efter dette Foretagendes Udførelse fremlagte Plan fornødne Grund i Besittelse, mot til Opsidderne paa Kværner og Ensjø at betale den ved Skjønnene sammenholdt Kjendelsen bestemte Erstatning.

Efter Utløbet af nu 26 år siden Arbeidets Udførelse vises det sig imidlertid nødvendig at faa Udløpskanalen atter oprensket og udgravet i den i Planen af 3de Aug. fastsatte Bredde og Dybde, men nu modsætter Ejeren af Kværner sig udførelsen af dette nødvendige Arbejde, skjønt man selvfølgelig ikke er uvillig til at betale Erstatning, hvis der ved Arbejdet paaføres ham nogen Skade eller Tab, hvorfor han ikke allerede før måtte have faaet Erstatning og for saa vidt han måtte have ret til saadan.”

På bakgrunn av dette brev innkalte så Forligelseskommissjonens formann Otter Opsand partene til møte “på kommunegaarden mandag den sjetten juli førstk. fra kl. 9 formiddag til forligsmægling i anledning ovenstående klage, og hvad dermed staar i forbindelse”. Brevet fra adv. C.M. Hansen er datert 27. juni 1896, innkallingen fra O. Opsand er datert 29. juni 1896, og møtet kom altså i stand 6. juli 1896. Den 11. juli var det befaring på Kverne, og et forlik ble undertegnet. Grunnen til at arbeidet i Forligelseskommissjonen foregikk så raskt, kan kanskje henge sammen med at Andreas Drømtorp på forhånd gitt sin gode venn og nabo Otter Opsand beskjed om at dette hastet, hvis de skulle kunne dra nytte av vedtaket allerede sommeren 1896.

Etter at Andreas Drømtorp kom til Rullestad, plantet han en bjerkeallé langs veien mellom Ski kirke og tunet på Rullestad. Alléen kom opp til Kirkeveien på motsatt side av der Kontra skole ligger i dag. Alléen fulgte samme trase som den gamle veien, som allerede da var en viktig ferdselsvei til Ski kirke. Etter hvert som tettstedet rundt Ski stasjon vokste frem rundt 1880, fant Andreas Hansen Drømtorp det hensiktsmessig å anlegge en ny innkjøring i retning jernbanen. Også der plantet han en bjerkeallé. I de neste hundre årene, helt frem til 1980, hadde derfor Rullestad to alléer, én mot kirken, “Gamlealléen”, og én mot stasjonen, den såkalte “Nyalléen”.

22. Tjenestefolk og husmenn på Rullestad

Ved folketellingen i 1865 var Andreas Hansen Drømtorp og hans kone Anne Johannesdatter henholdsvis 55 år og 47 år. Ekteparet hadde fire tjenere. Det var Torvald Johansen fra Krogsplassen i Hobøl, Thea Ellefsdatter som kom fra Vestre Midtsem i Kråkstad, Julie Andreasdatter og Mathea Halvordatter, alle omkring 20 år gamle. I tillegg er en gutt Johannes Christiansøn på 14 år oppført som “lægslem”, det vil si en fattiggutt forsørget ved legd. Videre kan vi lese at gården hadde 7 hester, 20 storfe, 8 sauer, 4 griser og

at det for det meste ble dyrket havre og poteter.

Av kirkebøkene fremgår det at *"lægslem"* Johannes Christiansøn var født på Hougenplads av foreldre Christian Engebretsen og Maren Kristine Andreasdatter, med Anne Helene Johannesdatter fra Rullestad som fadder. Av folketllingen fremgår det også at Johannes sin bror, Hans Julius, var fattigbarn på Østvedt vestre hos søsteren til Anne Helene Johannesdatter Drømtorp. De må ha vært usedvanlig gode og snille mennesker disse to søstrene fra Hougen. Guttenes foreldre bodde på plassen Brantsrud med sine øvrige fire barn i 1865. Hans Julius Christiansøn ble konfirmert i 1869, og av kirkeboken fremgår det at hans bosted da var Rullestad. En eldre bror av Johannes Christiansøn, Martin Kristiansen født i 1859, ble senere husmann på Skoghus under Rullestad.

De to tjenestepikene Julie og Mathea ble værende på Rullestad i over 40 år. Julie Marie Andreasdatter ble født i 1846 som datter til Andreas Jensen Kverne og Andrine Halvorsdatter på Haugland gård. Hun ble konfirmert i 1861, og det ble sagt at hun senere giftet seg under sin stand med Anton Syvertsen fra Østre Mellom Sundby i Ås/Nordby. I følge kirkebøkene ble de viet i desember 1876, hun var da 30 år og han var 27 år. Brudgommen ble da oppført som garvemester bosatt i Christiania. Hans far, Johannes Syvertsen, drev garveri ved Sundbygårdene i Nordby. Det fortelles at han omkring 1850 var aktiv i Thranittbevegelsen, men at han etter noen år forlot denne. I 1876 solgte han eiendommen sin i Nordby, og etter dette finner vi ingen spor etter han. Dette er samme år som hans sønn Anton gifter seg med Julie. Heller ikke han har vi klart å spore opp etter 1876. Hva som egentlig skjedde etter denne ekteskapsinngåelsen mellom Julie og Anton vet vi ikke, men Julie fortsatte som tjenestepike på Rullestad livet ut. Kanskje giftet paret seg fordi hun var gravid, og kanskje mistet de barnet for deretter å oppløse ekteskapet. Eller at Anton forsvant sammen med sin far. Hva Anton gjør i de nærmeste årene etter at ekteskapet oppløst vet vi heller ikke. Men han er å finne i passasjerlisten fra skipet Edam, som ankom New York i 1887.

Til Rullestad var Julie kommet i midten av 1860-årene, og hun ble da stuepike og sekretær for ekteparet Andreas og Anne Helene Drømtorp. Hun ble på denne post hele sitt yrkesaktive liv. Det fortelles at hun ble behandlet som en datter på Rullestad. Etter århundredskiftet flyttet hun til plassen Solum ved Vardåsen, som hun fikk anledning til å disponere resten av sitt liv. Huset på Solum skal ha vært i svært dårlig stand, og enkefru Drømtorp fikk derfor bygget et nytt hus der like etter århundredskiftet. Etter et uhell med et strykejern i 1924, brant dette huset ned til grunnen. Det huset som står på Solum i dag, ble bygget etter denne brannen. Da Julie var 87 år flyttet hun til sin søster Helene (1848), som da bodde på Stange. Vi tar i det følgende med et lite utdrag fra omtalen i Østlandets Blad i forbindelse med Julies 90-års dag i 1936:

"Julie Solum er skrivefør, flink og innsiktsfull, og hun var Andreas Drømtorps høiere hånd i hans mangeartede og storartede forretninger etter datidens forhold. Selv den gang han drev benmøllen inne på Munkehagen hvor Kværner Brug nu ligger, måtte Julie være med og føre bøkene. Julie Solum har vært en meget dyktig kvinne så vel i husgjerningen som i havedyrkningen, som hun har næret spesiell interesse for. Både på Rullestad og senere på Solum var hun kjent for sine udmerkede haveprodukter."

Den andre tjenestepiken Mathea Halvorsen (Halvorsdatter) var født på Rustad gård i Østre Aker herred i 1843, og hun ble tjenestejente på Rullestad i 1860-årene. Senere skal hun ha blitt en meget betrodd budeie på gården. Da hun ble for gammel til å ha ansvaret for fjøset, overtok en dame ved navn Anne Hjemmen som budeie. Mathea fikk da jobb inne i huset, samtidig som hun fortsatte å mate grisene. På sine gamle dager flyttet hun til Bratli på Hauger. Da ekteparet Drømtorp bygget huset på Bratli til Hans Christian Andreasen, hadde de sørget da for en separat leilighet i annen etasje beregnet på Mathea. Av tinglysningene i 1899 kan det tyde på at Mathea også fikk tildelt en tomt like ved Solum, men tydeligvis foretrakk hun å være leieboer på Bratli fremfor å få eget hus. Den utskilte tomten gikk derfor tilbake til Solum, og Mathea fikk leilighet på Bratli, der hun bodde så lenge hun levde. Hun fikk også utbetalt en pensjon fra eieren av Rullestad til dekning av sine daglige utgifter. Hun var ugift og hadde vært en lojal budeie på Rullestad i et langt liv. Hun døde på Bratli i 1923, og det fortelles at hun før sin død hadde fått et tilbud om å bli gravlagt på Sander-familiens gravsted ved Ski kirke. Hun avslo imidlertid dette tilbudet, fordi det etter hennes mening ikke passet seg for tjenestefolk å bli gravlagt sammen med sin husband.

Det var enkefruen som drev Rullestad videre etter at Andreas Drømtorp døde i 1898. Samme år som

Andreas Drømtorp døde, inngikk hun en 5 års forpaktningssavtale med Martin Andresen, og for det fikk hun kr. 2 000 i året. Av kirkebøkene fremgår det at Martin Andresen hadde bodd på og forpaktet Sander østre gjennom 1890-årene. Men da enkefru Drømtorp solgte Sander østre i 1899, flyttet Martin med sin familie til den nye forpakterboligen på Rullestad og overtok driften av gården.

Anne Helene Drømtorp måtte også bidra med 16 favner ved i året til forpakteren og husmennene på Rullestad. I forpaktningssavtalen står det:

"Ved til brug for forpagteren og husmændene besørges udvist av eierinden med 16 favner pr år, idet forudsætningen er at der til sommerbrug benyttes kvist og affald der kan samles i skovene. Hugningen og driften besørges af forpagteren." Videre står det at "forpagteren er forpligtet til at tilføre Eiendommen 10 jerbanevogne gjødsel årlig."

Her siktes det åpenbart til gjødselen fra Pudrettanlegget på Drømtorp. Anlegget besto av to store kummer for "blandamøkk" (søppel, dyre- og menneskemøkk) og et tørkehus for pudretten. Hver natt kom det opptil åtte fulle "møkkabrigger" fra Oslo med jernbane til dette anlegget. Det var neppe noen fornøyelse å transportere en møkkamengde tilsvarende 10 jernbanevogner med hest og slede eller kjerre fra Drømtorp til Rullestad. Kanskje ble forpakteren etter hvert lei av denne møkkakjøringen, for i 1908 da Anne Helene Drømtorp døde og Sæbjørn Sander overtok driften, het forpakteren Gunerius Andersen. Han mistet da forpaktningen, men fikk leie hus og jord fra husmannsplassen på Hauger i årene etterpå. Der bodde han frem til 1918.

I folketellingen for 1900 står Anne Helene Drømtorp oppført som enke, husmor og i parentes er det notert "gårdeierske". Hun bebodde hovedhuset med sine to tjenestepiker Julie Andreasen (Andreasdatter) (54 år) og Mathea Halvorsen (Halvorsdatter) (57 år). I forpakterboligen bodde det åtte personer, forpakteren Martin Andresen (36 år), hans kone Josefine Andresen (34 år) og deres tre døtre på 7 år, 6 år og 2 år, samt en sønn som ble født i 1900 og som ikke var døpt da folketellingen fant sted. I drengestuen bodde enda to tjenestepiker hvorav én var svensk. Det bodde altså nøyaktig like mange mennesker på Rullestad i 1900, som ved folketellingen 100 år tidligere.

Forpakteren Martin Andresen vet vi en del om. Han var født på Ladegårdsøen (Bygdøy) i 1864. Faren var fisker og ble borte på sjøen da Martin var en liten gutt. Det var likevel ingen vei utenom, da Martin var konfirmert (ca 1884) ble han sendt til sjøs på en seilskute. På sin vei ut Oslofjorden gikk denne skuten innom Drøbak. Martin så sin mulighet til å stikke av på land, og han tok seg småjobber på gårder i Frogn. Han var tydeligvis en lærenem gutt og rundt 1890 endte han opp som forpakter på Sander østre. Ti år senere er han forpakter på Rullestad.

Det er nærliggende å tro at Anne Helene likte denne karen og hans familie på Rullestad, og at hun gjerne ville hjelpe dem videre i livet. En gang mellom 1905 og 1908 kjøpte Martin Andresen gården Store Stensrud i Aker. Det er helt usannsynlig at han kunne gjøre dette med egne sparepenger, og det må være Anne Helene Drømtorp som gjorde dette mulig med sitt økonomiske bidrag. Etterkommere av Martin Andresen eier fortsatt store Stensrud, nå i Oslo kommune.

Andreas og Anne Helene Drømtorp som selv ikke hadde noen barn, hadde stor omsorg for egne tjenestefolk og de svakere stilte i nærmiljøet. Etter at Anne Helene Drømtorp ble enke, brukte hun mye av sin energi og sine penger på å sikre hus og fremtid for sine mest betrodde medarbeidere, slik det fremgår av det foregående. I løpet av det første året etter at ektemannen døde høsten 1898, ga hun bort tomteparseller med hus til to tjenestepiker, to husmenn, samt et område til Ski kommune for utvidelse av kirkegården. Penger hadde hun ikke behov for, men glede andre ville hun gjerne. Da hun døde i 1908, etterlot hun seg et testamente som tilgodeså mange betrodde medarbeidere og bekjente uten slektsmessig tilknytning til henne selv eller hennes mann.

I denne forbindelse skal også nevnes en liten historie om gården Skoro. Helene Hansdatter (1765) fra Nordby giftet seg omkring 1780 med eieren Ellef Nilsen Skoro (1751-1787). De fikk ingen barn, og hun giftet seg annen gang i 1787 med Anders Svendsen (1748-1814) som kom fra Solberg i Nordby. Med han

fikk hun fem barn. Helene Hansdatter overlevde også han, og hun giftet seg enda én gang. Etter at hun døde i 1845, ble Skoro delt mellom sønnene Hans (1793) og Andreas (1799).

Andreas Andersen (1799) overtok da Skoroug/Skoro østre. Han var gift med Maren Johannesdatter (1809) fra Ås, og de fikk syv barn sammen mellom 1826 og 1849. Det sies at hans hang til kortspill og andre laster gjorde livet svært vanskelig for familien, og gården måtte selges ut av slekten etter hans død i 1883. Ekteparet Drømtorp hadde tydeligvis stor medfølelse med familiens skjebne, og de gjorde mye for å hjelpe barna. Noe slektskap mellom eierne på Drømtorp og Skoroug/Skorro kan ikke påvises, så bakgrunnen for denne omsorgen må ha vært et godt naboskap og vennskap mellom familiene.

Den eldste sønnen Anders Andreassen (1826) fikk bosette seg på husmannsplassen Skoghus under Rullestad. Ved folketellingen i 1865 bodde han der sammen med sin kone Anne Larsdatter (1833) fra Enebakk. De hadde da tre barn fra ett til åtte år. De hadde også en barnepike, hvilket må ha vært ganske uvanlig på en husmannsplass den gangen. På Skoghus holdt de to kveg og to får. Anders Andreassen døde på Skoghus i 1883.

En yngre sønn Hans Christian Andreassen (1845) og hans familie fikk hjelp til både jobb og bolig takket være ekteparet Drømtorp. Etter at han i 1873 giftet seg med Gunhild Marie Holmsdatter (1847) fra Fredstadpladsen i Kråkstad, bodde ekteparet på Skorhoug frem til 1881. Deretter fikk de overta en husmannsplass under gården Drømtorp. Hans Christian og Gunhild Marie fikk fire barn, som alle ble født på Drømtorppladsen; Hanne Matilde (1880), Karl Anton (1882), Hans Kristian (1885) og Johannes Alfred (1887). Mye tyder på at familien omkring 1890 inngikk ny husmannskontrakt med Andreas Drømtorp på Rullestad, og at de da flyttet til husmannsplassen Hauger under Rullestad. Til disse antagelser kan det være knyttet usikkerhet, fordi det kan være vanskelig å skille de forskjellige husmannsplassene under samme gård fra hverandre i kirkebøkene. Prestene anså tydeligvis husmannsfolk fra samme gård som én gruppe, og for enkelhetsskyld ble derfor ofte alle husmannsplassene på Rullestad kalt Rullestadpladsen i kirkebøkene. Det blir derfor vanskelig i ettertid å slå fast med sikkerhet hvem som bodde hvor.

Det må ha vært enkefru Anne Helene Drømtorp som sørget for bosteder til hele familien Andreassen etter sin manns død. Familien Andreasen trengte mer husrom etter at også barna stiftet familie. Etter at Andreas Drømtorp døde i 1898, sørget enken for at det ble skilt ut en parsell fra husmannsplassen på Hauger, hvor enkefruen også bygget et hus som familien Andreassen fikk overta gjennom et gavebrev. Huset ble kalt Bratli, og det lå vestvendt i skråningen ned mot Langhusveien. Dit flyttet familien Andreassen ved århundreskiftet. Hans Kristian Andreassen (1845) døde på Bratli i 1911. På Bratli ble det som tidligere nevnt også plass til en liten leilighet til Mathea Halvorsen som hadde vært en betrodd medarbeider på Rullestad. Like ved Bratli bodde også Sigrid Undset i noen år omkring 1915. Det fortelles at hun enkelte ganger hentet melk i fjøset på Rullestad.

Det eldste barnet Hanne Matilde Hansen (1880) giftet seg i 1904 med Gustav Adolf Kristiansen. Han kom fra Kristiania, men han var født i Sverige. De bodde først på husmannsplassen på Hauger, men i 1909 kjøpte Gustav Adolf Kristiansen plassen "Bjerk" bak Solborg aldershjem. Kjøpet ble ganske sikkert finansiert med penger de hadde arvet fra enkefru Drømtorp på Rullestad som døde 1908. Dette huset som i dag kalles "Bjerk", er på et kart fra 1880-årene betegnet "Klokkerstuen". Nåværende bebyggelse på Klokkerud er fra omkring århundreskiftet, og ble bygget etter at den nye Siggerudveien sto ferdig i 1888.

Hanne Matilde Hansen (1880) fikk fire barn sammen med Gustav Adolf Kristiansen før hun ble enke i 1914, barna het Gullborg, Inga, Helga og Karl. Etter at hun ble enke flyttet hun med sine barn fra "Bjerk" og tilbake til sin bror Johannes Hansen på Bratli. Datteren Helga var i 1930-årene tjenestepike hos kapellan Knut Kielland som bodde i presteboligen ved siden av Bratli. Kapellanens kone var for øvrig den første kvinnelige lege i Ski.

Helga giftet seg senere med lastebileier Alf Larsen, men Helgas bror Karl Kristiansen giftet seg aldri. Han var gårdsgutt på Rullestad, og bodde på Bratli hele sitt liv. Først sammen med sin mor og onkel, og senere sammen med søsteren Helga Larsen og hennes familie. På Rullestad var Karl ansatt med avtale om å innta alle sine måltider der. Han kom før frokost og gikk hjem etter å ha spist aftensmat. Selvfølgelig kunne han

også disponere hvilestua i bryggerhuset når det passet ham.

Hanne Matilde (1880) og broren Johannes Alfred Hansen (1887) overtok eiendomsretten til Bratli i 1921, da deres mor Gunhild Marie Holmsdatter (1847) døde. Johannes Alfred Hansen (1887) giftet seg aldri, og han ble boende på Bratli livet ut, og jobbet som formann på jernbanen. Broren Karl Anton Hansen Bratli (1882) som også jobbet på jernbanen, giftet seg høsten 1914 med Julie Karoline Johannessen som var født i Bergen. Hun kom fra Røyken der hennes far var steinhugger. Ekteparet bosatte seg på "Bjerk", som da var blitt ledig etter at Hanne Matilde (1880) hadde flyttet tilbake til Bratli. Det fortelles at Karl var en liten og forsagt mann, mens hans kone Julie var både stor og dominerende. Det sies at hun var svært røff i replikkene, og at hun bannet, drakk brennevin, tygget skråtobakk, spilte kort og røykte sigar som et skikkelig mannfolk!

Den nest yngste av barna på Bratli, Hans Kristian Hansen (1885), overtok i 1913 husmannsplassen Hokholt under Rullestad. Han var gift med Alma Elise Guneriussen (1890) fra husmannsplassen Sandaas i Vestby. Hun fødte 17 barn hvorav 16 vokste opp. Det fortelles at høyesterettsadvokat O. J. Bjørnstad en gang leverte en sekk med brukt tøy på Rullestad, fordi han var kjent med at familien på Hokholt manglet det meste. Da Kristian Hansen skulle motta dette tøyet, skal han ha svart følgende: *"Hvis ikke sakføreren selv kan bruke tøyet, så kan heller ikke jeg bruke det!"* Så stoltheten hadde han tydeligvis i behold. Kristian Hansen var husmann på Hokholt helt til han døde omkring 1950. En av hans sønner fikk senere eiendomsretten til huset på Hokholt med en liten tomt. Den yngste sønnen til Kristian Hansen (1885), Odd Hansen (1933), ble den siste gårdsgutten på Rullestad. Han sluttet på Rullestad i 1964, og han bor nå på plassen "Bjerk" bak Solborg sykehjem, som han arvet etter sin tante, Julia Hansen.

I denne forbindelse kan det nevnes at høyesterettsadvokat Olaf Johannes Bjørnstad var født på Løiten i 1884 og han døde på Ski i 1966. Fra 1927 drev han eget advokatkontor i Oslo. Han giftet seg i 1908 med Ragna Dingstad (1881) fra Spydeberg som senere ble den første skoletannlegen i Ski. O. J. Bjørnstad var også redaktør i *Østlandets Blad* fra 1914 til 1918. Ekteparet bygget hus nederst i Kirkeveien, og de var begge på hver sin måte markante skikkelser i politiske og samfunnsmessige aktiviteter i lokalmiljøet.

Martin Kristiansen var gårdsgutt på Rullestad. Han var født i 1859, gift med Gina Amalie (1857) og de hadde fire barn sammen. I folketellingen fra 1900 er familien oppført som beboere på husmannsplassen Skoghus/Skovhus under Rullestad. Martin var sønn av Kristian Engebretsen og Maren Kristine Andreasdatter på Hougenpladsen. Han var en eldre bror av Johannes Kristiansen, som var "lægslem" på Rullestad ved folketellingen i 1900. Hougen var hjemgården til Anne Helene Drømtorp på Rullestad, og dette er sannsynligvis bakgrunnen for at Martin Kristiansen kom fra Hougenplads til Skoghus under Rullestad. Han bodde noen år på Ellingsrud, før han kom til Skoghus omkring 1890. Han ble en svært betrodd gårdsgutt under tre eiere på Rullestad, først for Andreas Drømtorp, og senere for enkefru Anne Helene Drømtorp og Sæbjørn Sander. Han gikk under navnet Martin Skauhus, og han ble enkemann allerede høsten 1913, men han bodde livet ut på Skoghus sammen med sin eldste datter. Hans sønn kjøpte tomt fra Rullestad ved siden av Kontra skole, hvor han var vaktmester i mange år. Husmannsplassen Skoghus ble skilt ut som selvstendig boenhet i 1924, da ble resten av området solgt til Arnt Olsen Myrbråten.

Vi kjenner også til en stallkar på Rullestad fra denne tiden. Kristian Karlsen Midtsjø var født i 1874. I folketellingen for 1900 er han bosatt på sin svigerfars gård, Dal vestre på Langhus. Men noen år senere, i 1903, blir denne gården solgt. Kristian Midtsjø er i folketellingen for 1910 bosatt i drengestuen på Rullestad med tittel stallkar. Han var tydeligvis en betrodd medarbeider, for tre år senere, da ett av hans barn blir konfirmert, er han oppført som forpakter på plassen Solum. Sannsynligvis bosatt i det opprinnelige bolighuset der. I 1918 får han så kjøpt husmannsplassen Rullestadbråten av Sæbjørn Sander.

23. Vanskelige tider på Rullestad

Andreas Hansen Drømtorp (1811) døde som tidligere nevnt på Rullestad 14. juli 1898. Dødsårsaken var lungebetennelse. Året etter solgte enken Anne Helene Drømtorp gården Sander østre ut av slekten. Kjøper var Jørgen Strøm (1845) som i følge folketellingen i 1900, var kontorsjef i en fiske- og seileforretning i Kristiania. Han var opprinnelig fra Ålesund og hans kone Thea (1849) var fra Romsdal. Ekteparet flyttet fra

Kristiania med sine to barn Reidar Kraft-Strøm (1884) og Ellen Strøm (1887) i 1899. Familien ble ikke boende særlig lenge på Ski, allerede i 1907 ble Sander østre solgt videre. Jørgen Strøm må ha vært en av Skis første pendlere, men han holdt ikke ut den tilværelsen særlig lenge. Hans bakgrunn må ha vært ganske utradisjonell for en gårdbruker i Ski, og vi kan ikke utelukke at han kanskje var en forretningsforbindelse og bekjent av Hans Julius Sander (1848), som tidligere hadde eid denne gården. Jevngamle var de også.

Anne Helene Drømtorp beholdt Rullestad og Hauger-eiendommen, og høsten 1899 skjøtet hun disse eiendommene over til sin grandnevø Sæbjørn Sander (1884). Det var for øvrig tjenestepikene Julie Andreasen og Josefine Andersen som er oppført som vitner på dette skjøtet som ble datert 28. november 1899. Julie Andreasen har sågar undertegnet med navnet Julie Rullestad. Enkefruene har i skjøtet forbeholdt seg retten til å bebo og drive eiendommene så lenge hun ønsket. Under enkefruens signatur står det m.p.p., hvilket betyr *"med påholden penn"*. Dette kan tyde på at hun på dette tidspunkt hadde langt fremskreden åreforkalkning eller at hun var svært ustø på hånden.

Sæbjørn Sander var født i Kristiania i 1884, og han var som nevnt sønn av Hans Julius Sander (1848) og hans kone Anette Marie Rustad (1850) fra Ås. Sæbjørn Sander var altså grandnevø av ekteparet Drømtorp på Rullestad, og han hadde vokst opp i St. Olavs gate i Kristiania. Han ble student i 1902 og fullførte Sem Landbruksskole i 1904. Deretter praktiserte han et par år på et gartneri i Danmark, før han i 1907 startet opp sine studier ved Norges Landbrukshøyskole.

Hans grandtante på Rullestad døde sommeren 1908. I følge kirkeboken var dødsårsaken *"Aareforkalkning og Bronchite"*. Sæbjørn Sander avbrøt da sine studier ved Landbrukshøyskolen og overtok driften av Rullestad. Det fortelles at han var en svært selskapelig person, og Rullestad ble hyppig besøkt av hans venner og bekjente i disse årene. Han giftet seg i 1914 med Hjördis Pay (1894) fra Kristiania, og sammen fikk to barn, Gerd i 1916 og Knut i 1918.

Sæbjørn Sander startet byggingen av ny låve på Rullestad i 1913, og kanskje sto den ferdig til bryllupet hans året etter. Noen år senere bygget han også nytt fjøs på Rullestad. Det stod ferdig i 1917. Det fortelles at alle på Rullestad ble svært syke, da spanskesyken slo til i 1918, men de kom fra epidemien uten mén. Den eneste som helt unngikk sykdommen var odelsgutten Knut, sannsynligvis fordi han ble ammet. Han var den gang bare knapt ett år.

Rullestad hadde aldri vært større i utstrekning enn på dette tidspunkt, totalt dekket gården et område på 1180 dekar jord og skog. Sæbjørn Sander hadde vokst opp i en rik familie, og han hadde et pengeforbruk som gårdsdriften på Rullestad ikke kunne skaffe nok midler til. Økonomisk sett gikk driften dårlig, og han forsøkte å skaffe seg inntekter også på andre måter. I 1911 solgte han ut en tomt til nye Kontra skole. I 1919 ble denne tomten utvidet med 2 dekar vest for Drømtorpveien. Sæbjørn Sander solgte som tidligere nevnt også husmannsplassen Rullestadbråten på denne tiden.

Men etter hvert trengte Sæbjørn Sander mer penger, og i 1918 solgte han den såkalte Drømtorppløkken, et område vest for Drømtorpveien, til K. W. Nielsen. Knut Waldemar Nielsen var en dansk ingeniør, som på basis av egne patenter, grunnla den bedriften som senere ble «Grubernes Sprænstoffabriker». Nielsen hadde året før også kjøpt Drømtorp gård, men han fikk ikke konsesjon på denne eiendommen, som deretter ble kjøpt tilbake på odal av tidligere eiers slekt. Men den delen av eiendommen som skulle brukes til fabrikkområde og området Drømtorppløkken fulgte fabrikken videre.

Året etter solgte Sæbjørn Sander en tomt langs Drømtorpveien til M. Lunder. Eiendommen fikk navnet "Kirkemo", og den ble senere overtatt av Alf Opsahl som drev kjøttforretning i Ski. I 1921 ble kirkegården utvidet og enda et nytt stykke av Rullestad ble solgt og skilt ut fra gården av Sæbjørn Sander.

I 1918 solgte han også en tomt til butikkeier Hans Peter Bjørnstad (1862) fra Rakkestad. Bjørnstad bygget da sin nye privatbolig "Vardehaug" ved Vardeåsen sammen med sin kone Inger Johanne Johansdatter (1861) fra Næristorp nedre i Rakkestad. Ekteparet hadde giftet seg i 1889. Familien Bjørnstad hadde tidligere bodd i "Vanaheim" som sto ferdig i 1900. "Vanaheim" huset en stor landhandel, og flere

boligenheter, og det ble også drevet hotell der. I "Vanaheim" bodde foruten H. P. Bjørnstads egen familie også de som var ansatt i forretningen samt lensmann Torstein Kolbjørnsen. "Vanaheim" ble senere overtatt av Levin-familien, som drev restaurant der under navnet "Pålle" etter eieren Pål Levin. Huset "Vanaheim" ble revet i 1983, for å gi plass til den nye forretningsgården "Fasaden".

Det ble etter hvert fem landhandlere i nærheten av jernbanestasjonen, og det ble også dårligere tider. Etter at H. P. Bjørnstad flyttet til Vardehaug trappet han ned sin handelsvirksomhet i Ski, og han arbeidet som bestyrer for disponent J. B. Martens i hans butikk i Ås. Martens var hovedaksjonær og disponent i "Østlandets Blad", og ved siden av dette drev han bokhandel i Ski fra 1919. Han eide også Lunde gård fra 1917 til 1920. Ekteparet Bjørnstad åpnet i 1930-årene egen butikk i Ås som deres sønn senere overtok. Distriktsdyrlege Torleif Hemsén og hans kone Betty, som bodde på eiendommen "Glitre" sydøst for Kapell-Sander, var svært nære venner av familien Bjørnstad. Torleif Hemsén kjøpte senere "Vardehaug" og leiet den ut til H. P. Bjørnstads sønn Jorulf.

Omkring 1905 ble Kirkeveien lagt om til sin nåværende trasé. Tidligere hadde veien gått gjennom gårdstunene på Kapell-Sander og Sander østre frem til kirken. Omleggingen av veien førte til at Sander østre fikk en smal stripe jord på nordsiden av Kirkeveien. Eierne av Sander østre fant det derfor hensiktsmessig å skille ut to tomter på hver sin side av innkjøringen til Rullestad. Tomten øst for innkjøringen til Rullestad ble kjøpt av en jernbanemann, som bygget hus der i 1912. Han kalte eiendommen "Sanderhøi". Dette huset hadde flere eiere, før det i 1925 ble kjøpt av familien Falkendal. Tomten vest for innkjøringen til Rullestad ble kjøpt av Sæbjørn Sander i 1919 etter sigende med tanke på en kårbolig. Denne kårboligen ble det aldri noe av, og tomten ble senere solgt videre til brødrene Gudim som bygget hus der i 1930. Dette huset eies i dag av Odd Kvakestad, som arvet det etter sin mormor Olava Frøland.

Lenger vest, der rundkjøringen er i dag, ble det i 1926 på nordsiden av Kirkeveien solgt en tomt til Egil Haanes. Han bygget eiendommen "Holum", men han døde allerede året etter. Jens Bjørnebråten som kom fra gården Bjørnebråten ved Gjedsjø, overtok da både hus og forretning. Familien drev kolonialbutikk der i nesten 50 år. I dag huser bygget en maskinforretning. Malermester P. Tørnqvist som kom fra Sverige, kjøpte tomten ved siden av som han kalte "Fridheim", og hans familie bodde der i nesten 50 år. Begge disse tomtene ligger på et område der det tidligere lå en husmannsplass som het Sanderpladsen.

Sæbjørn Sander undertegnet i 1918 en kontrakt med A/S De Norske Aerolit og Fenghettefabrikker om å ta vann fra Rullestadvannet til fabrikken i Ski. Det ble da lagt ned vannledning, bygget pumpehus og ført strøm frem til pumpehuset. I forbindelse ble det satt opp en vannkran på tunet som tok vann fra denne vannledningen. Grunnmuren etter pumpehuset ved tjernet eksisterer fortsatt. Elektrisiteten kom til Ski i 1917, og denne avtalen kan tyde på at husene på Rullestad fikk elektrisitet i 1918. I denne forbindelse ble det plassert ut en robåt i Rullestadvannet. Denne båten var i bruk helt til 1950-årene.

Det er funnet rester av en brønn bak låven på Rullestad, nær tjernet. Det er også funnet rester av et vannledningsrør til gården fra Skoghusdammen. Denne vannledningen ble trolig lagt ned omkring midten av 1800-tallet. Den besto av uthulte eikestammer som var klinket sammen med jernbeslag. Metoden er kjent helt tilbake til 1600-tallet. Skoghusdammen lå så høyt at vannet kunne nå gården ved naturlig trykk.

I 1922 ble Rullestad skjøttet over til Sæbjørn Sanders to umyndige barn Gerd (1916) og Knut (1918). Advokat Jens Pay som var Sæbjørn Sanders svigerfar, ble barnas formynder. Deretter ble det tatt ut skilsmisse mellom Hjørdis og Sæbjørn Sander. Hjørdis giftet seg senere med sin svigersønns bror. Sæbjørn Sander flyttet etter skilsmissen til Solum sammen med sin nye kone Martha, som var kommet til Rullestad som hushjelp i 1920. Det var svært vanskelige tider i landbruket i disse årene, og Jens Pay hadde sannsynligvis et sterkt ønske om å kvitte seg med Rullestad. I 1923 klarte han å få overformynderiet med på å selge gården på auksjon. Etter denne auksjonen var det Josef Andersen (1890) som fikk skjøtte på gården, den 23. februar 1923. Josef Andersen var sønn av en gipsmaker i Kristiania, og han hadde startet som bildrosjeeier i Ski. En eldre dame som hadde plukket poteter på Rullestad i 1920-årene, har fortalt meg at Josef Andersen alltid var kledd i ridebukser og ridestøvler, de gangene hun var på Rullestad.

Josef Andersen (1890) hadde i 1917 giftet seg med Anne Johannessen (1891) fra Drømtorp gård, og han

tok etter det agronomeksamen. Anne var søster av Johan Drømtorp (1889) som senere overtok Drømtorp gård. Deres far var Sigv. Johannessen (1855), som var sønn av Johannes Nielsen (1820-1895) fra gården Østvedt som han overtok i 1872. Johannes Nielsen var sønn av Malene Johannesdatter Hougen (1799-1873) og hun var søster til Anne Helene Johannesdatter (1819) på Rullestad. Johannes Nielsen var derfor en nevø av ekteparet Drømtorp på Rullestad. Han fikk overta forpaktningen av gården Drømtorp fra 1887 til sin død i 1895. Samme år solgte Andreas Drømtorp (1811) gården Drømtorp til hans sønn Sigv. Johannessen (1855), som altså var grandnevø av ekteparet på Rullestad. Han valgte imidlertid å selge Drømtorp gård videre til K. W. Nielsen som var dansk statsborger. Han fikk imidlertid ikke konsesjon på landbrukseiendommen og sønnen Johan Henrik Drømtorp (1889) kjøpte deler av gården tilbake på odel i 1924. Som tidligere nevnt ble «Den norske aerolit- og fenghettefabrik» bygget på en annen del av eiendommen.

Anne Johannessen Drømtorp (1891) hadde altså en oldemor som kom fra Hougen gård. Dette var nok en medvirkende årsak til at hun og ektemannen Josef Andersen (1890) fikk kjøpe Rullestad i 1923. Etter dette eierskifte tilhørte gården fortsatt Hougenslekten, og det gjorde sikkert salget mindre sårt for de impliserte parter.

Det var trange kår i norsk landbruk i 1920-årene, og Rullestad var intet unntak. Josef Andersen (1890) måtte selge grunn fra gården for å holde driften gående og kreditorene på avstand. Allerede i 1924 solgte han husmannsplassen "Skoghush" med 50 mål innmark til Arnt Olsen Myrbraaten. Familien Myrbraaten kom fra Spydeberg, og via Holstbraaten og Alfheimplassen kom de til Myrbraaten i Kråkstad i 1890-årene. Arnt Olsen Myrbraatens far var Ole Kristiansen (1857). Han var tømmermann og sammen med tre av sine sønner, Svend, Harald og Magnus, drev han et meget vel ansett håndverkerlag i bygda. Disse karene har bygget de fleste låver i Ski som er satt opp mellom 1910 og 1940. Sannsynligvis også låven på Rullestad. Sønnen Arnt er oppført som jordarbeider i folketellingen fra 1900, men livnærte seg senere med omsetning av livdyr og som skraphandler. Han bosatte seg på Skoghush, og ble boende der til sin død. Før han døde solgte han eiendommen til Ski kommune. Den ble senere kalt "Husmorskoletomten" etter en tidligere områdeplan. Deler av området er nå bebygget med boliger og barnehager.

To år senere var det tydeligvis behov for mer penger i kassen på Rullestad, for i 1926 solgte Josef Andersen det som var igjen av Hauger søndre sammen med husmannsplassen Hauger til enkefru Annie Westlie på Sander vestre. Hun var datter av Theodor August Andreasen (1852) fra Spydeberg som kjøpte Sander vestre i 1911, og som døde der i 1920. Han var gift med Agnette Lovise Andreasdatter som var født på Eng i Ski i 1856. De emigrerte til USA i 1878, men de kom senere tilbake til Norge. Datteren Anna/Annie som var født i slutten av 1870-årene vokste opp i USA, og hun ble senere gift Westlie. Hun arvet gården Sander vestre etter sin far i 1920, og hun var da allerede blitt enke. Mor og datter som altså begge var enkefruer, bodde etter dette sammen på Sander vestre. Moren døde på Sander vestre mot slutten av 1930-årene. Etter dette leide Annie ut hovedhuset på gården, mens hun selv og gårdsgutten Anton Sander var bosatt i drengestuen som lå nærmere Kirkeveien nordøst på gårdstunet. Drengestuen var trolig den opprinnelige hovedbygningen på gården. Annie Westlie solgte omkring 1950 søndre Hauger videre til Pål Levin som delte området opp i villatomter som ble solgt og bebygget i 1950-årene. Husene på Sander vestre ble revet i 1952 for å gi plass til den nye folkeskolen i Ski. Annie Westlie kjøpte da Skorhaug, og hun flyttet dit sammen med Anton Sander. Det sies at Anton Sander var født på Ski nordre.

I 1926 solgte Josef Andersen Hauger nordre (Solumskogen og Vardåsen) til Johan Kverne (1877) som hadde overtatt nabogården Kverne i 1903. Året etter solgte Josef Andersen en tomt mellom Ski kirke og nye Kontra skole til Harald Holmaas. Harald Holmaas var født på Lindaas ved Bergen i 1883. Han kom fra Volda til Ski med handelsskoleeksamen fra Bergen og Lærerskoleeksamen fra Volda. Han ble konstituert lærer og kirkesanger under Johan O. Opsand, og fra 1913 var han lærer ved Kontra skole. Han giftet seg i 1914 med Ragnhild Refsum (1885) som var datter av landhandler Adolf Refsum i Ski. Harald Holmaas hadde sin lærerpost inntil han i 1920 ble redaktør for *Østlandets Blad*. En stilling han hadde helt frem til 1953.

I 1927 solgte Josef Andersen et område øst for kirken langs Kirkeveien til Ski komm. E-verk. Tomten ble kalt "Kirkevang". Deretter ble det ikke solgt flere tomter fra Rullestad før hele gården ble solgt på

tvangsauksjon i 1930.

Etter salget av Rullestad i 1923 flyttet Sæbjørn Sander med sin nye kone Martha til gården Rygh i Nedre Eiker, som han da hadde kjøpt. Martha var forøvrig fra Øvre Eiker. På gården Rygh ble sønnen Hans født i 1926, senere fikk de to barn til, Aslaug og Erland. Etter å ha bodd på en rekke forskjellige steder, flyttet familien Sander i 1933 tilbake til Ski og bosatte seg på Solum. Der bodde Julie Andreassen i annen etasje og familien Sander i første etasje. Julie var på det tidspunkt blitt svært senil, og Martha og barna ble hennes hjelp og støtte. Det fortelles at Julie noen ganger trodde at hun fortsatt bodde på Rullestad, og at hun da dekket til for store middagsselskaper på Solum. Julie kom etter hvert på aldershjem, hvor hun døde 18. mai 1940. Hun er gravlagt på Sanderfamiliens gravsted ved Ski kirke, men hennes navn fremgår ikke på noen av gravstøttene. Sæbjørn Sander døde i 1971 og hans enke i 1981. Deres eldste sønn Hans Julius døde i 2004, mens datteren Aslaug fortsatt bor på Solum og sønnen Erland bor i Canada.

24. Familien Sundby overtar Rullestad

Heller ikke Josef Andersen klarte å drive Rullestad med fortjeneste i disse vanskelige tidene, og i 1930 gikk gården nok en gang på auksjon. Det er usikkert hvem som hadde bistått Josef Andersen med finansieringen av gårdskjøpet i 1923, men det er går frem av auksjonsskjøtet at det var konsul Cato N. B. Aall som hadde begjært tvangsauksjonen over Rullestad den 23. januar 1930. Vi må anta det hadde skjedd i forståelse med Jens Pay som ganske sikkert hadde en finger med i dette spillet også.

Ved denne tvangsauksjonen fikk Chr. J. Sundby skjøte på gården 3. februar 1930. Chr. J. Sundby var født i 1902 som sønn av Fredrik Sundby (1867) fra Sundby gård i Vestby. Denne gården ble overtatt av Fredriks yngste bror Jon Sundby (1883) etter at faren, Julius Sundby, døde i 1911. Julius Sundby var født i 1837, og han var gjennom mange år ordfører i Vestby. Fredrik Sundby (1867) kjøpte i 1894 Teie hovedgård i Tønsberg, men han solgte denne gården i 1907. Familien flyttet da til Oscarsgate i Kristiania hvor sønnen Chr. J. Sundby vokste opp. Fredrik Sundby kjøpte i 1909 Skyseth skog i Nittedal, hvor han også drev sagbruk.

Etter at Chr. J. Sundby (1902) fikk skjøte på Rullestad i 1930, bosatte han seg der. Hans far, Fredrik Sundby (1867), bodde også i lange perioder på Rullestad, og han var da til god hjelp og støtte for sin sønn. Fredrik Sundby døde i 1941 og hans kone Dina i 1942. Chr. J. Sundby giftet seg i 1942 med Magda Sundet, og de fikk fire barn; Inger Magdalene (1943), Ivar Fredrik (1945 – 1946), Christian Julius (1946) og Lise (1948). Magda Sundet var født i Kristiansund i 1913 der hennes far var byfogd. Hun døde i 1971, mens Chr. J. Sundby døde i 1987.

Melkeproduksjonen på Rullestad ble nedlagt høsten 1960. Etter dette ble det ren kornproduksjon på gården. I 1962 forsvant også hestene fra Rullestad, de hadde da hatt svært gode dager i mange år. Varmluftstørke for korn ble installert i 1962, og så var den gamle tiden forbi. Fra 1965 ble gården forpaktet bort helt frem til år 2000.

Før Dynokonsernet overtok Grubernes Sprængstoffabrikker, ble den såkalte sikkerhetssonen rundt anlegget kjøpt av bedriften. Deler av dette området, samt tomtene langs Drømtorpveien, ble da fradelt Rullestad og solgt. Tidligere hadde Ski kommune overtatt et område fra Rullestad til utvidelse av kirkegården mot syd.

I 1950-årene fikk rørlegger Andersen kjøpt en liten tomt øst for E-verkstromten og syd for Kirkeveien. Andersen var en hjelpsom mann, som alltid stilte opp når det var behov for en rørlegger på Rullestad.

Ragnar Juelsrud var den første banksjef i DnC på Ski. Han fikk kjøpt en tomt fra Rullestad nord for Kirkeveien i 1956. Tomten fremkom gjennom en bytteavtale mellom Rullestad og Falkendal på "Sanderhøi". Den lange, smale tomtten etter den gamle veien som Falkendal eide langs Kirkeveien, ble makeskiftet med Rullestadgrunn mot nord. Senere bygget Juelsrud enda et hus på tomten sin.

Da Kværnerveien ble rettet ut over Haugerjordet, ble det plass til et hus til der også. Tomten ble kjøpt av

Arne Stryker i 1966, og han bor der fortsatt.

Hjalmar Furuseth som var født i Ullensaker, kom til Rullestad som fjøsrøker i 1939. Han kom da fra Støkken gård i Vestby, hvor han hadde jobbet i fjøset mens hans kone Mary hadde jobb som tjenestejente. Hun kom opprinnelig fra Strømmen der hennes far arbeidet ved jernbanen. De slo seg til ro på Rullestad, han som fjøsrøker og hun som industriarbeider på Sprengstoffabrikken. De levde livet ut på Rullestad, hvor han døde i 1991 og hun i 2001. Deres sønn Kjell var i noen år gårdsgutt på Rullestad.

Christian J. Sundby (1946) overtok Rullestad etter sin far i 1973, og han har lagt ned et betydelig arbeid i restaureringen av bygningene på gården, samtidig som jordveien er arrondert og drenert. Vi må trolig mer enn 700 år tilbake i tid for å finne en eier av Rullestad som har kunnet hevde at han både var født og oppvokst på denne gården. Det drives i dag kornproduksjon på Rullestad, og eiendommen består av 400 dekar dyrket jord og 300 dekar skog.

25. Tunet og bygningene på Rullestad

Det må ha vært temmelig stor trafikk gjennom tunet på Rullestad på 1800-tallet. Fire forskjellige veier møttes på tunet. Den gamle veien fra Hauger til Ski kirke gikk gjennom tunet, en annen vei gikk ut fra tunet til skjenkestedet på Contra og til husmannsplassene Skoghus og Hokholt. Det gikk også en vei nordover langs Rullestadvannet til kvernen og sagbruket ved Kvernefallene. Det er uklart om alle disse veiene som er markert på kartet fra 1800 var kjøreveier for hest. Helt sikkert var veien fra Hauger til Ski kirke en kjørevei, de andre veiene kan ha vært i dårligere forfatning.

Det finnes ingen dokumentasjon som viser hvordan tunet på Rullestad kan ha sett ut før 1853. Trolig var det et kvadratisk innebygd tun, slik det også er inntegnet på et kart fra 1800. Ut fra det vi vet fra flere bevarte branntakster, kan vi med en viss sikkerhet danne oss et bilde av hvilke bygninger som fantes på tunet ved begynnelsen av 1800-tallet. Ladegården lå mot vest, sledeskjulet, stallen og fjøset har ganske sikkert ligget mot nord og det gamle våningshuset fra 1740 lå mot øst omtrent der tuntreet står i dag. Vi vet også at det lå et gammelt stabbur og en tømret drengestue med bryggerhus mot syd. Tunet var den gang knapt halvparten så stort som det er i dag. De fleste av disse husene var ganske sikkert blitt bygget etter gårdsbrannen i 1740-årene, og de var over hundre år gamle da Andreas Drømtorp kom til Rullestad i 1849. Hundre år en relativt lang levetid på denne type hus, og husene må ha vært i svært dårlig forfatning omkring 1850.

Den tradisjonelle byggemåten som hadde vært gjeldende helt fra middelalderen, innebar at gårdstunet skulle bestå av mange små atskilte hus, der hvert hus hadde et spesielt formål. Slik var det trolig også på Rullestad før 1850. Fra begynnelsen av 1800-tallet ble det imidlertid tilrådd å slå sammen de mange små uthusene til større bygninger. I 1835 kom skriftet *"Veilædning til anlæg og bebyggelse af prestegaarder på landet i Norge"*, skrevet av Jacob Sverdrup. Han anbefalte der å bygge stall og fjøs i tilknytning til ladegården. Denne anbefalingen fikk stor betydning for hvordan norske gårdstun ser ut i dag, og mye tyder på at Andreas Drømtorp holdt seg til disse anbefalingene da han startet oppbyggingen av Rullestad rundt 1850.

Branntaksten fra 1853 kan til en viss grad bekrefte en slik antagelse. Det opplyses der at fjøset ligger inntil ladebygningen i nord og er tømret over en gjødselskjeller i gråstein. Det er bygget ny stall med tilhørende ladebygning 65 alen øst for det gamle våningshuset. Denne bygningen er det som i dag er blitt til gårdens bryggerhus. Hvor stall og fjøs har vært plassert før 1850 opplyses det ikke noe om i branntaksten. Men det fremgår at det var en åpen plass nord for tunet, og vi må kunne anta at disse husene tidligere hadde vært plassert der. De gamle husdyrbygningene på Rullestad må ha vært i svært dårlig forfatning da Andreas Drømtorp kjøpte gården i 1849. Husene må også ha vært ganske små, for på 1700-tallet var det så vidt vi vet bare 3 hester, 14 kuer og 8 sauer på Rullestad. Det var derfor sikkert flere grunner til at Andreas Drømtorp fant det nødvendig å bygge nye hus. De nye bygningene ble altså i henhold til nye byggeskikker plassert i tilknytning til ladebygninger, og bygget med kjellere i gråstein.

Innkjøringen til Rullestad gikk som tidligere nevnt opprinnelig fra Solum og Hauger. Langs denne veien lå

også gårdens smie og tørkehus/kjone eller "tjone" som det står i branntakstene helt tilbake til 1853. En kjone måtte alltid ligge et stykke fra selve gårdstunet, på grunn av brannfaren knyttet til denne type virksomhet. Det er egentlig merkelig at kjonen i det hele tatt er med i forsikringen på Rullestad, for normalt ble smie og kjone ansett som så brannfarlige at de ikke lot seg forsikre. Smien var derfor aldri med i branntakstene for Rullestad, men den kan sees på et gammelt bilde fra 1890. På et gårdskart fra 1910 er både smie og kjone avmerket langs veien fra Hauger. Dette kartet ble laget av H. A. Hemsén for Sæbjørn Sander i 1910. Det ble avholdt ny branntakst i 1911, og det ble da anført følgende: *"Den under forretning 9/12-98 No 10 for kr. 500 taxerede tjone benyttes ikke, og skal etter eierens ønske utgå av forsikringen"*.

Kornet måtte ofte tørkes før det kunne males, og i eldre tider var det ofte to tørkehus på gårdene, en kornetørke og en kjone for lin og malt. Men fra omkring 1650 finnes det bare kjoner, som tjente begge behov. Kjonene var bygget i to etasjer, under var det én eller flere ovner, og over ovnen lå kornet spredt ut på rammer og spiret eller tørket. Kjonene hadde ikke skorstein og røyken skulle sive ut gjennom veggene. Kjonene brant ned så ofte, at slike branner ble sett på som helt udramatiske. Vi vet at det i 1873 brant ned en kjone på Rullestad.

Det finnes et maleri av Rullestad som er malt av Jørgen Holtvedt i 1894. Det er trolig malt etter et fotografi fra 1890. På bildet vises den gamle ladebygningen, som lå nord/syd med innkjøring fra tunet mot øst. Den besto i 1890 av en stall mot syd, fjøs mot nord og løe imellom. På et bilde fra 1924 ser det ut som om løen i midten er revet, mens både fjøs og stall da fortsatt var intakte. På senere bilder fra 1930-årene er også den gamle stallen blitt revet.

I branntaksten fra 1853 kan vi lese at kjelleren under det nye vognskuret, syd for ladebygningen, som senere ble ombygd til stall, var inndelt i tre rom som ble brukt til grisehus og sauefjøs. I den samme branntaksten er det angitt at fjøset hadde 24 båser og 2 kalvebinger. Foran låven mot øst har det stått to asketrær. De har trolig stått på hver sin side av innkjøringen til den gamle låven. Det ene treet måtte fjernes i forbindelse med byggingen av ny garasje i 1988, det andre står der fortsatt.

Det var altså solide gråsteinsmurer med kjellere både syd og nord for ladebygningen. Disse kan neppe ha vært bygget så tidlig som på 1700-tallet, for kjeller under fjøs og stall eller gjødselkjellere var svært uvanlig i Follo før 1840. Som nevnt tidligere var det før 1840 også svært uvanlig at fjøs og stall ble bygget inntil ladebygningen. Det opplyses dessuten i branntaksten at vognskuret, den senere stallen, var et borddekket bindingsverkhus. Dette tilsier at dette huset også ble bygget på 1800-tallet. Det var kun tømmerhus på bygdene før den tid.

Branntaksten fra 1853 opplyser at det på den tiden lå et gammelt stabbur (stolpebod), samt en laftet drengestue med bryggerhus på sydsiden av tunet. Dette stabburet ble ikke taksert i 1853, og vi må kunne anta at det revet i forbindelse med byggingen av nytt stabbur på nordsiden av tunet i 1859. Branntaksten for 1853 beskriver også et gammelt vedskur mellom fjøset og hovedbygningen. Det opplyses også i denne branntaksten at eieren har planer om å rive dette, og at det derfor ikke skulle takseres. Men skuret ble tydeligvis ikke revet, for det dukker opp igjen i senere branntakster. I branntaksten for 1863 opplyses det at dette vedskuret er flyttet 15 alen mot nord, for å komme på linje med det nye stabburet. Ut fra denne opplysningen må vi kunne anta at dette vedskuret/sledeskuret var bygget før det gamle fjøset og stallen ble revet, og altså like syd for disse gamle husene.

På maleriet av gården fra 1894 og på det nevnte kart fra 1910, sees en relativt liten og lav bygning som ligger der låvebroen starter i dag. I branntaksten fra 1898 kalles denne *"vedskur- og privétbygning"*, og bygningen er gitt følgende beskrivelse:

"Paa østre side er ved bordpaneling afdelt et privet med 1 dør, 1 vindu samt et slædekammer med bordgulv og 1 dobbeltdør. Paa husets tag er opstillet klokketaarn og metallklokke."

Det er helt sikkert vedskuret som var tenkt fjernet i 1853. Ved første øyekast skulle man tro at dette huset er bygget på 1700-tallet, for det var akkurat slik sledeskjulene så ut på den tiden. Men det er ett forhold som utelukker dette. Sledeskjulet var bygget i panelt bindingsverk, og før 1820 var som nevnt alle

hus på våre kanter i laftet tømmer. Taket på huset var dekket med teglstein, og det var svært uvanlig med teglsteintak på landsbygda på 1700-tallet. Først på 1800-tallet gjorde teglverkene sitt inntog i vårt distrikt. Trolig forpaktet Andreas Drømtorp Rullestad i mange år, før han fikk kjøpt eiendommen i 1849. Det er derfor nærliggende å anta at det var han som bygget dette sledeskjulet da han kom til Rullestad som forpakter.

Hvis det allerede på begynnelsen av 1800-tallet var et eget privét/utedo på Rullestad, så må det skyldes at gården huset bygdens presteenker. Det er vanskelig for oss å bedømme hvor luksusbetont dette kan ha vært, men vi må anta at bygdefolket må ha moret seg over disse mennesker som var blitt så fine at de ikke lenger kunne sitte på stallen eller fjøset som andre bønder. Under gravearbeider i 1991, ble det funnet kullrester på det stedet vedskuret/sledeskuret har stått, hvilket kan tyde på at huset ble brent ned i forbindelse med byggingen av den nye låven i 1913.

Det synes merkelig at klokketårnet med matklokken var plassert på vedskuret, slik det sees på maleriet fra 1894, og slik det også er beskrevet i branntaksten fra 1898. Klokketårn med matklokke eller villingklokke som den også ble kalt, ble vanlig på de litt større gårdene i løpet av 1800-tallet. Navnet villingklokke hadde oppstått på folkemunne fordi den maten som ventet arbeidsfolket ofte var velling. Siden måltidene stort sett ble holdt til samme tid over hele bygda, må det ha vært et storslått klokkespill over bygda, når jentene på alle gårdene dro i klokkestrengen for å kalle folket inn fra jordene til matbordet. Ingen av klokkene klang helt likt, slik at både arbeidsfolk og hester kunne skjelne dem fra hverandre.

Vi vet, som tidligere nevnt, at Andreas Drømtorp skaffet seg en støpt gårdsklokke da han hadde kjøpt Rullestad i 1849. Han har trolig bygget klokketårn til denne og satt det opp på vedskuret like etter at han kom til Rullestad. Den gamle ladegården fra 1740-årene var da trolig i altfor dårlig forfatning til å kunne bære vekten av et klokketårn. I branntaksten for 1859 står det at dette klokketårnet er flyttet over til det nye stabburet. Men hvorfor hang da klokken på vedskuret igjen i 1890? Den mest sannsynlige forklaringen er at gårdens tjenestejenter kan ha klaget over at det var både farlig og slitsomt å løpe tre etasjer med bratte trapper opp og ned flere ganger om dagen for å trekke i klokkesnorene, og det gjorde ikke saken bedre at de sannsynligvis også var iført lange kjoler. Vi skal ikke se bort fra at det kan ha funnet sted en fallulykke i denne forbindelse. Alt ble sikkert mye bedre da tjenestejentene igjen kunne stå på fast grunn og trekke i klokkesnorene. Dette er kanskje forklaringen på hvorfor gårdsklokken på Rullestad i mange år ble hengende på et skarve vedskjul med utedo, før den i 1914 kom på plass på låvetaket.

Selv om ladegården med fjøs og stall var den viktigste driftsbygningen for en gård, måtte en gård normalt også ha et stabbur, så også på Rullestad. Ordet stabbur kommer av "stav-bod" eller "stolpebod" som det står i branntakstene fra Rullestad. Det var et tømmerhus som sto på staver eller stolper for å hindre at mus og rotter skulle ta seg inn. Stolpene skulle være slik tilhugget at det ble spesielt vanskelig for smågnagerne å komme seg opp. Klokketårn med matklokke på stabbur ble svært vanlig på de større gårdene på midten av 1800-tallet. Da det gamle stabburet på Rullestad ble revet for å gi plass til den nye hovedbygningen, ble et nytt stabbur satt opp på nordsiden av tunet i 1859. Stabburet står der uforandret i dag, og det står to gamle asketrær på hver sin side av dette. Disse må være plantet av Andreas Drømtorp omkring 1860.

Dagens bryggerhus på Rullestad er den tidligere stallen med tilliggende ladebygning som Andreas Drømtorp bygget omkring 1850, og som er beskrevet i branntaksten fra 1853. Den nordre delen av bygningen er oppført i laftet tømmer, og den hadde 14 spiltau i følge branntaksten. Dette var gårdens stall med tilhørende ladebygning i 1850-årene. Det store antall spiltau hadde nok en sammenheng med at Andreas Drømtorp var svært interessert i travhester på denne tiden. Stallen ble imidlertid omgjort til drengestue og bryggerhus da den gamle drengestuen med bryggerhus måtte rives omkring 1860, for å gi plass til den nye hovedbygningen. I den gamle gjødselkjelleren under stallen ble det da installert bryggepanne og innmurt bakerovn. Den andre delen av dette huset, den gamle ladebygningen til stallen mot syd, var da ganske sikkert et bindingsverkshus kledd med panel. Etter at stallen ble flyttet over tunet til det tidligere vognskjulet syd for den gamle ladebygningen, ble ladebygningen i bryggerhuset i en mellomperiode tatt i bruk som vognskjul. Ved branntaksten i 1867 kalles hele denne bygning "*Drengestue og bryggerhus med vognskur*".

I bryggerhuset drev man som navnet tilsier med brygging. Malt var det viktigste råstoffet til denne prosessen. Malt er korn som så vidt har begynt å spire. Maltet ble til i tørkehuset eller kjona som tidligere er omtalt. Kornet, som helst skulle være bygg, ble maltet og tørket i kjona etter gamle regler som det gjaldt å mestre. Ordet kjone kommer av det gammelnorske ordet kylna, som igjen kommer av det latinske "culina" som betyr kjøkken. Bryggerhuskjelleren var også gårdens bakeri og vaskeri med bakerovn og bryggerpanne.

I følge branntaksten ble det bygget nytt vognskjul på Rullestad omkring 1898. Det sto der uforandret helt til 1994, da det ble bygget et nytt vognskjul på samme sted. Det gamle vognskjulet hadde innkjøringer fra tunet og var bygget med panelt bindingsverk. Det innholdt privét/utedo og garasje for våningshuset i den vestre enden og påbygd utedo og vedskjul for bryggerhuset i den østre enden. Utedoen for våningshuset ble trolig flyttet dit da det gamle vedskuret/sledeskjulet ble fjernet i forbindelse med byggingen av ny låve i 1913. I selve vognskjulet var det ellers plass til melkevogn og senere traktor og lastebil. I en periode sto også selvbinderen der. Det ble vanlig med vognskjul på gårdene i begynnelsen av 1800-tallet, da landbruksredskap på hjul fikk sitt gjennombrudd. Vognskjul var dessuten de første husene på gårdene i Follo som ble bygget med reisverk, slik også det første sledeskjulet/vognskjulet på Rullestad var bygget. Før dette var som nevnt lafting den enerådende byggeteknikk og byggeskikk.

Det har vært vognskjul mange steder på Rullestad opp gjennom 1800-tallet. Det første var det nevnte sledeskjul som trolig ble bygget på begynnelsen av 1800-tallet. Andreas Drømtorp bygget nytt vognskjul inntil den gamle ladegården på sydsiden omkring 1850. Det gamle sledeskjulet ble da vedskur. Det nye vognskuret ble allerede etter omkring 10 år omgjort til stall, da den gamle stallen ble omgjort til drengestue og bryggerhus. Ladegården til den gamle stallen ble etter dette det nye vognskjulet, inntil et det nye vognskjulet ble bygget på nordvestsiden av tunet omkring 1898. Det gamle vognskjulet ble da bygget om til forpakterbolig, ved at bindingsverket ble fylt med mørtel og teglstein. Huset ble panelt på innsiden og utstyrt med vinduer og skorstein. Dette ble bryggerhuset som fortsatt står på tunet. Det nye tunet på Rullestad ble etter dette rektangulært, 90 meter langt og 30 meter bredt, med tre bygninger mot nord og én bygning på hver av de andre sidene av tunet.

Dagens låvebygning med fjøs som ligger øst/vest på nordsiden av tunet, ble bygget av Sæbjørn Sander mellom 1913 og 1917. Den gamle ladebygningen som ble revet i 1920-årene beskrives i branntaksten fra 1867:

"En ladebygning af laft 21,02m lang 11,61m bred og 5,02m høi, bord og stentækt. Paa begge langsiden i øst og vest er tilbygget ca. 3m brede skyker af bindingsverk med malet bord-paneling. Ladebygningen, hvis endegavler er bordklædt og malet, deles ved 2 i hele høiden gaaende tømmertrævægge i laave og to laderom. Låven har plankegulv og dobbelte døre. Skykerne er under et tag med bygningen."

Denne bygningen ble ganske sikkert bygget av klokker Behmer d.e. i 1740-årene. Skykerne eller skikuene som de også ble betegnet, var utbygg på hver side av selve låvegulvet. De ble ansett som umoderne allerede på slutten av 1700-tallet, og det er helt utenkelig at Andreas Drømtorp kan ha satt opp en slik låve på Rullestad omkring 1850. Det kan her være fristende å fortelle litt om utviklingen av denne type bygninger. Ladegården, senere kalt låve, fikk sitt navn etter den viktigste delen som var treskegulvet. Treskegulvet har trolig fra første stund hatt tak over seg, fordi det på våre kanter ikke kunne treskes ute i friluft. Inntil låvegulvet ble det som nevnt bygget en laue (lae, løe), på én eller på to sider. Disse er det som senere betegnes skykere eller skikuene. Ovenpå høyet ble loa, det utreskede kornet, lagt. Slik ble loa oppbevart til langt inn på 1700-tallet, da man begynte å bygge hjeller eller hyller til loa. Senere ble også låvegulvet hevet, slik at man kunne velte høyet ned i løene på hver side. Dette medførte at låvedøra måtte stå høyt oppe på veggen, og så fikk altså det vi i dag kjenner som låvebro. Men dette skjedde ikke før på 1800-tallet.

Det Andreas Drømtorp tydeligvis valgte å gjøre, var å beholde den gamle ladegården til tresking, og han bygget i stedet en stor og moderne uteløe. Den ble bygget i 1862 og den er beskrevet i branntaksten for 1863. Den lå på østsiden av den gamle veien mot kirken, i skråningen opp mot morenen. Den var hele 19 meter lang og over 11 meter bred, så der var det sikkert plass nok både til eget høy og det høyet som ble

solgt til vognmenn og skiftefjøs i Kristiania. Uteløen er avmerket på gårdskartet fra 1910, og den ble revet omkring 1930.

Noen år etter at Sæbjørn Sander (1884) overtok Rullestad i 1908, startet han byggingen av ny låve på nordsiden av tunet, denne bygningen hadde stall mot øst og fjøs mot vest. Låven med ny stall sto ferdig i 1914 og fjøset i 1917. Slik ble det to rekker med hus på nordsiden av tunet. Den gamle ladebygningen ble revet i løpet av 1920-årene. Da den nye låven med stall sto ferdig, ble hestene flyttet til den nye stallen i det sydvestre hjørnet av denne bygningen. Den gamle stallbygningen ble revet i 1930-årene. I 1950-årene ble kjelleren under den gamle stallen, det gamle grisehuset, fylt igjen. Da også det nye fjøset i teglstein sto ferdig i 1917, ble det gamle tømmerfjøset tatt i bruk som grisehus og hønsehus med tilliggende vedskjul. Omkring 1955 falt taket på det gamle fjøset ned på grunn av store snømengder. Huset ble da revet og hønsehuset flyttet inn ved siden av stallen i den nye låven. Det var på den tiden også en andedam vest for låvebroen, men denne ble fylt igjen i forbindelse med rivingen av det gamle fjøset.

Hovedbygningene på Rullestad vet vi en hel del om. Det gamle huset fra omkring 1740, er detaljert beskrevet i branntaksten fra 1853. Andreas Drømtoorp skal ha solgt dette huset omkring 1860, og det ble da trolig flyttet til Hauketo og tatt i bruk som skolebygning der. I begynnelsen av 1860-årene ble det bygget et nytt våningshus i sveitserstil på Rullestad. Huset sto ferdig til Mikkelsmesse høsten 1863. Det er i dag restaurert og tilpasset dagens krav til et moderne bolighus. Da det gamle våningshuset ble fjernet i 1860, ble tunet dobbelt så stort som tidligere. Andreas Drømtoorp må ha sett klart for seg hvordan det nye tunet skulle se ut, og han plasserte ingen av de nye bygningene på tunet tilfeldig. Helt fra han startet byggingen omkring 1850 til han avsluttet med nytt vognskjul kort før sin død, må han ha hatt et klart bilde av hvordan det nye tunet skulle se ut. Han rakk akkurat å se resultatet før han døde i 1898, etter nesten 50 års byggevirksomhet.

Tak har gjennom tidene vært dekket med spon, halm, bord, skifer eller teglstein. I løpet av 1800-tallet ble teglsteinstakene praktisk talt enerådende når det gjaldt hovedhusene på gårdene. Men spontak eller halmtak var fortsatt lenge i bruk på uthusene, og da særlig på fjøstakene. Fra omkring 1800 kom det en rekke teglverk i drift i Follo. Frem til 1960 var alle hustakene på Rullestad dekket med teglstein. På låvetaket var det flat rødbrun teglstein fra Holstad og på hovedbygningen svart glassert teglstein uten opprinnelsesmerking. Alle de andre bygningene hadde krum rødbrun teglstein som ikke var merket med opprinnelsessted.

Det lå et ishus inntil den lille låvebroen på østsiden. Det var et skur med tak over, hvor is skåret i Rullestadvannet ble dekket med sagflis og lagret over sommeren til bruk for kjøling av melkekummen i fjøset. Det var populært blant barna på gården å hente isbiter fra ishuset på varme sommerdager for å ha disse kjølede bitene i munnen. Da melkeproduksjonen på Søndre Ski ble lagt ned i 1954, ble kjøleaggregatet derfra flyttet til Rullestad, og det ble slutt med islagring på gårdstunet. Fra omkring århundreskiftet hadde isblokker fra Rullestadvannet også blitt kjørt til isbingen ved Refsumgården. Derfra ble isblokkene i mange år solgt som kjøleis til Skis befolkning.

I følge branntaksten fra 1898 har det tidligere vært innredet et melke- og kjølerom i kjelleren under hovedbygningens østlige del. Sannsynligvis var dette melkerommet i bruk mellom 1863 og 1918, da det nye fjøset sto ferdig. I denne forbindelse kan det også nevnes at det frem til 1975 var et hvitt stakittgjerdet som skilte gårdstunet fra hagen. På gamle bilder gjør dette stakittgjerdet en knekk slik at kjellerinngangen hører til gårdstunet og ikke til hagen. Senere ble dette forandret slik at stakittgjerdet gikk rett frem til kjøkkendøren. Det er nærliggende å forklare dette med at stakittgjerdet markerte husbondens private sfære, og at tjenestefolk ikke uten videre hadde adgang der. Men siden tjenestefolkene måtte ha fri adgang til melkerommet i kjelleren, måtte kjellerinngangen legges utenfor stakittgjerdet. Da melkerommet i 1918 ble plassert i fjøset, kunne kjellerinngangen legges innenfor stakittgjerdet. Man hadde klare regler for tjenestefolkene på den tiden!

Andreas Drømtoorp anla også en tradisjonell hage etter at han hadde bygget den nye hovedbygningen på Rullestad. Hagen er begrenset av en gråsteinsmur, som er symmetrisk i forhold til huset mot øst, vest og

syd. På kanten av denne muren var det opprinnelig en velleid hagetornhekk, men den er nå delvis borte. Mot gårdstunet i nord var hagen avgrenset av det tidligere nevnte stakittgjerdet. I hagen var det symmetriske grusganger, men de er nå forsvunnet. I hagens sydøstre hjørne er det fortsatt et stort lysthus av gamle lindetrær som må ha blitt plantet rundt 1860. I hagens sydvestre hjørne var det et lysthus av syriner, men det er nå delvis fjernet, og erstattet av en sekskantet paviljong/lysthus som ble bygget i 2005.

Høsten 1960 ble det som nevnt slutt med fjøsdriften på Rullestad. Det hadde frem til da vært beiter nord og vest for gården. Dyrene hadde vanningsplass 100 meter nordvest for låven. De ble drevet ut på beite langs en gate som gikk langs fjøset i øst og langs låven og fjøset i nord. Et område langs skogen på østsiden av gården var gjerdet inn for kalvene og ble kalt "Kalvehavna". Der var det også en saltstein på det stedet hvor veien til Hokholt gikk inn i skogen. I skogen bak kirken var det også inngjerdet et beiteområde for ungdyrene. Et område langs hagen, syd for våningshuset, ble kalt "Hestehavna", for der beitet hestene. De andre jordstykkene på gården hadde følgende navn: *Tjennstykket*, *Bryggerhusstykket*, *Skauhusstykket*, *Kirkelia*, *Skolelia*, *Sanderstykket* og *Solumstykket*.

Nord for tunet ligger "Rullestadvannet", som i dag er et fredet våtmarksområde med et rikt fugleliv. Dette vannet har gjennom alle tider vært et yndet område for både jakt og fiske. Helt frem til 1950-årene var det kreps i Kvernebekken. I vannet var det stor ål, gjedde og abbor, forruten mange andre mindre verdsatte fiskearter. Rullestadvannet har vært senket flere ganger, og vannstanden sto flere meter høyere tidligere. Rullestadvannet er for øvrig nevnt i Oslobispen Jens Nielssøns visitasbok fra mars 1594, hvor det fremkommer at:

"Der stod 2 kvernehus mellom broen og sagene, dem hadde vi på venstre hånd. Denne elv kommer søndenfra av et vand der kaldes Prestegaardsvandet, beliggende straks nordenfor herr Nielses gaard, som ligger straks nordenfor Skie kirke." (Tidligere sogneprest Niels Pedersøn bodde den gang på Rullestad).

Mye er forandret på 400 år, men elven følger fortsatt sitt gamle løp fra Rullestadvannet ned mot Ensjø og Roås, selv om Rullestadvannet er blitt betraktelig mindre, og den nye jernbanen har enkelte steder endret elvens omgivelser til det ugjenkjennelige.

26. Kildehenvisninger

- (1) M. Østlid: Bygdebok for Kråkstad 1930, bind 1 og 2
- (2) T. Vik: Bygdebok for Ås 1978, bind 1
- (3) T. Schou: Bygdebok for Ski og Kråkstad 1990, bind 1 og 2
- (4) Digitalarkivet.no
- (5) I. Furuseth: "Ski blir til"
- (6) Dokumenter som tilhørte Aslaug Sander
- (7) Dokumenter som tilhører Riksarkivet
- (8) Bjørnstjerne Bjørnson: «Artikler og taler», Gyldendalske Boghandel MCMXII

